

Nyelv

Nyelvjárás

Írásbeliség

Irodalom

Schmidt Éva Könyvtár 2.

Schmidt Éva Könyvtár 2.

Nyelv, nyelvjárás, írásbeliség, irodalom

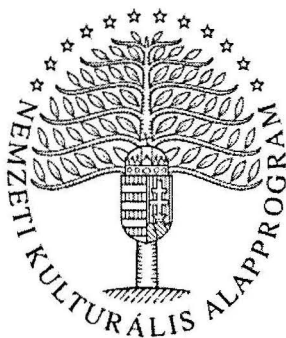
Schmidt Éva szakdolgozata és versfordításai

MTA Nyelvtudományi Intézet

Budapest

2006

A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alapprogram

Szerkesztette: Sipos Mária
Társszerkesztő: Rusvai Julianna (versfordítások)

A borító Хватай-Муха – Обатин – Аксарина: Букварь című tankönyvből átvett illusztráció felhasználásával készült.

ISBN 978 963 9074 42 2

Felelős kiadó: Kenesei István
© MTA Nyelvtudományi Intézet

Nyomdai munka: Akaprint Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Freier László

TARTALOM

Schmidt Éva a hanti írásbeliségről (Sipos Mária).....	7
Bevezetés	11
A dolgozat tárgya és módszere.....	13
Gazdasági-társadalmi háttér.....	15
Irodalmi nyelv és nyelvújítás	19
Osztják nyelvjárások és irodalmi nyelvek.....	34
Irodalmi nyelv és nyelvjárásiaság.....	37
A fogalomkészlet gyarapodása és ennek nyelvi kifejezőeszközei.....	37
Főnévalkotás igéből.....	40
1. Nomen actionis alkotása.....	40
2. A nomen acti és objecti alkotása	51
3. A nomen actoris alkotása.....	56
4. A nomen instrumenti alkotása.....	59
5. A nomen loci alkotása	60
Főnévalkotás főnévből	62
Főnévalkotás melléknévből	62
Melléknévalkotás főnévből.....	65
Igealkotás melléknévből.....	65
Az egységes fogalmat kifejező szókapcsolatok szerkezete.....	68
Jelzői szókapcsolatok.....	69
1. Minőségjelzős szókapcsolat.....	69
2. Birtokos jelzős szerkezet.....	85
Igei szókapcsolatok.....	86
Befejezés.....	89
Rövidítésjegyzék.....	91
Bibliográfia.....	92
Az anyaggyűjtésre felhasznált osztják nyelvű művek jegyzéke.....	92
Szakirodalom.....	94
Az osztják nyelven megjelent művek jegyzéke (1868–1971).....	97
Szöveggyűjtemény	102
Az iskolai élet szókinccse.....	102
Szövegmutatványok	104
Schmidt Éva nyersfordításai hanti költők verseiből.....	113
Mikul Sulgin: Mézes Ob	113
Mikul Sulgin: Tavaszi ének	123
Vlagyimir Volgyin: Hanti.....	145
Prokopij Szaltikov: Szívem énekel.....	156
Schmidt Éva hanti versfordításai (Rusvai Julianna).....	173

Schmidt Éva a hanti írásbeliségről

Jelen kötetünkkel a MTA Nyelvtudományi Intézetének Schmidt Éva Könyvtár elnevezésű sorozatát folytatjuk. Schmidt Éva (1948–2002) néprajztudós, kutató és gyűjtő 1991-től haláláig Nyugat-Szibériában dolgozott. Kiküldetésének célja az volt, hogy legközelebbi nyelvrokonainknál, az osztjákoknál és a voguloknál nemzeti folklórarchívumot alapítson. Munkájának eredménye összesen több száz órányi videofelvétel. Halála előtt azonban úgy rendelkezett, hogy ez a hatalmas anyag zárolandó, azaz nem kutatható és nem publikálható 2022-ig.

A felbecsülhetetlen értékű anyag tárolását és gondozását az MTA Nyelvtudományi Intézete vállalta. Feladatának tekinti továbbá, hogy Schmidt Éva munkáiból megjelentesse mindazt, amire az említett tiltás nem vonatkozik, hogy hatalmas tudásának legalább morzsái olvashatók legyenek – különös tekintettel arra, hogy a kutató életében is rendkívül keveset publikált. A sorozat kiadása 2005-ben megkezdődött, első kötete *Jelentések Szibériából* címmel látott napvilágot.

A most megjelenő munka Schmidt Éva finnugor szakra készített szakdolgozata.¹ 1973-ban, 25 évesen írta, de olvasottsága és személyes ismeretségeiből eredő tájékozottsága folytán e munka színvonala messze felülmúlja az átlagos szakdolgozatokét.

A munka három fő részből áll. A bevezetően bemutatja a hanti írásbeliség létrejöttének gazdasági és társadalmi hátterét, majd a nyelvújítási törekvések történetét és problémáit. Ennek értékét egyrészt az adja meg, hogy tárgyilagosan és információgazdagon ír a Szovjetunióban a 30-as és a 70-es évek között zajlott folyamatokról (a nomád csoportok letelepítéséről, az önkéntesnek nem nevezhető iskoláztatásról, az oktatás lassú eloroszosodásáról, a kolhozosításról, az ipar-telepítésről, az etnikumok keveredéséről stb.), másrészt pedig az irodalmi nyelvek alapjául szolgáló nyelvjárások helyzetének és egymáshoz fűződő viszonyának pontos ismertetése tűnik ki.

Az itt felvázolt helyzet csemege a társadalmak és kultúrák különbözősége iránt érdeklődők számára. Adott egy olyan nép, amely hatalmas területen, kis lélekszámban él, számos nyelvjárásra tagolódik, szinte mindegyik folyóvölgy más típusát folytatja a halászó, vadászó, réntartó és gyűjtögető, valamint a letelepült, falusi életmódnak (a városi élet egyáltalán nem volt jellemző a hantikra); gazdag és egyedi folklórt tudhat magáénak (gondoljunk csak a Reguly és Pápay gyűjtötte kincsekre), színpompás élő díszítőművészete van, a sámánizmus és a medvekultusz még számos területen virágzik, a mindennapokat átszövik a hie-

---

¹ Eredeti címe: A nyelvfejlődés és nyelvújítás tükröződése a közép-obi és a kazimi osztják irodalmi nyelvben.

delmek stb. Ez a kultúra természetesen nem tudhat maga mögött a mi 19. századi nemzeti ébredésünkhöz hasonlót, nem alakult ki sem nemzettudat, sem pedig a nyelvet önmagában véve értéknek valló gondolkodás. Ekkor a szovjethatalom belefog, hogy „felemelje” ezt a népet, átalakítsa a tudás átadásának fórumait és módjait (vagyis iskolákba kényszerítik az őslakosok gyerekeit), célja a gazdasági és az ideológiai átformálás is, kénytelen tehát anyanyelvükön megszólítani a hantikát. Szinte a semmiből kellett létrehozni új, ám közérthető szavakat a korábban ismeretlen fogalmak jelölésére az olvasó- és számtankönyvekben, az újságokban, a propagandakiadványokban, a fordításirodalomban stb. Ne feledjük azt sem, hogy mindezt számos nyelvjárásban kellett megvalósítani.

Igen olvasmányos a második rész is, amelyben a nyelvi anyag feldolgozása következik. A magyar alapján azt képzelhetnénk, hogy az oroszból átvett elemek és az orosz mintára megformált összetett szavak jelentenek megoldást bizonyos fogalmak azelőtt hiányzó megjelölésére. Ezzel szemben a hanti nyelv a saját adottságai szerint oldja meg a feladatokat. Magyar anyanyelvüként azt is természetesnek gondoljuk, hogy a sofőr fogalom kifejezésére a legegyszerűbb megoldás a *vezető* – ha egyszer az osztjákban is képezhető efféle igenév. Ezzel szemben hantiul grammatikai okokból kizárólag olyan típusú szerkezetet lehet használni, mint az *autót vezető ember*. Ilyen és ehhez hasonló vonások eredményezik a hanti neologizmusok, innovációk feltűnő egyediségét. A jelentésmegadások mellett minden esetben ott állnak a hanti szó szerkezetek elemeinek egyenkénti magyar fordításai – a nem nyelvész képzettségű olvasó számára is tökéletesen érthetővé téve a nyelvi anyag tárgyalását.

A harmadik rész eredetileg is szerepelt a dolgozatban – ha jóval kisebb volt is a terjedelme. Schmidt Éva egy gondosan válogatott szemelvénygyűjteménnyel mutatta be a hanti írásbeliségben létező műfajokat. Az összeállítást egy költemény zárta, amelyhez – mint a többi szövegrészlethez is – Schmidt Éva készítette a nyersfordítást. Ehhez a részhez kapcsoltuk a 70-es évek elején készített nyersfordításának legjobbrait is, követve a szöveggyűjtemény kétnyelvű elrendezését (a versekről bővebben lásd a kötetet záró írást Rusvai Juliannától). A versfordítások csatolásával csakugyan teljesebb kép rajzolódik ki a hanti kultúrtörténet egy részéről, a kötet így túlmutat az eredeti műfajon, egy nyelvészeti szakra készített szakdolgozaton.

Mivel a dolgozat mintegy 35 évvel ezelőtt íródott, gondolkodásmódja és stílusa természetszerűleg magán viseli annak a korszaknak bizonyos jellegzetességeit. Ma már nem is tudjuk komolyan venni az olyan kötelező fordulatokat, amilyenekre a bibliográfiai tételeket kikeresve bukkanhatunk: *„Sztálin elvtárs irányt mutató nyelvtudományi munkáinak megjelenése óta látjuk világosan a nyelvről, hogy szerszám, eszköz, melynek segítségével az emberek egymással érintkeznek, kölcsönösen kicserélik gondolataikat és kölcsönösen megértik*

egymást...” illetve „...természetes, hogy az új, szovjetunióbeli szótárak szerzői különös figyelmet fordítottak arra, hogy munkájuk hű képet adjon a Szovjetunió népeinek életmódjában, politikai, társadalmi és gazdasági életében végbement ama változásokról, amelyeket a Nagy Október Szocialista Forradalom idézett elő.” Pedig a finnugor népek írásbeliségéről az ötvenes-hatvanas években elsősorban az idézettekhez hasonló stílusú cikkekből lehetett tájékozódni – és egy, a hetvenes évek legelején született dolgozat jobbra ilyen szakirodalmi előzményekre támaszkodhatott. Néhány finnugrisztikai egyetemi tankönyvet lapozgatva az is nyilvánvaló, hogy még a hetvenes években is a sablonos hangvétel volt kötelező. – Mindehhez képest Schmidt Éva szövegét viszonylag tárgyilagosnak mondhatjuk, még ha ma már másképpen fogalmaznánk is például a Szovjetunióknak az elmaradott népeket felemelő intézkedéseiről. Schmidt Éva áttekintése jóval igényesebb kora átlagánál, de stílusában tagadhatatlanul van valami talányos. Nehezen elképzelhető, hogy az ábécéskönyveket alaposan áttanulmányozó Schmidt Éva nyelvészként ne vette volna észre, hogy a hanti kisiskolásoknak szánt ábécéskönyvek nemcsak a hanti fonémarendszert, pontosabban betűket tanítják meg, hanem az orosz is – természetesen mozgalmár kulcsszavakon és neveken keresztül is. Ne feledjük továbbá azt sem, hogy a dolgozat a kazimi felkelést is megemlíti (ez a gyerekek internátusba parancsolása és a szent helyek durva meggyalázása miatt robbant ki, majd véres megtorlás követte) – amiről évtizedekig nem volt szabad beszélni a hantiknál, Magyarországon pedig a finnugrisztika is alig tudott róla.

Nyelvészeti szempontból rendkívül értékesek az obi-ugor nyelvjárásokról írott részek. Természetesen a dolgozat központi jelentőségű fogalmainak értelmezése is igen alaposan megírt fejezet. A *nemzeti nyelv, irodalmi nyelv, írásbeliség* fogalmak, azaz az európai, közép-európai művelődéstörténet alapjain létrejött kategóriák korántsem alkalmazhatók automatikusan egy, a miénktől gyökeresen eltérő kultúra jelenségeinek megnevezésére, ezért körültekintést igényelt a terminológia kidolgozása. Ezután pontos képet vázol fel az írásbeliség megteremtésének évtizedeiről, meghatározza a nyelvújító törekvések korszakait is, sorra veszi a nyelven belüli és nyelven kívüli tényezőket. Kitér olyan gyakorlati problémákra is, amelyek a szétagoltságból fakadnak. Nem könnyű eldönteni, hogy egész pontosan hány (al)nyelvjárás számára kell/lehet kidolgozni egy irodalmi nyelvet – és Schmidt Éva számos olyan gyakorlati tényezőt említ, amely eszünkbe sem jutna, mert csakis a konkrét nyelvi helyzet ismeretében vetődnek fel. Bámulatos „nyelvjárásstudás” kell ahhoz is, hogy a szerző nyilatkozhasson, miként viszonyulnak a különböző dialektusok beszélői a szomszédos vagy közeli nyelvjárás hangzásához, mennyire lehet számukra nehéz annak elsajátítása stb.

További érdekessége a szakdolgozatnak, hogy bírálója a neves finnugor nyelvész, Lakó György volt. Stílusjavításai csaknem mind helytállóak ma is, bár érzékelhető egy régebbi korszak szigorúan pontos és puritán stílusa is. A bejegyzések másik része jóval később keletkezhetett, minden bizonnyal Kálmán Bélának tulajdoníthatjuk őket. A legérdekesebb megjegyzések mindkét kutatótól belekerültek e kiadásba.

A dolgozat szerkezetén, tagolásán (a szemelvények kiegészítésén kívül) lényegileg nem változtattunk² – bár a bíráló, Lakó György komolyan kifogásolta bizonyos szószerkezeteket kétszeres tárgyalását: először szemantikai, majd pedig szintaktikai szempontból. A munka szóhasználatán is a lehető legkevesebbet módosítottuk (pl. a képzőkre vonatkoztatott *aktív* szót a ma használatos *produktívra* cseréltük).

A sorozatindító kötet az archívum alapítása és munkája kapcsán főként a kazimi nyelvjáróterület kulturális ébredését, a tudomány felvirágzását és sajátos történetét rajzolja meg. Abban e folyamatok későbbi szakaszát (a 80-as és 90-es évek) találjuk. Kiderül például, hogy végül melyik nyelvjárás lett az, amelynek alapján létrejött irodalmi nyelv a leginkább megerősödött – és az is, hogy miért. A Schmidt Éva Könyvtár 2. kötete az elsővel ebben a vonatkozásban szorosan összefügg. Így a hanti kultúra alakulását – legalábbis az északi, különösen a kazimi nyelvjáróterületen – az 1910-es évektől az ezredfordulóig követhetjük végig.

Napjainkban különös aktualitása van e felelős gondolkodásra készítő írásnak. Azzal kell ugyanis szembenéznünk, hogy amennyiben nem sikerül lelassítani vagy visszafordítani az asszimilációs folyamatokat, akkor a magyar legközelebbi rokonyelvei az igen közeli jövőben eltűnnek. Ugyanakkor ettől függetlenül is olyan olvasmány ez a könyv, amely a motívumok és adatok bőségével árnyalt gondolkodásra tanít.

Sipos Mária

---

² A szakdolgozat szemelvényei közül elhagytuk azt a költeményt, amellyel a nyersfordítások között amúgy is találkozunk, valamint az összes szójegyzéket és szöveget a munka második felébe rendeztük.

BEVEZETÉS

E szakdolgozat témájának kiválasztásakor ugyanazokra a kérdésekre szerettem volna választ kapni, amelyek magukat az osztyákokat is gyakran gondolkodóba ejtik. Adva van egy új fogalom – hogyan kell osztyákul kifejezni? Adva van egy új élet – hogyan fejeződik ez ki az osztyák nyelvben?

A nyelvnek mindig alkalmazkodnia kell a beszélőket körülvevő valósághoz és a beszélők tudattartamához, különben nem teljesítheti funkcióját, a közlést. Az ember végtelenül rugalmas, fennmaradása érdekében bármilyen helyzethez képes alkalmazkodni. De mennyire lehet rugalmas a nyelv, amelyet a meghatározott társadalmi hagyományok, konvenciók erősebben megkötnek, mint magát az embert?

Másfél évszázad nem nagy idő egy nyelv történetében. Szinte hihetetlennek tűnik, hogy az a nyelv, amelyen százötven éve a jól ismert hősénekeket énekelték, most a legmodernebb fogalmak kifejezésére legyen alkalmas. Osztyákul pedig ugyanúgy lehet napjaink témáiról beszélgetni, mint bármilyen más nyelven, de ez az osztyák nyelv már nem a hősénekek nyelve. Annál kevésbé, mert a hősénekek nyelvezetének sok eleme már a feljegyzés idején, a múlt század közepén is archaikusnak számíthatott. Erre enged következtetni az a tény, hogy már csak kevesen tudtak hősénekeket, és maguk sem mindig voltak tisztában azzal, hogy mit és miért énekelnek. Még ha feltételezzük is, hogy a beszélt nyelv különbözött a népköltészet nyelvétől, ami azt hiszem, nem igényel különösebb bizonyítást, az osztyák nyelvnek hatalmas utat kellett megtennie, hogy mai formáját elérje.

Egy nép életében viszont ötven év is döntő fontosságú lehet. Az osztyákok az utóbbi ötven évben olyan gyors fejlődésen mentek keresztül, hogy az öregebbek szinte alig hiszik el. A fizikai kihálás szélén álló kis halász-vadász népet életmód, ellátottság és tudásanyag tekintetében az átlagos kelet-európai falusi lakosság szintjére emelte fel a szovjethatalom. A mostani osztyák fiatalok lényegében semmiben sem különböznek a Szovjetunió más népeinek fiataljaitól, csak abban, hogy nemzetiségük osztyák. Ugyancsak fejlődőképes nyelvnek kell annak lennie, amely ilyen rövid idő alatt ilyen nagy változásokat tud követni. Az osztyák nyelv bebizonyította, hogy fejlődőképes. Délről való fokozatos visszaszorulása, amely már a múlt században (sőt előbb) elkezdődött és azóta is egyre erősödik (1959-től 1971-ig 8,1%-kal csökkent a beszélők száma), nem vagy csak igen kis mértékben függ belső nyelvi tényezőktől. Fő oka a lakosság keveredése, az ebből adódó kétnyelvűség. Egy-egy adott nyelvjárás, ha a társadalmi tényezők is úgy kívánnák, szinte a végtelenségig fejleszhető lenne.

A szakdolgozat megírása igen sokrétű feladatok elé állított. Először fogalmat kellett alkotnom arról, hogy milyen szintről indult el az osztják nyelv ezen legújabb fejlődési folyamata. Ebből a szempontból több fokozat állapítható meg.

1. Kétségtelenül a múlt században Reguly és Pápay által gyűjtött verses (azaz énekelt) népköltészeti alkotások (hősénekek, medvénekek, imádságok) a legarchaikusabbak. A századunkban lejegyzett hasonló műfajú szövegek sem mutatnak olyan mértékű változást, amint azt a beszélt nyelv és főleg az irodalmi nyelv ismeretében elvárnánk. Ez érthető is, hiszen az obi-ugor énekelt népköltészeti műfajoknak igen szoros szabályai, egységes stílusjegyei vannak.

2. Külön fokozatot jelentenek a régebben gyűjtött prózai szövegek (Pápay ÉONyt), ezekkel már eredményesebben lehet összehasonlítani a mai osztják nyelvet. Számolnunk kell azonban azzal a ténnyel, hogy ezek a szövegek is nagyrészt népköltészeti alkotások (monda, mese) és hogy jóval északibb nyelvterrületről származnak, mint azon nyelvjárások, amelyekben a mai irodalmi nyelvek alapulnak.

3. A legérdekesebbek az újabban gyűjtött prózai szövegek, különösen Steinitz lejegyzései (OChr), ahol már nemcsak népköltészeti műfajok találhatók, hanem a kötetlen beszédhez közel álló közlések (pl: egyes események, élettörténet elbeszélése). Nyelvjárási szempontból is azonosak a közép-obi irodalmi nyelvvel. A legújabb szövegközlések (Rédei, NOT) külön érdekessége, hogy az adatközlő és az egyik irodalmi nyelven író személy ugyanaz: Marija Vagatova. Ezek a szövegek jól mutatják a mostani beszélt osztják nyelvjárások állapotát, amelyeken tulajdonképpen az irodalmi nyelv is alapul.

Csak a felsorolt anyag áttekintése után nyílt lehetőség arra, hogy egyáltalán meg tudjam állapítani egy szóról vagy kifejezésről, vajon újabb keletkezésű-e.

Ezek után meg kellett ismernem a közép-obi és a kazimi osztják irodalmi nyelvet. Igyekeztem minden megszerezhető kiadványt elolvasni, és ha alkalmas volt rá, feldolgozni a benne található anyagot. Természetesen nem mindenhez jutottam hozzá, de becslésem szerint az eddig kiadott művek 70%-át ismerem. Az anyag gyűjtésekor arra törekedtem, hogy minél különbözőbb műfajú és típusú anyagot tekintsek át, tehát a tankönyvektől kezdve a rádióadásig mindenfajta irodalmi nyelvi „megnyilatkozást” felhasználtam.

Ahhoz azonban, hogy egy szóról megállapítsam: nyelvújítás eredménye-e vagy pedig a beszélt nyelvben is általánosan használt spontán keletkezésű szó, a különböző tudományos munkákban közölt nyelvi anyag kevésnek bizonyult. Igyekeztem tehát minél több értesülést szerezni magáról a beszélt nyelvről. Két leningrádi tanulmányutam alatt erre adódott is alkalom. Mivel azonban a lehetőségek nem voltak végtelenek, és ilyen rövid idő alatt nehéz egy nyelvet elsajátítani, a legtöbb bizonytalanság ezen a téren maradt. Ez okból nem választhatom határozottan ketté a spontán fejlődést a nyelvújítástól, és ahol megteszem, ott

sem teljesen biztos, hogy megállapításaim helyesek.

Az anyag összegyűjtésében és feldolgozásában gyakorlati jellegű célok vezéreltek. Nem azt kutattam, hogy az irodalmi nyelv szorosán vett leíró szempontból milyen, hány új fogalom kifejezését alkotta meg, jelenleg hány mondattípus használatos stb. Annál is kevésbé tehettem ezt, mert esetleges, hogy mi jutott tudomásomra, és mi nem. Inkább – teljességre törekvés nélkül – a főbb problémákat, fejlődési tendenciákat, nyelvi módszereket igyekeztem megfigyelni. Ezáltal kaptam választ arra a kérdésemre, hogy mit hogyan lehet kifejezni.

Végezetül szeretnék köszönetet mondani Nyikolaj Ivanovics Tyerjoskinnak, a Leningrádi Nyelvtudományi Intézet munkatársának, Taiszja Szeburovának, Marija Vagatovának és többi osztják barátomnak, valamint azoknak a szakembereknek, akik munkámban segítettek.

A dolgozat tárgya és módszere

E dolgozat tárgyköréhez tartozhat a közép-obi és a kazimi osztják nyelvjárás minden neológ jellegű írásos megnyilatkozásának vizsgálata. Mivel azonban az összegyűlt anyag olyan szerteágazó és heterogén, hogy lehetetlen minden jelenségét minden nyelvi vonatkozásban egy dolgozat keretei között tárgyalni, némi korlátozásra volt szükség.

Maga az anyaggyűjtés is többféle elv alapján végezhető.¹ Az anyag legnagyobb része fordításirodalom, tehát megtehetjük azt, hogy az orosz szöveget az osztják fordítással egybevetjük és összegyűjtjük a nyelvhasználat olyan megnyilatkozásait, melyekről a régebbi időkből nincs adatunk, tehát új keletkezésűnek értékelhető. Ilyen módszerrel bizvást kiírhatnánk minden második szót, hiszen az orosz szöveg – tartalmánál fogva – zsúfolva van olyan új fogalmak neveivel, melyek osztják megfelelőiről nincs értesülésünk. Ilyen esetekben az osztják fordító vagy hosszadalmasan körülírja a fogalmat, vagy a hozzá jelentésánál legközelebbi szót alkalmazza, amit jelentésváltozásnak foghatunk fel.

A másik módszer az, hogy az osztják szöveget folyamatosan olvasva kiválasztjuk belőle azt, amit szokatlannak, újnak érzünk és jelentését az orosz eredeti segítségével meghatározzuk. Ilyenkor az olyan nyelvi megnyilatkozások gyűlnek össze, melyek az osztják nyelv belső rendszere szempontjából újak, melyeket az osztják olvasó újnak értékelne. Az anyanyelvű olvasó számára ugyanis a fordítási nehézségekből származó alkalmi körülírások és jelentésváltoztatások csak annyiban adnak újszerű információt, amennyiben a kontextusból ezt ki lehet következtetni. Pl.: ha meglátjuk a *мѹм ѹиизк понѹма* kifejezést, és orosz megfelelőjéből kiderül, hogy ez 'benzinnel ellátni' értelemben szerepel, nem kell

¹ Saját módszeréről nyilatkozzék! (Lakó György).

arra gondolnunk, hogy a *поставить* 'tenni, helyezni stb.' igéből jelentésváltozással kialakult az 'ellátni' fogalom pontos megfelelője, hiszen egyrészt ilyenfajta szintaktikai szerkezetekben az igében eleve benne rejlik ez a jelentés (más ige is alkalmas esetenkénti kifejezésre, pl.: *мать* 'adni', *этипытыма* 'juttatni' stb), másrészt korántsem biztos, hogy az osztják olvasó számára a sok hasonló jelentésű szó közül éppen az 'ellátni' szót indikálja az adott kifejezés. Azért, hogy a nyelv használatának valós szabályait leszűrhessük, az ilyen alkalmi jellegű szóhasználatokat ki kell rekeszteni a vizsgálat köréből és csak a rendszeres használatot szabad figyelembe venni. Ezért – és mert sok esetben nem állt rendelkezésünkre az orosz szöveg – a neologizmusokat csak az osztják szöveg alapján válogattuk ki. A szavak jelentését az orosz megfelelő figyelembevételével magyarul adom meg úgy, hogy az lehetőleg híven tükrözze azt a jelentést, melyet a szó az osztják olvasó számára felidéz.

Az új fogalmak kifejezésének igen gyakori módja a hozzá jelentéstani szempontból legközelebb álló szó jelentéskörének kibővítése az adott fogalommal. A jelentésváltozásokkal sok probléma van, mert az osztják nyelv szókincséről jelenleg nem áll rendelkezésünkre annyi adat, hogy a szavak összes létező jelentéseit megismerhetnénk. Különösen a dolgozat alapjául szolgáló serkáli nyelvjárásról van kevés adat, az OChr szójegyzéke nem elegendő, a DEWOS pedig még nem jelent meg teljes egészében. Karjalainen–Toivonen Ostjakisches Wörterbuchjában csak Ni adatok vannak, ezek alapján a szavak Szer hangalakja jól kikövetkeztethető ugyan, de ottani használatukra vonatkozóan már nem lehet következtetéseket megkockáztatni. Az új jelentésváltozások – bár mindig könnyen magyarázhatók – nem törvényszerűen következnek be. Ezért a már megtörtént jelentésváltozások típusok szerinti leírásán kívül nem lehetne az irodalmi nyelv szempontjából jelentős következtetésekre jutni. Jelentésváltozás nem keletkezik egyik napról a másikra, mint ahogy egyes új szavakat megalkothatunk. Hosszabb időt vesz igénybe, míg az új jelentés végleg megszilárdul és elkülönül az előző jelentésektől, vagy kiszorítja azokat a használatból. Ehhez a folyamat-hoz néhány évtized kevés. A dolgozat ezért nem foglalkozik a jelentésváltozásokkal és más speciálisan jelentéstani kérdésekkel, de minden kérdésben a legmesszebbmenőkig figyelembe veszi a jelentést.

Nem szentelek külön fejezetet a tükörszóknak sem, bár akad rájuk példa, ellenben zárójelben megadjuk az orosz szót vagy kifejezést minden olyan esetben, mikor tükörfordítást tételezhetünk fel. Igazi tükörszó kevés van, mert az orosz és osztják nyelvi gondolkodás és nyelvtani rendszer annyira eltér, hogy igen nehéz lenne az osztjákok számára érthető tükörszókat gyártani. Egyes orosz vonzatok, kifejezések szó szerinti fordításával gyakrabban találkozunk, ennek legszélsőségségebb esete a *йумын от нума!* 'с новым годом!' kifejezés.

A dolgozat az új fogalmak kifejezésének törvényszerűségeit igyekszik megállapítani, és az osztják irodalmi nyelvekben az új szavak, körülírásos szókapcsolatok rendszeresen használt grammatikai szerkezeteit adja meg. Ezek alapján a tárgyalt kategóriákban bármikor alkothatók új szavak és szókapcsolatok. E dolgozat tárgya tulajdonképpen a közép-obi és a kazimi osztják irodalmi nyelvben a szóalkotás, valamint az egységes fogalmat kifejező szókapcsolatok alkotásának szttenderdje.

Gazdasági-társadalmi háttér

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom mérhetetlen nyomorban, a fizikai kihasználás szélén találta Nyugat-Szibéria kis népeit. A forradalom gyorsan végigsöpört Szibérián, 1918 nyarára a legtávolabbi zugokban is győzött. Az új szovjet államnak létérdeke volt, hogy megszüntesse azt a gazdasági és társadalmi elmaraodottságot, mely keleti részeit gyakorlatilag használhatatlanná, sőt az egész országra nézve veszélyessé tette.

1917 novemberében a többi szovjet néppel együtt a vogulok és az osztjákok is elnyerték politikai jogaikat. Ennél azonban sokkal többet kaptak; Nyugat-Szibériát és az ott élő népeket az első naptól kezdve különleges figyelemben részesítette és segítette az állam. Enélkül elképzelhetetlen lenne az a fejlődés, amit elértek.

A szovjethatalom első éveiben megalakultak a legfontosabb párt- és közigazgatási szervek, befejeződött az ott talált nem túl nagyszámú üzem és kereskedelmi flotta államosítása, megkezdődött az első szövetkezetek szervezése. 1918–19-ben ezt a folyamatot megakasztotta Kolcsak szívós ellenállása, 1921-ben pedig az Uráltól a Jenyiszejig elterjedt eszer ellenforradalom.

A harcok után a Szibériai Forradalmi Bizottság (Szibrevkom) vezetésével megindult az újjászervezés. Leküzdvé az 1921–22-es gazdasági válságot, sikerült biztosítani a legfontosabb árucikkek utánpótlását, eltörölték az adókat, rögzítették az árakat, hozzákezdtek az egészségügyi hálózat szervezéséhez és az első nemzetiségi káderek kineveléséhez. 1924-re befejeződött a közigazgatási szervek átalakítása. Ebben időben vált a terület központjává Szamarovo, a mostani Hanti-Manszijszk elődje.

Nem sokkal a Szovjetunió megalakulása után, 1924-ben hozta létre az Oroszországi Központi Végrehajtó Bizottság az ún. Északi Bizottságot (Комитет Действия малым народностям северных окраин), amely a kis népek fejlődését volt hivatva irányítani. 1924 októberében fektették le az iskola- és kultúrpolitika alapjait, kiadták a jelszót: „Le az írástudatlansággal!” Gyors sikerekre természetesen nem lehetett számítani, hiszen a lakosság nagy része nomád életmódot

folytatott, kevés iskola és még kevesebb nemzetiségi tanerő állott rendelkezésre. A népet viszont alkalmassá kellett tenni a számára biztosított politikai jogok gyakorlására. Megszervezték a nemzetiségi tanácsokat, melyek eleinte a hagyományoknak megfelelően a nemzetségre alapultak.

Az 1924–25-ös évekre nyúlnak vissza a legegyszerűbb szövetkezeti formák, főleg a kereskedelmi központok körüli alkalmi társulások. 1927-től folyamatosan alakultak különféle társulások (П.П.О = простейшее производственное объединение) és az ún. „integrál-társulások”, ezek az önálló és önellátó egységek, melyek gazdasági tevékenységük mellett a kultúra terjesztésével is foglalkoztak (pl: kollektív rádióhallgatás, oktatás). Nem sokkal ezután feltűntek az első réntartó szovhozok (Obdorszk, Nadim, Berjuszov).

Ugyanezen időre, 1927 és 1931 közé esik sok kultúrközpont, „vörös sátor”, iskola alapítása, az első orosz (A. N. Loszkutov, A. B. Golosubin, Silov stb.) és nemzetiségi (P. Hatanzejev) pedagógus generáció pályakezdése. Az oktatás szükségszerűen anyanyelven folyt – ez fölvetette a tankönykiadásnak és az irodalmi nyelv megalkotásának problémáját. 1928–30 táján jelentek meg az első orosz és anyanyelvű tankönyvek.

1930 december 10-én megalakult az Osztyák–Vogul Nemzetiségi Körzet.

A kollektivizálás 1930 és 1940 között folyt a legintenzívebben és a legváltozatosabb formákban; egyszerű társulások, halász-vadász szövetkezetek, komplex kolhozok, 5–6 fajta állomás (gépkölcsönző stb.) és kolhozok hálózata fonta be egész Nyugat-Szibériát. Az ilyen szerkezetű gazdasághoz komplex irányítószervek voltak szükségesek; a kor tipikus vállalata a „Fő Északi-Tengeri Út” (Главсевморпуть), amely igazgatta a vízi közlekedést, halászatot, a legkülönbözőbb típusú üzemeket tartotta fenn, sőt kultúrközpontokat és könyvkiadókat is gondozásában tartott. A kollektivizálást erősen akadályozta a gazdagok, sámánok és az ellenségként kezelt középréteg ellenállása. A legélesebb összeütközésekre a Kazim folyó mentén került sor, ez volt az ún. „kazimi háború” 1933-ban. A negyvenes évek elejére az ellenállást lényegében felszámolták.²

A harmincas évek elejétől megindult tervszerű ipartelepítés jegyében a déli részeken fafeldolgozó és hajójavító telepek, északon pedig halfeldolgozó üzemek létesültek. 1930-ban épült a szamarovói halkonzervgyár- és mellette a főváros, Osztyako-Vogulszk (Hanti-Manszijszk).³ 1937-től foglalkoztak iparszerű prémésállat-tenyésztéssel. Megindult a terület ásványkincseinek felkutatása. Kevesen tudják, hogy kőolajat már 1930-ban találtak Cingala mellett, 1933-ban pedig az állami szerveknek tudomása volt a Szoszva-melléki és jugani kőolajlelőhelyekről, a határozatként elfogadott kutatási és kiaknázási program azonban

² Vö. az obi *saxarka* című énekkel: WT 146–149 (Kálmán Béla).

³ Vö. WT 170–173 (Kálmán Béla).

a háború kitörése miatt nem valósulhatott meg.⁴

A kollektivizálással függ össze a nyugat-szibériai népek életének történelmi jelentőségű fordulópontja, a letelepülés. Az azelőtt folytatott nomád ill. félnomád életmód az alacsonyszintű gazdasági és társadalmi élet következménye volt; a koordinálatlan vándorló településeknek egy magasabb fejlettségi fokra lépéssel egyidejűleg törvényszerűen meg kellett szünniük. Az Irtis torkolatáig a forradalom előtt is (letelepült és kétnyelvű) lakosság élt, az innen kb. a Kazim torkolatáig nyúló terület pedig letelepült (halászati idény szerinti vándorló) kis falvait a negyvenes évek végére sikerült nagyobb községekbe összevonni. A Kazim és az Északi Jeges tenger közötti nomád réntartók egy része ebben az időben, más része 10–15 évvel később telepedett le. 1935-ben a Hanti-Manysi Nemzetiségi Körzetben már 50 új község volt – kezdett kialakulni Nyugat-Szibéria mai települési képe.⁵

A letelepülést hatalmas gazdasági és kulturális fellendülés követte. Most már meg lehetett szervezni a vízi (és később légi) közlekedést, a rendszeres áruellátást, az egészségügyi- és iskolahálózatot stb. Mindjobban elterjedt az orosz nyelv ismerete, hiszen az új községekben más nemzetiségű bevándorlók is letelepedhettek.

Az iskolahálózat további bővítésével a központokban (Szalehard, Hanti-Manzsijszk) felépültek a középfokú képzés speciális intézményei, a felcserképzők, állatorvos- és gazdaképzők, tanítóképzők. A tyumenyi, tobolszki, leningrádi felsőoktatási intézményeket egyre nagyobb számban látogatták a kis északi népek fiataljai. Ennek következményeként a harmincas évek vége felé feltűntek a nemzetiségi irodalom első képviselői, a nyenyec I. Nogo, P. Hatanzejev, az osztják G. Lazarev, a vogul P. Csajmetov és M. Vahruseva. Megkezdődött a nemzetiségi nyelvű könyvkiadás.⁶

A békés fejlődést félbeszakította a II. világháború. A munkaképes férfiak java a frontra került. Mivel az ország elvesztette legfejlettebb halászatú vizeit, a szibériai területekre hárult a halellátás biztosítása. A feladat megoldása érdekében átalakították az eddigi kolhoz-hálózatot, igyekeztek az összes halászható vizet birtokba venni és lehetőség szerint a helyszínen tartósítani, illetve feldolgozni a halat. A férfiak távollétében ez a nehéz munka a nők aktív részvételét követelte, a nők teljes egyenjogúsága a háború idején bizonyosodott be.⁷ Jelentősen hozzájárult a tervek teljesítéséhez a kiűritett területekről beköltöző nagyszámú munkás (pl. 1942–44-ben 20 000 fő!). Az új települések, iskolák építése azonban még a háború legnehezebb éveiben is folytatódott.

⁴ Бударин 1968: 231.

⁵ Бударин 1968: 260.

⁶ Latin betűről cirillre való áttérés! (Kálmán Béla).

⁷ Az obi voguloknál igen nagy volt a vérvesztés: 40 katonából 3 jött vissza (Kálmán Béla).

1944 augusztusában nyerte el Nyugat-Szibéria mai közigazgatási felosztását.

A háború végétől kb. a hatvanas évek közepéig terjedő időszakra az eddigi tendenciák kiteljesedése volt jellemző. Az ötvenes években befejeződött a kollektivizálás, a kezdetlegesebb egységeket komplex kolhozokba tömörítették. Ezt követte a hatvanas években a még nagyobb (gyakran 4–5 falut magába foglaló), gazdaságosabb kolhozok kialakítása, ezek modern gépekkel való ellátása. Bár a földművelést már a harmincas évektől fejleszteni kezdték, jelentősége csak a háború után mutatkozott meg; a legészakibb részeket nem számítva a terület burgonya- és zöldségellátás tekintetében önálló lett. A szarvasmarha és a ló elterjedésének határa lényegesebben északabbra húzódott, lehetővé vált a nagyüzemi állattartás, tejellátás. A mai kolhozok fejlettségi szintje alig különbözik az országos átlagtól. A nomád életmód a réntartó területeken is megszűnt.

A háború után épültek meg a legfontosabb vasútvonalak, megalakultak a rendszeres repülőgépjáratok, kiépült az elektromos- és telefonhálózat.

A kultúra töretlen vonalban fejlődött tovább, éppen ez a korszak a nemzeti nyelvű oktatás és könyvkiadás fénykora.

Új erővel indult meg az ásványi kincsek felkutatása. Az ötvenes évek felmérései után 1959-ben helyezték üzembe az első kőolajkutat. 1960-ban már működött az azóta híressé vált saimi kőolajkút, 1961-ben pedig megkezdődött a Keleti-Ob vidékén Megionban és Uszty-Balikban a kőolajtermelés. 1964-ben határozatot hoztak a nyugat-szibériai kőolaj-és földgázkincs kiaknázására, ennek értelmében azóta egyre-másra épülnek a fúrótornyok, új ipari városok, gáz- és olajvezetékek.

A legfontosabb kőolajlelőhelyek a Konda vidékén (Saim, Uraj, Mortimja stb.), valamint a Keleti-Ob és a mellékfolyói mentén vannak (Pravgyinszk, Nyeftyejuganszk, Szurgut, Aganszk, Megion, Szamotlor, Nyizsnye-Vartovszk stb.). A földgáz kitermelésének központja a Szoszva, Ljapin és az Alsó-Ob vidéke (Igrim, Punginszk stb.).

A hatvanas évek végére a fejlődés alapvető minőségi változást eredményezett; Nyugat-Szibéria ipari és energetikai központtá alakult. Fejlesztése kiemelt helyen szerepel az ország költségvetésében, kőolajtermelése az adott lehetőségek kihasználásával 1975-re elérhetné, sőt túlszárnyalhatná az évi 100 millió tonnát.⁸ Az új ipari létesítményekre megindult a vándorlás a Szovjetunió minden tájáról, a lakosság száma évenként több tízezerrel növekszik.

Az őslakosság egyre kisebb százalékát alkotja a népességnek, még nem ipari területeken is erős a keveredés, gyakoriak a vegyes házasságok. Az orosz nyelv közvetítő nyelvként való használata általános, ezzel mindinkább visszaszorulnak a nemzeti nyelvű nyelvek. Ennek megfelelően a hetvenes években már nem volt centralizált nemzeti nyelvű nyomtatás, az iskolák jelentős részében átálltak az

⁸ Обновленная 78.

orosz nyelvű oktatásra, mert nehézségekbe ütközik a tiszta nemzeti osztályok összegyűjtése.

Nyugat-Szibéria fejlődése példátlan a történelemben. Az azelőtt értéktelen terület és a rajta élő kihalófélben lévő kis népek 50 év alatt minden tekintetben érték a fejlett országrészek színvonalát, sőt bizonyos tekintetben felülkerekedtek rajta.⁹

Irodalmi nyelv és nyelvújítás

1. Az irodalmi nyelv

Nem szándékozom e fejezetben az irodalmi nyelv általános elméleti kérdéseivel foglalkozni, hiszen az osztják irodalmi nyelvek sajátos (bár nem egyedülálló) esetet képviselnek e kérdések szempontjából. Az irodalmi nyelv meghatározásaként elfogadom Benkő Loránd meghatározását: „Az irodalmi nyelv a nyelvet beszélő társadalom minden tagja számára legalábbis potenciálisan közös és egységes, eszményi és normatív belső nyelvtípusnak, a nemzeti nyelvnek az írott változata, amelybe az igényes írásbeliségnek minden területe (tehát a szépirodalom nyelve mellett a politikai, tudományos, publicisztikai stb. irodalom nyelve is) belefoglaltatik.” (Benkő 1972: 13).

E meghatározást látva felmerül a kérdés: megfelelnek-e az osztják irodalmi nyelvek ezeknek a követelményeknek, irodalmi nyelvnek nevezhetők-e az osztják irodalmi nyelvek. Az orosz terminológiában литературный язык-nak nevezik őket, de általában (különösen az elmúlt 15 évben) megjelölik, hogy melyik nyelvjáráson alapulnak: средне-обский литературный язык, казымский литературный язык, ezzel is jelezvén, hogy nem az egész osztjakság közös nyelvére alkalmazzák a terminust. Az elméletileg jól képzett, igényes Steinitz-nek sem volt kifogása a литературный язык, Literatur-Sprache terminus alkalmazása ellen, műveiben (Steinitz 1937: 193-227, OChr) rendszeresen e terminusokkal illeti az osztják irodalmi nyelveket. Ezzel szemben Ny. I. Tyerjoskin, az osztják irodalmi nyelvek legnagyobb ismerője az utóbbi időben arra a meggyőződésre jutott, hogy a литературный язык terminus nem alkalmazható fenntartások nélkül, és szerencsésebb lenne a письменный язык 'írott nyelv' vagy a язык письменности 'az írásbeliség nyelve' meghatározás.¹⁰

Ha összevetjük Benkő meghatározását az irodalmi nyelvről az osztják irodal-

⁹ Csak éppen a nyelvek hálnak ki (Kálmán Béla).

¹⁰ Ny. I. Tyerjoskin szíves szóbeli közlése. E terminológiát használja pl.: Терёшкин 1966: 320.

mi nyelvekkel, úgy tűnik, Tyerjoskin javaslatában sok igazság van. Mivel az osztyjakok nem alkotnak egységes nemzetet, a „nemzeti nyelv” terminust jobb nem használni velük kapcsolatban. Etnikai egységről természetesen beszélhetünk, de nyelvi egységről nem, hiszen olyan erős nyelvjárási különbségek vannak, hogy egyes csoportok nem értik meg egymást anyanyelvükön. Ennek következtében az irodalmi nyelv is nehezen lehet „a nyelvet beszélő társadalom minden tagja számára legalábbis potenciálisan közös és egységes”. Ennek ugyan elvi akadályai nincsenek, sok nyelv van, melyen az egyes nyelvjárások beszélői nem értik meg egymást (német, olasz stb.), de ezeknél, ahol egységes irodalmi nyelv van, ott a nemzetté válás már vagy befejeződött, vagy legalábbis bizonyos fejlettségi fokot elért. Elvileg nem lehetetlen ilyen esetekben az iskolai oktatásban egy anyanyelvi, nomatív nyelvtípust megtanítani a közösség minden tagjának, a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a nemzetté fejlődés egy bizonyos fokát el nem ért közösségek inkább egy idegen nyelvet fogadnak el közvetítőként és normaként (pl: a volt gyarmati országok legnagyobb része). Az osztyják nyelv esetében nem sikerült egy belső nyelvi típust általánossá tenni. Ahol szükség van rá, ott az orosz nyelv játssza a közvetítőnyelv szerepét. Az utóbbi időszakban kiderült: ahhoz, hogy irodalmi nyelv annyiban betöltse a szerepét, hogy elfogadják a nyelvközösség tagjai, legalább két, de inkább három vagy négy nyelvi variáns szükséges. Ezek lehetnének jól funkcionáló irodalmi nyelvek; más népeknél is előfordul, hogy több irodalmi nyelv van (pl.: mordvin). Itt azonban figyelembe kell vennünk meghatározásunk azon részét, miszerint az irodalmi nyelvbe „az igényes írásbeliség (tehát a szépirodalom nyelve mellett a politikai, tudományos, publicisztikai stb. irodalom nyelve is) belefoglaltatik”. Ezt a kérdést vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy az osztyják nyelven nem adnak ki tudományos műveket, magasabb szintű tankönyveket, és mivel az osztyják nem közigazgatási nyelv, az írásbeliségnek sok kategóriájában nem használják; erre jelen állapotában nem is lenne alkalmas. Az osztyják nyelvet az általános iskola alsóbb osztályainak tankönyveiben, fordított gyerek- és politikai irodalomban, a szépirodalom rövidebb lélegzetű műfajaiban és újságban-rádióban használják. Kérdés, hogy elég-e ez egy irodalmi nyelv számára.

Míndezen ellenére úgy véljük, az irodalmi nyelv terminust nem szabad teljesen elvetnünk, annál kevésbé, mert nem tudnánk jobbat találni arra az igenis létező normatív nyelvtípusra, melyen a nyomtatott művek születnek. Az „írásbéliség nyelve” túl tág fogalom, hiszen hozzá tartoznak pl: magánlevelezés olyan termékei is, melyek igen távol állnak az irodalmi nyelvi normáktól. Viszont az sem lehet kétséges, hogy nem alkalmazhatjuk ugyanazt a terminust az irodalmi nyelv összes funkcióit a legfelsőbb fokon betöltő angol irodalmi nyelvre és pl. az osztyjakra. Ebbe a problémába mindenki beleütközött, aki valaha is tanulmányozta egy irodalmi nyelv fejlődését, nehéz eldöner, hogy hol van az a pont, amely-

től kezdve irodalmi nyelvnek nevezhezjük az írásbeliség egyes kategóriáinak nyelvét. A bizonytalanság onnan ered, hogy irodalmi nyelvnek egy fejlődési folyamat már kialakult, többé-kevésbé megszilárdult eredményét nevezzük, míg a fejlődés korábbi szakaszaira, amikor az irodalmi nyelvi kezdemény későbbi funkciói közül egyeseket már betölt, másokat még nem, nincs egységes terminus. Ez indította Szathmári Istvánt is arra, hogy a kérdést tárgyaló érdekes írásában¹¹ bevezesse az „egységesülő irodalmi nyelv” terminust a fejlődés eredménye, az „egységesült irodalmi nyelv” ellenpárjaként. A mi esetünkben ugyanez a probléma: valahogyan szükséges jelölni, hogy az osztják irodalmi nyelvek még nem felelnek meg az irodalmi nyelvek elé állított összes követelménynek.

Vizsgáljuk meg, hogy az „egységesülő irodalmi nyelv” terminus illik-e az osztják irodalmi nyelvekre. Az „egységesülő” szó feltétlenül arra utal, hogy egy időben egymástól függetlenül többféle nyelvi normarendszernek engedelmeskedik az írásos tevékenység, és hogy tendencia van egy általános érvényű normarendszer kialakulására. Az osztják irodalmi nyelvek esetében megfigyelhető ehhez hasonló jelenség; minden, az irodalmi nyelvi normáktól különböző nyelvhasználat felfogható úgy, hogy valamilyen más normarendszeren alapul (erről l. Az irodalmi nyelv és nyelvjárásiasság c. fejezetet). E jelenség azonban nem játszik olyan fontos szerepet, hogy a meghatározás alapjául szolgálhatna. Az osztják irodalmi nyelvek (kivéve talán a suriskarit) megalkotásuk pillanatától kezdve egységesek és normatívak, bár kisebb változtatásokon (pl. helyesírási reform) átmehettek. E normák szerint tanulnak írni az általános iskola alsóbb osztályaiban, így jelenik meg a nyomtatványok túlnyomó többsége, egységes nyelvet használnak az újságok és a rádió. Van törekvés az irodalmi nyelvtől elütő normák felszámolására, olyan azonban nincs, hogy a különböző nyelvjárási alapú irodalmi nyelvek egyesüljenek. Ez nem jellemző a hagyományos utakon fejlődő irodalmi nyelvekre. Az „egységesülő” terminus tehát nem fejezi ki megfelelően az osztják irodalmi nyelvek jelenlegi állapotát.

Az „egységesülő” szó valóban a hagyományos fejlődés egyes szakaszainak meghatározására látszik alkalmasnak. Az osztják irodalmi nyelveknek – mint minden, az európai jellegű gazdasági és társadalmi fejlődésbe viszonylag későn bekapcsolódó társadalom irodalmi nyelvének – fejlődése eltér a hagyományos európai úttól. Ugyanilyen különbségek észlelhetők pl. a nemzetivé válás folyamataiban is, az újonnan kialakult országok társadalmi egyes esetekben nemzetként viselkedik annak ellenére, hogy még nem minden szempontból azonosítható a hagyományosan kialakult nemzetekkel. Itt arról van szó, hogy adott társadalmi-politikai körülmények között egyes, viszonylag kevésbé fejlett társadalmak a legfejlettebb társadalmakra jellemző társadalmi intézményeket (tehát az irodalmi nyelvet is) a már meglévő példaképek alapján rövidebb idő alatt kiala-

¹¹ Szathmári 1968: 425–428.

kíthatják. Ezeknek az intézményeknek, bár szerkezetileg-szervezetileg tökéletesek lehetnek, némi időre van szükségük ahhoz, hogy minden vonatkozásban elérjék példaképeik színvonalát. Ez az az időszak, amikor nem tudjuk eldönteni, hogy a megalakult, részben már funkcionáló intézményeket milyen névvel illessük. Ebben az időszakban az intézmények, különösen az irodalmi nyelv, hasonló jellegű fázisokon mehet át, mint a hagyományos fejlődés egyes fokozatai. A párhuzamok felállításával azonban nem bánhatunk mereven, hiszen a társadalom, és maga az intézmény belső struktúrája nem biztos, hogy egyezik a hagyományos fejlődés megfelelő szakaszáival. Az osztják irodalmi nyelvek jelenleg abban a helyzetben vannak, mikor van már egységes nyelvi norma, alkalmazzák is, de még nem tekinthető egészen általánosnak, és használata nem terjedt ki eléggé. Ez természetes velejárója annak, hogy néhány évtized kevés egy viszonylag fejletlenebb társadalomban kulturális hagyományok nélküli, ám teljes értékű irodalmi nyelv megalkotására. Az osztják irodalmi nyelvek jelen állapotának jelölésére javaslom az „újfejlődésű irodalmi nyelv” terminust, szemben a már kialakult, hagyományos fejlődésű irodalmi nyelvekkel. Ebben a terminusban bennfoglaltatnak az újdonsággal járó nehézségek és hiányok, de kifejezi azt, hogy maga az egységes és normatív irodalmi nyelv már létezik. A terminus természetesen használható minden hasonló jellegű irodalmi nyelvre.

Az igényesebb tudományos terminus mellett igazat adhatunk mindazoknak, akik az „irodalmi nyelv” terminust használják az osztják írásbeliség normatív nyelvére, mert az osztják nyelvhasználat belső struktúrájában valóban betölti ezt a szerepet. Az újfejlődésű irodalmi nyelvet használó társadalmak nyelvréteg- és stílusstruktúrája eltér a már kialakultnak tekinthető nyelvtípus- rendszerektől és sok azonosságot mutat a hagyományos fejlődés egyes fokozatainak rendszerével. Károly Sándor háromszempontú nyelvtípus-rendszerének (1. műfaj szerint: irodalmi / nem irodalmi / társalgási; 2. egységes nyelvtípus – nyelvjárások; 3. beszélt / írott) 12 legalábbis potenciálisan létező kategóriája közül¹² kb. 6 nem tekinthető létezőnek az osztják nyelv esetében. A kategóriák közül hiányzik a „nem irodalmi műfajok” elnevezésű, ritka az írott társalgási nyelv, és a „nyelvjárás” kategóriában (ha kizárjuk az irodalmi nyelvi nyelvjárásokat) az írott változatokat nem érdemes számításba venni. Az egész nyelvközösségre kötelező egységes nyelvtípus nincs, de ez behelyettesíthető lenne az irodalmi nyelvek alapjául szolgáló nyelvjárások egységes típusaival. Ennek beszélt változata lenne a (regionális) köznyelv. Érdekes kérdés, hogy ez vajon létezik-e, érdemes erről ismertetni néhány megfigyelést.

Kétségtelen, hogy az osztják értelmiség (részben orosz nyelvi hatásra) más nyelvtípust beszél, mint a nem-értelmiségiek. Nyelvükre jellemző, hogy a szavakat igen sokszor használják absztraktabb, átvitt értelemben, mondatszerkesz-

¹² Károly 1965: 385–398.

tésük is lényegesen bonyolultabb. A különbség természetesen stiláris jellegű, a kiejtés és a nyelvtan nem különbözik a beszélő nyelvjárási variánsától, de jól megfigyelhető, jelentős különbségről van szó. Az olyan mondatokról, mint pl.: *χρη κρη χωναηα joxatlat mɔpɔr woxatam jox iwlat sít pata at oša werla mɔpɔr tqī wer* 'Wenn Sie zum Rand des Dorfes gelangen, schreien die Leute, die den Bären erlegt haben, damit es bekannt werde, dass sie einen Bären bringen' (NOT 38) elmondható, hogy az irodalmi nyelv legmagasabb normái szerint épülnek fel. Az értelmiség beszédében az ilyen mondatok igen gyakoriak, némi jóindulattal tipikusnak mondhatók. Az értelmiség nyelvhasználatának a nyelvjárástól függetlenül közös sajátosságai vannak, az egy nyelvjárású értelmiség pedig feltűnően azonos nyelvtípust beszél. Ha az értelmiség nagyobb számú lenne, és hatását jobban ki tudná terjeszteni, méltán beszélhetnénk regionális köznyelvről. Ezek végleges kialakulását azonban erősen akadályozza az a folyamat, hogy az értelmiség – legtöbbször anyanyelvi közösségből kiszakadva – vagy nem fejleszti ki magában az emelkedettebb anyanyelvi típust, vagy nyelvet vált.

A fent vázolt nyelvtípus-rendszerben a következő ellentétpárok állíthatók fel. A legszembetűnőbb és gyakorlati szempontok szerint legfontosabb ellentét az irodalmi nyelv és az azonos nyelvjárású beszélt nyelv között van. A beszélt nyelvbe beletartozik az irodalmi nyelvtől eltérő nyelvjárási variánsok és a vele azonos variáns eltérő nyelvhasználata. A másik, gyakorlatban fontos ellentétpár az irodalmi nyelv és a vele nem azonos nyelvjárás között állítható fel. Ennek nagy szerepe van az irodalmi nyelvben előforduló nyelvjárásiasság keletkezésében, nem is beszélve az irodalmi más nyelvjárású beszélők általi megértésében és elfogadásában játszott szerepéről. Míg azonban az irodalmi nyelv – beszélt nyelv ellentétpár általánosságban, elméletileg is felállítható, az utóbbi kontraszttal ez nem tehető meg; logikailag összehasonlíthatatlan maga az irodalmi nyelv egy más, irodalmi nyelv nélküli nyelvjárással. Az osztják nyelvben csak nyelvjárások vannak, ezek elméletileg nincsenek kizáró viszonyban az irodalmi nyelvvel (erről l. még az Irodalmi nyelv és nyelvjárásiasság c. fejezetet).

2. A nyelvújítás

A nyelvújítás a nyelv anyagának (szó, szóképzés elemei, szó- és mondatfüzés, szerkezetek) tudatos és szándékos módosítása és bővítése.¹³ Mint ilyen, ellentétben áll a nyelv természetes, ösztönös fejlődésével.

A nyelvújítás szüksége akkor merül fel, ha egy nyelvről kitűnik, hogy a nyelvközösség (illetve annak legmagasabb kultúrájú rétege) gondolkodását nem képes megfelelően kifejezni. A hiányosságok leginkább a szókincs, frazeológia és mondattan területén mutatkoznak meg, illetve itt orvosolhatók a legkönnyeb-

¹³ Tolnai 1928–30: 322.

ben. Más kérdés az, hogy a nyelv beszélői milyen körülmények között szereznek tudomást a hiányosságokról. Legtöbbször egy idegen nyelvvél való összevetésben figyelnek fel rájuk, annál is inkább, mert a nyelvújítást irányító értelmiség általában több nyelvet ismer. Ebből következik az a tény is, hogy a nyelvújítás kezdetei és legtipikusabb példái a fordításirodalomban szoktak feltűnni. Az olyan új fogalmak, gondolatok kifejezőeszközét, melyeknek megismeréséhez nincs szükség közvetítőnyelvre, a nyelv spontán fejlődése is megtalálhatja, ezért sok neológ nyelvi jelenséget nem tartunk számon a nyelvújítás termékei között.

A nyelvújítási mozgalom csak akkor bontakozhat ki, ha a beszélőinek (vagy legalábbis a legmagasabb kultúrájú rétegnek) igénye van arra, hogy anyanyelvükön fejezzék ki magukat. Ezt az igényt az esetek többségében a nemzeti érzés valamely formája motiválja; a társadalom arra törekszik, hogy a nemzeti nyelv a legmagasabb követelményeknek is megfeleljen, illetve hogy megőrizze tisztaságát. Igen gyakori az egyes nemzetek közötti politikai ellentét átvitele nyelvi síkra. A sikeres nyelvújítás feltétlenül megköveteli a nemzeti és nyelvi egység bizonyos fokát és a kulturális fejlettség bizonyos szintjét. Ebből következően a nyelvújítás feltételezi az irodalmi nyelvet. Ez az újító tevékenység közvetlen tárgya és egyben legfontosabb eszköze; a nyelvújítás termékei az irodalmi nyelv közvetítésével terjednek el a többi nyelvrétegben.

A nyelvújítási tevékenység intenzitási fokát tekintve lehet szétszórt, nagyrészt ösztönös törekvések halmaza és lehet összehangolt, tudatos, mozgalomszerű tevékenység. Ez utóbbi időleges, főleg a nagyobb társadalmi, kulturális fordulópontok idején jelentkezik, speciális társadalmi intézmények (egyletek, bizottságok stb.) működése jellemzi.

Nyelvújítás a nyelv különböző területein (szókincs, frazeológia, mondattan stb.) különböző célokkal (bővítés, tisztítás, az esztétikai érték emelése) mehet végbe. Termékeit a nyelvhasználatban való általános elterjedésükig és egy azt követő rövidebb időszakban neologizmusnak nevezzük. Mivel nem teszek különbséget a nyelvfejlődés és nyelvújítás termékei között, a neologizmus szót szélesebb értelemben mindkét eredetű új nyelvi jelenségekre alkalmazom.

Az osztják nyelvújítási törekvések és a nyelvújítás általános kialakult, fejlettebb formái közt nem érdemes párhuzamot keresni. Az osztják nyelvújítás körülbelül olyan fokon áll, mint más kezdeti törekvések, melyek a nemzeti és nyelvi egység, valamint az irodalmi nyelv végleges kialakulása előtt jelentkeztek. Ami a belső, nyelvi feltételeket illeti, az osztják nyelvnek igen nagy szüksége van a megújulásra, hiszen a hordozó társadalom eddigi fejletlensége miatt a nyelv is megrekedt a nemzeti társadalmak nyelvének szintjén. Az utóbbi évtizedek forradalmi jellegű társadalmi és kulturális változásai következtében az osztják nyelv mai formájában csak korlátozottan alkalmas a valóság kifejezésére. Az osztják nyelv rendkívül nehéz helyzetben van: az új társadalmi változások a ha-

gyománys fejlődés menetében évszázadok alatt mennének végbe. Ezalatt a konvenciók által erősen megkötött nyelv is folyamatosan fejlődhetett volna. Az ugrásszerű változások követésére azonban ilyen rövid idő alatt még a legmozgékonyabb nyelv sem képes. Így állt elő az a helyzet, hogy maga a nyelv és a beszélők igényei között akkora szakadék keletkezett, hogy ez már szinte a nyelv létét veszélyezteti. Ez azonban csak látszólagos. Arról a dolgot folyamán látni fogjuk, az osztják nyelv csakugyan egész sor sajátos nehézséggel küzd, melyek akadályozzák gyors megújulását, de azt, hogy fejlesztésre alkalmatlan, nem lehetne mondani.

A nyelvújítás nehézségei egyrészt a nyelv jellegéből, szerkezetéből következhetnek. A nyelvújítás sok, máshol bevált módszert nem alkalmazhat. Alig vannak például használható, produktív képzők, nem élhet az elvonás módszerével, nincsen lehetősége valódi összetett szavak alkotására, nem alkothat jól sikerült tükörszavakat stb.

Nehezítik a helyzetet történelmi és társadalmi eredetű körülmények is. Nem lehet például régi írásos emlékekből szavakat felújítani, szinte lehetetlen más nyelvjárásból származó szavakat – különösen módosított jelentéssel – elterjeszteni az irodalmi nyelvben.

Az osztják nyelvújító mozgalom külső, társadalmi körülményei sem kedvezőbbek. Az osztjakságnak ugyanúgy nincs egységes nemzeti öntudata, mint ahogy nyelvi egysége sincs. Ezzel a sikeres nyelvújítás legfontosabb motiváló tényezőjéről le kell mondaniuk. A beszélt nyelv és az irodalmi nyelv közti egyik legfontosabb különbség az, hogy a beszélt nyelvben alig észlelhető olyan igyekezet, hogy az új fogalmakat anyanyelvi szóval fejezzék ki, az irodalmi nyelv viszont törekszik erre. Az osztjások meglepően kultúráltak ugyan, de szemmel láthatóan nincs olyan igényük, hogy ezt a kultúrát az anyanyelvre is kiterjesszék. Anyanyelvi olvasáskultúrájuk olyan fejletlen, hogy az irodalmi nyelvhez is nehezen szoknak hozzá. Ez pedig akadályozza, hogy az újításokat befogadják a beszélt nyelvbe. Az értelmiség fejlett, de száma túlságosan kicsiny ahhoz, hogy komolyabb hatással legyen a tömegekre. Ilyen körülmények közt a nyelvújító törekvések nem számíthatnak gyors sikerre.

Az osztják nyelvújító törekvések Vologodskyval kezdődnek, ő volt minden idők legnagyobb osztják nyelvújítója. Evangéliumfordításaiban¹⁴ megalkotta a vallási műnyelvet (általában ezzel kezdődtek a nyelvújítások), felfedezte az északi (Obd) osztják valamennyi létező fejlesztési lehetőségét, rendszeresen ki is használta azokat. A közhiedelemmel ellentétben Vologodskynak igen jó gyakorlati osztják nyelvtudása lehetett, különben nem is vállalkozhatott volna ilyen, az osztják kultúrától távol álló szöveg fordítására és semmi esetre sem talált volna rá olyan nyelvi lehetőségekre, szellemes fordítási megoldásokra, melyeket – tőle

¹⁴ Vologodsky 1868.

függetlenül – használnak a mai fordítók is. Úgy érzem, nem értékeljük eléggé Vologodsky teljesítményét, nem vesszük figyelembe, hogy minden előzmény nélkül dolgozott, és hogy nem-osztják anyanyelvűsége ellenére tulajdonképpen az elérhető maximumot nyújtotta. Az más kérdés, hogy az akkori társadalmi körülmények mellett kezdeményei nem járhattak sikerrel, hogy az írástudatlan nép nem fogadhatta el és aligha értette eléggé fordítását, s hogy a későbbiekben nem akadt követője. Vologodskynak sok tekintetben könnyebb dolga volt, mint a későbbi újítóknak; nem voltak gátlásai a nyelvhasználatban és újításban, megengedhette magának, hogy ne figyeljen műve fogadtatására, és a legfejlesztetőbb északi osztják nyelvjárásban írt. Az osztják nyelvben azóta sem történt ilyen forradalmi nyelvújítás. Vologodsky után J. Jegorov pap megjelentetett néhány fordítást és tankönyvet, de ezekről keveset tudunk.

A nyelvújítási törekvések második szakasza az 1930-as évektől kezdődik. A Vologodsky utáni korszak több okból nem eredményezett forradalmi változtatásokat a nyelvben; egyrészt mert kiadványai nagy része gyerekek számára készült, (talán az egyetlen kivétel a politikai propagandairódalom és a költészet), másrészt mert az a feladat állt előtte, hogy elfogadtassa az olvasókkal az új irodalmi nyelveket. Ezért jobban kellett igazodnia a beszélt nyelvhez, valamint azért, mert az újításra kevésbé alkalmas nyelvjárásokat használta. Mégis úgy tűnik, hogy a harmincas évek kazimi nyelvjárású tankönyvei – különösen N. Pritkova számtankönyvei – sokkal inkább törekszenek arra, hogy az új fogalmakat osztjákul fejezzék ki, mint a hasonló jellegű későbbi kiadások. Valamivel szabadabban bánnak a nyelvvel; összetett szó, az *om* 'dolog' szó képzőként való használata gyakrabban található bennük. Ugyanebben a korszakban számos politikai mű is megjelent (az alkotmány egyes részeinek fordítása, Leninről, Sztálinról szóló művek), ezek fordítóira (Ny. I. Tyerjoskin, P. J. Hamzarov, M. J. Hatanzejev, A. L. Alekov, stb.) igen nehéz feladat hárult, sok új fogalmat kellett osztják nyelven tolmácsolniuk. Ekkor a kétnyelvűség még nem volt olyan elterjedt, mint később; a nagyszámú új körülírásos kifejezésnek fontos funkciója volt az ismeretlen fogalmak megértésében. A fordítóknak ahhoz, hogy az olvasó megértse egyáltalán az elvont, ismeretlen fogalmakat, maximálisam ragaszkodniuk kellett a beszélt nyelvhez, nem nyúlhattak önkényesen a nyelvi eszközök-höz. Természetesen nem sikerült minden szónak megtalálni az osztják megfelelőjét, de még így is több szót alkottak mint pl. a mostani újságírók. Ez a korszak a második világháború kezdetéig és egyben a közép-obi irodalmi nyelv bevezetéséig és egyben a közép-obi irodalmi nyelv bevezetéséig tartott.

A harmadik korszak a világháború után kezdődött és a közép-obi irodalmi nyelv visszaszorulásával (kb. 1954) ért véget. Ekkor a gyermekeknek szóló fordított szépirodalom kevésbé volt színvonalas, bár sok új fogalom kifejezését követelte (különösen a polgárháborúval és a világháborúval foglalkozó irodalom).

Mivel az ilyen témájú könyvek voltak túlsúlyban, előállt az a helyzet, hogy a hardi terminológia egész jól kialakult osztják nyelven, míg az élet más területeihez kapcsolódó szókincs lényegesen fejletlenebb maradt. A korszak legnagyobb vállalkozása és nyelvújítási teljesítménye az általános iskola II–III. osztálya számára készült, színvonalas osztják nyelv- és olvasókönyvek kiadása volt, itt a fordítónak (Ny. I. Tyerjoskin, K. F. Hvataj-Muha, J. N. Russzkaja) kellett megalkotniuk a nyelvtani szakszavak és tudományos jellegű terminusok egész sorát, igen nagyszámú új kifejezéssel gazdagították az osztják nyelvet. A politikai irodalom fő fóruma az újság lett. A Ленин понт хуват с. újság szerkesztője, G. Lazarev, sok közhasznú fogalmat tolmácsolt osztják nyelvre. A korszak legtermékenyebb fordítója, V. Sz. Alacsev által alkotott új kifejezések száma elérheti a százat is.

A közép-obi nyelvjárásban uralkodó analitikus tendencia miatt nem jöhetett többé szóba összetett szavak alkotása és egyes képzővé válóban lévő szavak képzőként alkalmazása; az új kifejezések egységesen körülíró jellegű szókapcsolatok.

Az utolsó, mostanáig tartó korszak 1954 körül, a közép-obi irodalmi nyelv visszaszorulásakor kezdődött. Erre a korszakra jellemző a decentralizáció, több nyelvjárásban jelentek meg ábécés könyvek, de ezekben a nyelvújításra nincs lehetőség. A már összeszokott fordítógárda feloszlott, új kifejezések alkotásával egyedül az újság és a rádió foglalkozik, ezek nyelvi módszereikben lényegesen közelebb állnak a beszélt nyelvhez, mint a megelőző korszak fordításirodalma. A nyelvújításra a nép körében egyre kevesebb igény mutatkozik; aki új szavakat, kifejezéseket alkot, az ezt nyelvtisztító, vagy esztétikai céllal teszi.

Az osztják nyelvújító törekvéseknek tudtommal nem volt külön ezzel a tevékenységgel foglalkozó intézménye, az irodalmi-nyelvi bizottság és az egységes elvek alapján működő fordítók irányították. A nyelvújítás viszonylag szűk témakörben folyt, olyan fogalmakra alkottak kifejezéseket, melyek valamely fordítandó műben előkerültek. Az egyes részterületek, főleg a tudományos terminológia kidolgozására csak azon a szinten volt lehetőség, melyet az iskolai tankönyvek megkívántak. A politikai szókincs ugyan fejleszthető lett volna, de a kétnyelvűség előretörésével egyre inkább teret hódítottak az orosz szavak, jelenleg alig akad osztják szó e területeken.¹⁵

A nyelvújítás nyelvi módszereiben különösebb változások és különbségek nem tapasztalhatók. Bár a módszerek annyira alkalmazkodtak a beszélt nyelvhez, hogy nem érdemes e szempontból az irodalmi nyelv és a beszélt nyelv közt különbséget tenni, az új szavak, kifejezések közül – jelentésük miatt – végülis igen kevés került be a beszélt nyelvbe. Ezen okokból a továbbiakban nem tartom érdemesnek jelölni, hogy a neologizmusokat ki alkotta, egyrészt mert ezt nem lehet mindig biztosan eldönteni, másrészt mert nincsenek köztük különösebb mi-

¹⁵ Az orosz nacionalizmus előretörése: a politikai szókincsben tilos az újítás (Kálmán Béla).

nőségi különbségek, végül pedig mert teljesen mindegy, hogy kinek az újításait nem használja a nyelvközösség.

Osztják nyelvjárások és irodalmi nyelvek

Amióta igény van osztják irodalmi nyelvre, a szakértőket az a kérdés foglalkoztatja, hogy a sok nyelvjárás közül melyik szolgálhatna leginkább az irodalmi nyelv alapjául. Már a szovjethatalom első éveiben világos volt, hogy az osztják irodalmi nyelvet nem lehet a nyelvjárás különbségének kiegyenlítésével, nyelvjáráskeveréssel megalkotni, ez a nyelvjárás különbségek és az adott kulturális színvonal mellett lehetetlen vállalkozás lett volna. A szomszédos nyelvjárásokat egy időben igyekeztek ugyan közelíteni egymáshoz, de ez elszigetelt törekvés maradt. Később kiderült, hogy egy irodalmi nyelv nemcsak az egész osztjakság számára, hanem egy-egy nyelvjárás csoport számára sem elég. Újra felmerült a kérdés: mely nyelvjárások alkalmasak az irodalmi nyelvek alkotására.

Egy nyelvjárás alkalmassága belső, nyelvi és külső, társadalmi tényezőktől függ. Vizsgáljuk meg mindkét szempontból az osztják nyelvjárásokat.

A kiválasztásnál fontos, hogy az adott nyelvjárás hangállománya, grammatikai elemei olyanok legyenek, hogy más nyelvjárások beszélői is könnyen elsajátíthassák őket, ne érezzék idegennek vagy erőszakoltnak. A szókészleti különbségeknek viszonylag kisebb a jelentősége, hiszen egy-egy szót néhányszori hallás után meg lehet jegyezni, és az könnyebben használatba kerül, mint más nyelvtani elemek. Az irodalmi nyelv alapjául szolgáló nyelvjárásnak kifejezőképesnek és fejleszhetőnek kell lennie. Ez utóbbiak függenek a beszélők számától (minél nagyobb számú beszélő lehetőleg minél kevesebb variánsban beszélje a nyelvjárást), a használat intenzitásától és főleg a beszélők kulturális színvonalától.

Akárhány nyelvjárást is tart számon a tudomány, az irodalmi nyelv szempontjából csak azok jöhetnek számításba, melyeket a helyi szakértők és maga a nép is elismer. Vegyük tehát alapul Ny. I. Tyerjoskin felosztását¹⁶, mely szerint az osztják nyelv a következő nyelvjárásokra oszlik:

1. északiak:

- a. Ob-torkolati (Obd): poluji és obi,
- b. Ob menti: suriskári, kazimi, közép-obi,
- c. Irtis menti: szamarovói, irtisi, kondai, gyemjankai;

2. keletiek:

---

¹⁶ Терёшкин 1966: 320.

a. szurguti: agan-jugani, szalimi,

b. vahi-vaszjugáni.¹⁷

1. Északi nyelvjárások

a. Ob-torkolati (Obd): poluji és obi nyelvjárás

Az Ob-torkolat vidéki nyelvjárásról a régebbi időkből elég sok adatunk van, újabban azonban alig szól róla híradás. Tulajdonképpen azt sem tudjuk, hogy beszél-e, vagy sem, bár egyes tényekből (pl. abból, hogy Szalehardban van osztják rádióadás) arra következtethetünk, hogy beszélnek. Mint az földrajzi fekvéséből is következik, az Ob-torkolatvidéki nyelvjárás peremnyelvjárás jellegű, sok archaikus vonást őriz, különösen magánhangzó-rendszerében, mely meglehetősen elkülönül a többi északi nyelvjárásétól. Mássalhangzó rendszere különbözik az s-hangok használatában és az erős intervokalikus zöngésülésben, morfológiai rendszere pedig főleg az igék toldalékolásában. A hangtani különbségek nehézségeket okoznak más nyelvjárások beszélőinek, mert bár a környező nyelvjárások beszélői (Šur Kaz) jól értik a folyamatos beszédet, mégis nehezen tudnák azt reprodukálni, hiszen minden szó kiejtését külön meg kellene tanulniuk, az olvasott szöveget gyakran félreértik, idegenszerű számukra. Különösen vonatkozik ez a t-ző közép-obi nyelvjárás beszélőire, akik földrajzilag is igen távol élnek és az Ob-torkolatvidékiek beszédét sem értik meg egykönnyen. Az összes északi nyelvjárás közül az Ob-torkolat vidéki különül el a legjobban, ezért korlátozottan alkalmas irodalmi nyelv alkotására. Mindezekről eltekintve azonban ideális irodalmi nyelv lehetne, nem véletlen, hogy az első irodalmi-nyelvi kezdeményezések ezen a nyelvjáráson alapultak. Kifejezőképessége, nyelvi lehetőségei, fejlesztetősége tekintetében messze felülmúlja a többi nyelvjárást. Az ÉONyt kifejező, könnyed nyelve mellett szinte primitívnek hatnak az OChr serkáli szövegei. Ami igazán értékes mű az osztják irodalomban eddig született, az legalábbis területileg kapcsolódik az Ob torkolatvidékéhez. A Szalehardban élő, észak-szuriskári nyelvjárást beszélő P. Szaltikov és R. Rugin európai színvonalra emelte az osztják költészetet, a Hanti-Manszijszkban élő, délebbi származású költők és írók nem is hasonlíthatók hozzájuk. Az Ob torkolatvidékének van egy behozhatatlan előnye: hagyományos kulturális központja van – Szalehard (Obdorszk). Ennek köszönhető, hogy Vologodsky obdorszki alapú nyelven adta ki evangélium-fordítását, továbbá hogy itt nevelkedtek az osztják értelmiség első képviselői, valamint hogy e terület nyelvjárásán írta Hatanzejev az első tankönyveket.

¹⁷ Nem volna célszerű a Steinitz-féle Dialekt – Mundart különbségre (a Dialekt a nagyobb, a Mundart a kisebb egység) a nyelvjárás – tájszólás kettősséget használni? (Kálmán Béla).

Az Alsó-Ob környéke sosem volt olyan elszigetelt, mint a mellékfolyók vagy a Felső-Ob egyes területei. Már a múlt században sokféle nép lakta (oroszkok, zürjének, vogulok, osztjákok, nyenyecék), jó közlekedése, élénk kereskedelme, fontos közigazgatási funkciója volt. Ez serkentően hatott kultúrájára is.

A közigazgatási beosztás szerint ez a terület a Jamal-Nyenyec Nemzetiségi Körzethez¹⁸ tartozik, valószínűleg ezért sem említik, ha osztjákokról van szó. Népeisége egyre erősebben keveredik, az osztjákok csak egy az ott élő sokféle nép közül, nem is lehetnek túl sokan. Elképzelhetetlen lenne, hogy az osztjákság egy tőlük közigazgatásilag is elválasztott kis csoport sok nyelvjárási különbséget tartalmazó nyelvét irodalmi nyelvként elfogadja. Ezért, sajnós, az Ob torkolatvidékének nyelve mint irodalmi nyelv, bár kiváló belső adottságai lennének, nem jöhet számításba.

b. Ob menti nyelvjárások

A suriskári nyelvjárás

A suriskári nyelvjárást az Ob bal partján az obdorszki nyelvjárástól délre beszélők, északi peremterületein érződik is az obdorszki dialektus hatása (főleg a szókincsben), déli részein kazimi hatásra λ -ező variáns alakult ki. Közigazgatásilag ez a terület is a Jamal-Nyenyec Nemzetiségi Körzethez tartozik, nyelvjárási szempontból azonban nem különül el annyira, mint az obdorszki. Nagy előnye, hogy egyetlen olyan hangot sem tartalmaz, melyet a többi nyelvjárás beszélői ne tudnának kiejteni, továbbá az, hogy a FU * s, */ helyén megőrizte az északi nyelvjárásokra jellemző */ λ hangot. A többi északi nyelvjárástól csak a szókezdő *w gyakori elhagyásában, a mássalhangzó-kapcsolatok egyes típusaiban (nazális + szibiláns = homorgán zárhang + szibiláns) és a szóvégi mássalhangzó-kapcsolatok feloldásában tér el. Mindez nem okoz nehézséget a megértésben, de szokatlanul hat a más nyelvjárású osztjákok számára. Kifejezőképessége, fejleszthetősége megközelíti az obdorszki nyelvjárását. Tipikus Északi-Ob menti nyelvjárás, szerencsésen egyesíti magában az északi terület különböző nyelvjárásainak vonásait. Hatása az Ob mentén (pl. a személyes névmások esetalakjaiban) egészen a közép-obi nyelvjárás északi határáig lenyúlik. Beszélőinek számáról nincsenek adataim, de elég sokan és intenzíven használhatják.

A suriskári nyelvjárásnak kulturális hagyományai nem voltak, értelmisége eleinte Szalehard, később a távolabbi kultúrközpontok (Hanti-Manszijszk, Leningrád) felé orientálódott. Viszonylag későn, 1950-ben hoztak határozatot suriskári nyelvjárású tankönyvek kiadására, fordítási irodalmat nem is adtak ki rajta. A suriskári kultúra rendkívül fejlődőképes, jó értelmisége gárda alakult ki, jellemző, hogy az utóbbi időkben rendszeresen osztjákul publikáló négy költő kö-

¹⁸ Ma Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet (a szerk.).

zül három suriskári nyelvjárásban ír (P. Szaltikov, R. Rugin, M. Sulgin). Figyelembe véve ezt és a jó nyelvi adottságokat, úgy vélhetjük, hogy a suriskári nyelvjárás a jövő irodalmi nyelvének alapja lesz.

A kazimi nyelvjárás

A kazimi nyelvjárást a Kazim folyó és mellékfolyói mellett, valamint a Kazim torkolatához közel eső Ob-menti vidéken beszélik. Mivel fő területe a mellékfolyók környéke, hangállománya (különösen magánhangzó-rendszere) kissé eltávolodott az obi nyelvjárásokétól. Nyelvi szempontból helyzete kevésbé kedvező, mint a suriskárié, különösen azért, mert jellegzetességének, a spirantikus λ -nek kiejtése nemcsak nehézséget okoz a más nyelvjárású osztályok számára, hanem kifejezetten csúnyának is tartják. Magánhangzó-rendszerének néhány tagját (ρ , σ , α) csak nehezen tudják megszokni azok, akiknek nem anyanyelvjárása a kazimi nyelvjárás. A mássalhangzó-torlódások egyes típusainak feloldásában a nyelvjárás nyugati és délkeleti variánsai között is különbség van (pl. nazális + szibiláns + C = polnováti: szibiláns + C, keleti nazális + C), a nyugati, torkolatvidéki változat egyezik meg a többi obi nyelvjárással. További eltérés a szókezdő ρ (= u) előtti w előtét. A szóvégi magánhangzók szempontjából mind a suriskári, mind a kazimi nyelvjárás neológ jellegű, a tő és toldalékvégi redukált magánhangzó lekopott, tendencia van a teljes magánhangzók záródására is. Kifejezőképessége és fejleszthetősége kielégítő. A kazimi nyelvjárást megértik ugyan az egész északi nyelvjáróterületen, de tökéletes elsajátítása sok nehézséggel jár. Mindezek ellenére a kazimi irodalmi nyelv 1933 óta többé-kevésbé folyamatosan funkcionál, ez idő alatt bizonyos hagyományai, használatának szabályai kialakultak. A kazimi nyelvjárást viszonylag sokan beszélik, jelenleg az egyik legfontosabb osztály nyelvű terület, ahol aktívan használják a nyelvet, szükség van anyanyelvű oktatásra – és irodalmi nyelvre. Van újságja, rádióadása és könyvkiadása. A hanti-manszijszki értelmiség jórészt a Kazim mellől származik, legalább hárman publikálnak rendszeresen kazimi nyelvjárásban, a Hanti-Manszijszkbán és Leningrádban tanuló osztályok igen nagy százaléka (talán fele is) kazimi. Jelenleg ez a nyelvjárás látja el legtökéletesebben az irodalmi nyelv funkcióit, a felsőoktatási intézményekben (Hanti-Manszijszk, Leningrád) az egyetlen irodalmi nyelvként tanítják. Feltehetően jó ideig szükség lesz rá, bár népszerűségét idővel csökkentheti a suriskári nyelvjárás előretörése.

A közép-obi nyelvjárás

A közép-obi nyelvjárást a Kazim folyó torkolatától délre kb. az Irtis torkolatvidékéig beszélik az Ob mentén. Jól megkülönböztethető benne egy északi (Šer) és egy déli (Ni) variáns. Bár a FU * s , * l helyén álló t és a Ni-ban a jelöletlen múlt idő használata a déli nyelvjárásokhoz közelíti, a közép-obi nyelvjárás ma-

gánhangzó-rendszerében, morfológiájában és szókincsében északi típusú nyelvjárás. Egyetlen olyan hang sincs benne, melyet más nyelvjárások beszélői ki ne tudnának ejteni, de az *ʌ* / *l*-ező nyelvjárások beszélői nem tartják szépnek a *t* gyakori előfordulása miatt (erre utal pl. a Kaz *накам жорн пӧтәтӱ* 'nyelvfélen beszélni' = 't-ző nyelvjárásban beszélni' kifejezés is. Mivel a szóvégi redukált magánhangzókat megőrizte és a toldalékok végmagánhangzói is teljesebb alakjukban maradtak, morfológiailag differenciáltabb, az irodalmi nyelv kritériumainak megfelelőbb, mint az északibb nyelvjárások. Ezzel szemben kifejezőképessége és fejleszthetősége is gyengébb, de ez valószínűleg újabb kori nyelvromlásból származik; déli és Ob-menti elterjedtsége miatt több idegen hatásnak volt kitéve. A közép-obi nyelvjárást a szomszédos kazimiaiak megértik ugyan, de a magánhangzó rendszer különbségei és a *t* használata miatt nehezen tudják jól elsajátítani. Az északibb (Šur Obd) nyelvjárások beszélői számára néha a szókincsbeli eltérések is nehézséget okoznak, bár alapjában véve ők is meg tudják érteni a folyamatos beszédet. A közép-obi nyelvjárás beszélői kezdettől fogva a déli kultúrközpontok (Tyumeny, Hanti-Manszijszk, Tobolszk, Leningrád) nyelvi hatását viselik magukon. Nyelvjárásuk 1940-től a hatvanas évekig szolgált az irodalmi nyelv alapjául, nyelvtanát több ízben megírták, nagy fordításiirodalmat adtak ki rajta, használatának szabályai jól kialakultak. Elég nagy számú értelmiség és jól összeszokott fordítógárda képviselte, de igazán nagy írója, költője nem akadt. A harmincas évek végén azért esett a közép-obi nyelvjárásra a választás, mert hangtanilag közelebb állt a többi obi nyelvjáráshoz, mint a kazimi, nincsenek benne nehéz hangok, morfológiája differenciáltabb és nem utolsósorban, mert átmenetet képez a déli nyelvjárások felé, tehát potenciálisan mind az alsó-obi, mind az irtisi és a kondai osztjások használhatnák.¹⁹ Nem vették azonban figyelembe azt, hogy az északibb nyelvjárások beszélői idegenkednek tőle, az irtisi osztjásoknak pedig már a harmincas években sem volt komolyabb igénye irodalmi nyelvre. Előrelátható volt az is, hogy a délről egyre északabbra húzódó asszimilációs folyamat legelőször ezt a területet fogja érinteni; jelenleg a közép-obi osztjások kétnyelvűek, anyanyelvüket családi nyelvként használják, de ez a használat is visszaszorulóban van. A közép-obi irodalmi nyelvnek ma már nincs létjogosultsága.

A keleti nyelvjárások

A keleti nyelvjárásokról kevés adatunk és értesülésünk van. N. I. Tyerjoskin szerint jelenleg az osztjáság nagyobb része keleti nyelvjárásokban beszél. Magam is tapasztaltam, hogy keleten az osztják nyelv annyira használatos, hogy még az

¹⁹ Животников 1942: 8–9.

ott élő oroszok is beszélnek. Igény van tehát anyanyelvi oktatásra és kultúrára, ezért adták ki a szurguti és vahi nyelvjáráson alapuló ábécés könyveket is. Rádióadása, újságja tudtommal nincs, fordításirodamat sem adtak ki rajta, nyelvi standardja még kialakulatlan. Kulturális központjának, Szurgutnak jelentősége elmarad az északi városok mellett. Területének nagy része – különösen az Ob mellékfolyóinak vidéke – nehezen járható, elszigetelt. Ennek következtében az értelmiségi réteg csak az utóbi években kezdett kialakulni, jelenleg még senki sem publikál rendszeresen keleti nyelvjárásban. A keleti irodalmi nyelvek fejlődése független az északiaktól, bár az irodalmi nyelv megalkotásában szerzett tapasztalatokat hasznosíthatja. A keleti és északi nyelvjárás csoport közt (kivéve az érintkező-peremvidékeket) oly nagy a nyelvi különbség, hogy nem értik meg egymást és legtöbbször az orosz nyelv segítségével érintkeznek. Egyes jelek, pl. hogy az utóbbi időben két fiatal, tehetséges prózaíró is feltűnt keleten (J. Ajpin és G. Peszikova), arra engednek következtetni, hogy előbb-utóbb legalább egy keleti irodalmi nyelv ki fog alakulni. Ezt viszont esetleg akadályozhatja az a tény, hogy a keleti nyelvterület középső része, Szurgut környéke, valamint a Vah torkolatvidéke – az ott talált gazdag köolajlelőhelyek miatt – gyors ütemben iparosodik, lakossága évről évre bevándorlók ezreivel nő.

A déli osztjásoknak már nincs szükségük irodalmi nyelvre, nagy részük eloroszosodott, kisebb részük kétnyelvű.

Összegzés

Joggal merülhet fel az az elvi kérdés, hogy tulajdonképpen hány irodalmi nyelvük van jelenleg az osztjásoknak. Újabban elterjedt az a nézet, miszerint öt irodalmi nyelv van (suriskári, kazimi, közép-obi, szurguti és vahi). Ny. J. Tyerjoskin, e kérdés legjobb szakértője óvatosan fogalmaz: az említett öt nyelvjárásról írásbeliség és nem irodalom van.²⁰ Valóban, ha elfogadjuk az irodalmi nyelv kritériumának azt, hogy használatának szabályai részletesen meg legyenek állapítva, a nyelvközösségre kötelező érvényűek legyenek, és hogy a szóban forgó nyelvformában megfelelő mennyiségű és minőségű publikációja legyen, úgy az osztjásoknak egyetlen irodalmi nyelvük van: a kazimi. Némi jóindulattal funkcionáló irodalmi nyelvnek tekinthetjük a suriskárit is, mert bár szabályai meglehetősen kidolgozatlanok, igen színvonalas irodalma és rendszeres rádióadása van. A többi három nyelvjárásról jelenleg csak ábécés könyvek jelennek meg, ezek a 7–8 éves gyerekek számára könnyítik meg az írás megtanulását, hiszen ebben a korban még nem sajátíthatják el jól az orosz nyelvet. Az anyanyelvi írás oktatása természetesen alapfeltétele és egyben ígérete az irodalmi nyelvnek, de semmi

²⁰ Терешкин 1966: 321.

esetre sem azonos azzal. Az előbb említett keleti származású írók például azért írnak oroszul, mert nincs irodalmi nyelvük, bár ábécés könyveik vannak.

Mindent összevetve a jövőre vonatkozóan az az érzésünk, hogy északon is, keleten is elég egy-egy irodalmi nyelv. A kazimi és a suriskári irodalmi nyelvek még jó ideig párhuzamosan használatban lesznek, míg el nem dől, hogy melyiké az elsőbbség. Keleten még nem lehet tudni, hogy a szurguti vagy a vahi lesz-e az irodalmi nyelv alapja. Mindenesetre az irodalmi nyelvek kérdését elsősorban az fogja eldönteni, hogy melyik nyelvjárásnak marad több beszélője.

Irodalmi nyelv és nyelvjárásiasság

Az osztják nyelvben elméletileg nem érdemes irodalmi nyelv – nyelvjárások el-
lentétpárt felállítani, hiszen az irodalmi nyelv nem nyelvjárásfölötti, hanem ép-
pen egy-egy nyelvjárás legtisztább (részben azonban nyelvjárástól független
szabályokkal kiegészített) változata. Gyakorlati szempontból viszont fontos sze-
repe van az irodalmi nyelv és a nem ezen irodalmi nyelv alapjául szolgáló nyelv-
járás ellentétpárnak. Az ellentét kétféle esetben mutatkozhat meg: vagy az iro-
dalmi nyelv és egy teljesen különböző nyelvjárás, vagy az irodalmi nyelv és azo-
nos nyelvjárású, de nem irodalmi nyelvi normaként elfogadott variáns között.
Mindkét esetben tulajdonképpen az irodalmi nyelv és egy másik nyelvi variáns
keveredéséről van szó.

Némi gyakorlattal egy-egy irodalmi nyelvi műről a szavak hangalakja, egyes
grammatikai elemek, szavak, kifejezések használata alapján meg lehetett állapí-
tani, hogy írója mely vidékről származott. Ha ez általános jelenség lenne, akkor
elmondhatnánk, hogy az irodalmi nyelv nem egységes, tehát vitatható, hogy iro-
dalmi nyelvnek nevezhetjük-e. A jól sikerült irodalmi nyelvi művekről azonban
csak annyit állapíthatunk meg, hogy, írójuk tökéletesen használja az irodalmi
nyelvet (Tyerjoskin, Kakszina és mások).

Nyelvjárásiasság leggyakrabban a hangok jelölésében mutatkozik, a szerző
nem tud elszakadni saját nyelvjárási variánsa hangjaitól és a fonematikus elvű
irodalmi nyelvi írásszabályok ellenére igyekszik azokat fonetikus érzékeltetni.
Ez a fajta nyelvjárásiasság különösen az eredeti osztják szépirodalmi művekre
jellemző, M. Sulgin kivételével minden osztják költő és író műveiben gyakorta
előfordul. Ez természetes is, hiszen a szépirodalom nyelve alkalmazkodik legin-
kább az egyéni nyelvhasználathoz, az alkotót is erősen zavarja az, hogy másként
kell írnia, mint ahogy gondolkozik és beszél. A fordításirodalomban az ilyen jel-
legű nyelvjárásiasság ritka; gyakorlott fordítók egységes elvek alapján, a legjobb
szakemberek vezetésével készítik el a fordításokat. A közép-obi irodalmi nyelv-
ben kevesebb a hangjelölési probléma, mert a hangok nagyjából megfelelnek a

cirill betűk orosz hangértékének. A hangjelölés tipikus problémája a kazimi irodalmi nyelvnek, ahol a magánhangzórendszerben olyan hangok vannak, melyeket nem lehet az orosz hangokhoz kapcsolódó cirill betűkkel jelölni (*ǫ, ǭ, ǫ̆, ǫ̇* stb.). Az ilyen hangok jelölésében ingadozik az író, és korántsem biztos, hogy döntése azonos lesz az irodalmi nyelvi helyesírás szabályaival, pl. érezheti az *ǫ*-t az *u*-hoz közelebb állónak és *y*-val írhatja (ir. nyelvi: *o*), a redukált magánhangzókat hangszínük szerint többféle betűvel (*a, o, y*) jelölheti (ir. nyelvi: *ы*) stb. Így aztán joggal érezhetjük egyes műveknél, hogy nem irodalmi nyelven, hanem valamiféle nyelvjárási variánsban íródtak. Megjegyzendő, hogy az ilyen kazimi nyelvjárású művek különben a nyelvtani elemek és nyelvhasználat szempontjából tökéletesen megfelelnek az irodalmi nyelv normáinak. Példaként lássuk V. Volgyin néhány sorát:

V. Volgyin szövege:

Лопл ишни мұхты манэм
Ма омсалтум нұвы сумтэм
Тарум вот па лонысинг вотас
Ма веншема вера сенгқас

Irodalmi nyelvi átírás:

Лопыл ишни моқты манэм
Ма омсылтым нұви сумтэм
Тарым вот па лонысинг вотас
Ма веншема вера сэнгқыс

'Szól az ablakon át nekem
Magam ültette fehér nyírfám:
Erős szél és havas vihar
Igen verte arcomat!'

A suriskári irodalmi nyelv helyesírása még annyira kialakulatlan, hogy a viszonylagos nyelvjárásiasságot észre sem lehet venni benne. Körülbelül M. Sulgin ír az irodalmi nyelvi norma szerint. R. Ruginnak egész külön írásrendszere van, de nyelvjárása is különbözik a dél-suriskári származású M. Sulgintól, mind ez nehezíti művei megértését a más nyelvjárású olvasók számára. P. Szaltikov nyelve R. Ruginéhoz áll közelebb, de valamivel könnyebben érthető.

A nyelvjárásiasság másik esete az, mikor egyes grammatikai elemek használatában mutatkozik eltérés az irodalmi nyelvtől. Ez főleg a közép-obi szövegek jellegzetessége, ahol a déli (Ni) variánst nem különítették el az irodalmi nyelv alapjául szolgáló északi (Šer) variánstól. Hangtanilag valóban nincs is lényeges különbség köztük, de egyes grammatikai elemek eltérnek. Ennek tulajdonítható pl. G. Lazarev összes eredeti osztják nyelvű elbeszéléseiben az *m*-es múlt idő használata az *s*-es rovására; az *s*-es múltidőjel (Karjalainen adataival ellentétben²¹) a Ni-ban ismert,²² de valószínűleg kevésbé használják, Lazarev szinte

²¹ Karjalainen – Vértes 1954: 306.

²² Erről l. Sámson 1964: 267.

csak a beszélést jelentő igékkel használja rendszeresen. Jelöletlen múlt idő ugyan sosem fordul elő irodalmi nyelvi szövegben, de az *m*-es múlt idő gyakori előfordulása feltűnő. Érdekes, hogy Lazarev az irodalmi nyelvi normához jobban alkalmazkodó fordításaiban az *s*-es múlt időt használja. Egyes délibb jellegű (Ni Irt) névutók használata még a jó fordításokban is előfordul, pl. *нам* '-val/ -vel', *сюрны* '-val/ -vel' *тирны* 'mögött'.

A kazimi irodalmi nyelven ritka a ilyen keveredés, legfeljebb a mássalhangzó kapcsolatokban és a locativus *-и* ill. *-ны* alakú ragjának használatában mutatkozik különbség. A suriskári irodalmi nyelv nyelvtana kialakulatlanabb, esetenkénti eltérés van a szóvégi mássalhangzó kapcsolatok meghagyásában vagy feloldásában (M. Sulgin meghagyja, R. Rugin feloldja őket) és a toldalékok hangalakjában (ez azonban inkább a hangjelölés kérdése).

Természetesen a szókincs terén is van keveredés, de ez érthető is; a szavak könnyebben vándorolnak, mint a grammatikai elemek. Az irodalmi nyelvnek nem is célja elzárkózni más nyelvjárások szavaitól, hiszen ezek gazdagítják a nyelvet.

Annyit megállapíthatunk, hogy az osztják irodalmi nyelvek jelen fejlettségi fokán minden, ami elüt az irodalmi nyelvi normától nem hibásnak, hanem egyszerűen nyelvjárásiasnak érződik. Ezért a kiadók gyakran nem találják érdemesnek kiküszöbölni a kisebb eltéréseket; a szerzők, arra hivatkozva, hogy náluk ezt vagy azt így mondják, nem is mindig egyeznek bele. A nyelvjárásiaságnak a már kialakult irodalmi nyelvekkel ellentétben nincs stílusértéke, nem is született eddig olyan mű, ahol ilyen szándékkal használták volna. Ha szigorúan ítélnénk, elmondhatnánk, hogy az eredeti osztják művek legnagyobb része nem a legtokéletesebb irodalmi nyelven íródott, többé-kevésbé mind nyelvjárásiai. Különösen vonatkozik ez az utóbbi tíz év kiadványaira, hiszen a közép-obi irodalmi nyelv megszűntével a többi irodalmi nyelv normarendszere is megingott. Ez azonban irodalmi értéküket nem csökkenti.

Az irodalmi nyelv kidolgozásának és elterjesztésének korszakában az erősebb nyelvjárásiaság veszélyezteti az irodalmi nyelv egységét, ezért kerülendő.

A FOGALOMKÉSZLET GYARAPODÁSA ÉS ENNEK NYELVI KIFEJEZÉSI LEHETŐSÉGEI

A gazdasági, társadalmi és kulturális élet kibontakozása szükségszerűen együtt jár a fogalomkincs fejlődésével. Az emberiség a valóságot mind mélyebben, sokoldalúbban ismeri meg, ezáltal olyan fogalmak birtokába jut, melyekről azelőtt „fogalma sem volt”. Különösen jellemző ez a folyamat olyankor, amikor egy nép életében, kultúrájában hirtelen alapvető fontosságú változás áll be. A folyamatos, belső indíttatású fejlődés mindig kevesebb problémát vet fel, mint a hirtelen, külső körülményektől okozott változás. Az ilyen változások legtipikusabb példája a fejlődő népek esete, mikor egy fejletlenebb nép hirtelen abba a helyzetbe kerül, hogy elsajátíthatja nála fejlettebb kultúrák ismereteit, amint ez az osztják néppel meg is történt.

Az új fogalmaknak előbb-utóbb nyelvi kifejezést kell kapniuk. Ez kétféle módon történhet: az illető nép vagy saját nyelvének szavaival fejezi ki az adott fogalmat, vagy más nyelvből veszi át. A fejlődés egy bizonyos fokán általános az a tendencia, hogy a fogalmakat anyanyelven fejezzék ki, hiszen az idegen elemek megbontják a nyelv egységét. Közrejátszik természetesen az a tény is, hogy az idegen szavak nehezebben memorizálhatók, és alakjuk a beszélő számára nem indokolja jelentésüket. Minden nyelvújításnak alapvető célja az új fogalmak anyanyelvi kifejezése, illetve a nyelvbe már bekerült idegen szó anyanyelvi szavakkal való felcserélése.

Előljáróban szükségesnek látszik a „fogalom” terminusról pár szót ejteni. A fogalom nem nyelvi kategória, viszonya a nyelvhez igen bonyolult. Egyrészt kérdéses az, hogy a valóságot milyen jegyek alapján bontjuk le és kategorizáljuk fogalmakba. Ez gondolkodásmód és beállítottság kérdése, így fordulhat elő, hogy egyes népek számára bizonyos fogalmak, sőt egész fogalomkörök ismeretlenek maradnak, míg más népek ismerik azokat. Különbségek mutatkoznak abban is, hogy mit tekintünk releváns jegynek a fogalomalkotás szempontjából, ismert példa, hogy a nomád állattartó népek az állatról, az arktikus népek a hóról a legapróbb részletek figyelembevételével számos külön fogalmat (és ennek megfelelően, szót) alkotnak, amelyek nem nomád, ill. arktikus népek számára ismeretlenek. A különbségektől eltekintve azonban a fogalmak legnagyobb része a nyelvtől függetlenül fedi egymást, ez teszi lehetővé, hogy egyáltalán meg lehet tanulni egy idegen nyelvet.

A másik kérdés az, hogy miként fejeződik ki a fogalom a nyelvben. Az optimális megoldás az lenne, ha egy fogalmat egy szó jelölne. Ez azonban lehetetlen, egyrészt mert sokkal több fogalmat ismerünk, mintsem azt külön szavakkal

megnevezhetnénk, másrészt mert egy fogalom kifejezésére egyszerre több szó is szolgálhat. A kifejezési lehetőségek száma nagy: mindig az adott nyelvtől függ, hogy melyiket használja ki. Az, hogy egy fogalomnak valamely nyelvben nincs egyszavas kifejezésmódja, korántsem jelenti azt, hogy a fogalom a beszélők számára nem fontos, vagy éppenséggel teljesen ismeretlen. Köztudomású, hogy egy szót körül lehet írni több, egymással viszonyba állított szóval, W. U. O. Quine szerint „Whole and part are correlated by rules of translation, whereby each idiom not in primitive notation is equated to some complex built up of primitive notation”.¹ Vannak olyan esetek, mikor a körülírandó szó nem létezik, és a fogalom csak körülírt formában (primitive notation structure) fejeződik ki a nyelvben. Egyes nyelvekben viszont szintetikus tendencia uralkodik, az ilyenekben gyakoribb az egyszavas kifejezésmód, másokban az analitikus tendencia az erősebb, ezekben gyakran használják a többszavas kifejezéseket.

Az északi osztják nyelv szegény produktív képzőkben; ahhoz, hogy két szó összetett szóvá olvadjon össze, viszonylag hosszú időre van szüksége, a szóalkotás más módjait pedig nemigen alkalmazza. E tények következtében az új fogalmak kifejezésének legáltalánosabb módja a többszavas szerkezet, ami az adott esetben érthető is, hiszen az a feladata, hogy az eddig ismeretlen fogalmakat mindenki számára érthetően, tehát a nyelvben már meglévő lexémák segítségével körülírja. Ezeket a szerkezeteket támogatja az a rendkívül erős analitikus tendencia, mely az önálló szavak képzővé válását és az összetett szavak keletkezését is akadályozza.

Az osztják nyelv eme sajátosságának ismeretében nem látszott célszerűnek a témát a szóalkotás hagyományos kategóriái szerint tárgyalni, mert az új fogalmak kifejezéseinek nagy részét egyáltalán nem lehetett volna ilyen elvek szerint osztályozni. Ezért azt a módszert alkalmazom, hogy az egyes szófajok azon logikai kategóriáiban, melyek az irodalmi nyelv szempontjából fontosak, az összes kifejezési lehetőséget egymás mellé állítva, egymással való összefüggésükben tárgyalom. Ha egy fogalom több szóval fejeződik ki, úgy e szókapcsolatok szerkezetét adom meg, melynek analógiájára bármikor alkotható új kifejezés. Ezért a szószerkezet terminust használom a többszavas kifejezések esetében.

A fejezet címének megválasztásakor azért tartottam szerencsésebbnek a fogalomkészlet terminust mint a szókészletet, mert az biztos, hogy maguk a fogalmak ismertek. Mivel nyelvi kifejezésük megteremtésére rövid idő, mindössze néhány évtized volt adva, kérdéses, hogy megalkotott kifejezések valóban a szókincs részeivé váltak-e. Ezenkívül a szószerkezetek vizsgálatakor sokszor nehéz megállapítani, vajon egy lexémának fogjuk-e fel őket, vagy sem. Továbbá – mint látni fogjuk – vannak olyan esetek, mikor egyszavas kifejezések új jelentésükben nem alkotnak önálló lexémát.

¹ Öim 1970: 28.

Egy nyelv egész valóságát aligha lehet logikai kategóriákba, fogalomkörökbe osztályozni és bizonyos nyelvtani kategóriák figyelembe vétele még csak bonyolítja a helyzetet. Az is igaz, hogy minden új fogalom kifejezése problematikus, az alkotásában részt vevő nyelvtani (különösen a jelentéstani) elemek összes összefüggéseit igen nehéz teljességében felmérni. Mindenfajta osztályozási kísérlet csak nagyfokú sematizálással valósítható meg.

A fogalmak, nyelvi kifejezésük és az irodalmi nyelv viszonylatában több eset lehetséges.

1. A fogalomkategória, nyelvi kifejezése a nyelv rendszerében nem alkot önálló, tipizálható egységet.

2. A fogalomkategória irodalmi nyelvi kifejezése azonos a beszélt nyelvi kifejezéssel.

3. Az irodalmi nyelvi kifejezés eltér a beszélt nyelvtől (legalábbis az általam ismert lejegyzésektől).

4. A fogalomkategória irodalmi nyelvi kifejezése problematikus, még nem kialakult.

5. A fogalomkategóriának különleges fontossága van az irodalmi nyelv szempontjából.

E tények alapján sematikusan, csak a legfőbb kategóriák figyelembevételével így alakul a jelen fejezet problémaköre:

Származék Alapszó	V	N	A
V	2	5 (4) nomen actionis nomen acti és objecti nomen actoris nomen instrumenti nomen loci	2
N	1	4 nomen collectivum	4
A	4 nomen abstractum	5 (4) nomen abstractum	1

A megadott kategóriákban gyűlt össze olyan anyag, melyet egy ilyen dolgozat keretei között lehet és érdemes feldolgozni. Mint látható, szófajilag legtöbbször főnév, ami természetes is, hiszen új tárgyak, jelenségek neveiről van szó, melyeknek nyelvi kifejezése aránylag nem nehéz. A mellénevekkal tulajdonképpen egyáltalán nincs gond, irodalmi nyelvi kifejezésük azonos a beszélt nyelvvel. Az igék problematikusabbak, de a kifejezésmód túlnyomó többsége nem tárgyalható e dolgozatban. Az új kifejezések nagy része jelentésváltozáson alapul, vagy valami olyan körülírás, amelyet nem lehet kategorizálni (olyan szó szerkezet, melynek egyik tagja sem állandó, tehát az alkalmi szintagmáktól alig különbözik). Általános jelenség, hogy csak a szófajváltozások problematikusak.

Természetesen sokkal több kategóriát fel lehetett volna venni, de a nyelvi kifejezésmód szempontjából a logikai kategóriák jelentős része egyáltalán nem alkot önálló osztályt.

Főnévalkotás igéből

1. Nomen actionis alkotása

1.1. Morfológiai eljárás

1.1.1. A *-нсы* képző

A nomen actionis önálló képzővel való kifejezése nem túlságosan régi keletű az osztják nyelvben. Ez nem jelenti azt, hogy a nomen actionis azelőtt ismeretlen fogalom volt. Leggyakrabban igeneves szerkezettel fejeződött ki, de nem lenne helyes azt állítani, hogy minden ilyen szerkezet nomen actionis értékű. A középboli és a kazimi irodalmi nyelvben megfigyelhető egy olyan tendencia, mely a *-нсы* képzőt részesíti előnyben a régebbi kifejezésmóddal szemben.²

A *-нсы* képzőről általában

A *-нсы* képzőt a produktív képzők közt tartják számon,³ már többeknek feltűnt az irodalmi nyelvekben való szembetűnő gyakorisága is.⁴ Valóban, e képző szinte grammatikai szabályosságú használata az irodalmi nyelv jellegzetessége, sőt mondhatnánk; ez az egyetlen képző, amelyet az irodalmi nyelv a beszélt nyelvvel ellentétben rendszeresen használ.

² Vö. Cs. Faludi 1954: 211.

³ Терещкин 1966: 204; OCh 49; Steinitz 1937: 327; Schütz 1910–1911: 70; Sauer 1967: 73–75.

⁴ ÉONY 60–61; Cs. Faludi 1952: 303; Cs. Faludi 1954: 211; Sauer 1967: 75–76.

A *-ncы* képző különböző változatokban az egész osztják nyelvterületen ismert,⁵ a bennünket közelebről érdeklő KO nyelvjárásban *-(*)ə)psə*, a Kaz-ban *(ə)psi* alakban. A beszélt nyelvben használata nem jelentős; túlzás lenne azt állítani, hogy egyáltalán nem produktív, de tény, hogy néhány már-már megkövültnek mondható szón kívül (pl. KO *ūtəpsə* 'élet', *mōjləpsə* 'ajándék' stb.) alig használják. Ennek valószínűleg az az oka, hogy a mindennapi beszédben jelentésének visszaadására többféle lehetőség áll rendelkezésre, inkább ezeket használják ki.

Mindenki számára világos azonban, hogy ilyen képző létezik, hiszen jellegzetes hangalakja miatt könnyen analízálható. Használatára nézve jellemző T. Szeburova (Tugijani falu) véleménye, aki szerint van ilyen képző, de inkább a Kazim vidékén vagy Narikariban használják, az ő falujukban nem (tehát a tőlük északra és délre fekvő nyelvjárásokat említette). A kazimiaiak szerint a Közép-Ob környékén gyakoribb, a közép-obiak viszont ezt nem tapasztalják nyelvükben.

Felmerül a kérdés, hogy miért éppen ezt a képzőt választották ki sok más és deverbális nomenképző közül az irodalmi nyelv alkotói. A felelet valószínűleg az, hogy ha a *-ncы* képzős származékok nem is túlságosan gyakoriak a beszédben, maga a képző még mindig elég produktív, elvileg minden igetőhöz hozzáilleszthető. A nomen actionis, ill. acti képzésének kétségtelenül leggyakoribb és legjobban körülhatárolható jelentésű eszköze volt már az irodalmi nyelv megalkotása előtt is. Lehetséges, hogy elterjedésében és abban, hogy magára vonta a figyelmet, szokatlan hangalakjának is szerepe van, hiszen a *-ps-* hangkapcsolat – különösen kettőnél több szótagos szavak utolsó szótagjában – (a suriskári nyelvjárás kivételével) igen ritka. Ha figyelembe vesszük, hogy a többi deverbális nomenképző egyéb grammatikai funkciókkal mennyire megterhelt mássalhangzókat tartalmaz (*-m*, *-t*, *-s*), a *-ncы* képző kiválasztását szerencsés ötletnek kell tartanunk.

A megoldás különben nem új. Már Vologodsky obdorszki nyelvjáráson alapuló „irodalmi nyelvben” is minden igéből automatikusan lehet nomen actionist képezni a *-psə* képzővel.⁶ (Érdekes viszont, hogy az ÉONyt szövegeiben igen ritkán fordul elő ez a képző; *-βəs* alakban, tehát a beszélt nyelvben északon sem lehetett túlságosan gyakori.)

A Kaz és a KO irodalmi nyelv alkotóinak tudomása volt Vologodsky törekvéséről, nem hiszem azonban, hogy ez befolyásolta volna őket választásukban. Az egyezés okát inkább abban kell keresnünk, hogy mind Vologodsky, mind a későbbi irodalmi nyelvek alkotói oroszból fordítottak és így egyaránt szembe kerültek azzal a feladattal, hogy a nomen actionist egy, lehetőleg képzett szóval

⁵ Sauer 1967: 70–76.

⁶ ÉONy 60.

fejezzék ki. Mivel a számbajövő képzők közül a *-нсы* volt a legproduktívabb és a legjellegzetesebb, a választás eredménye nem lehetett kétséges.

A *-нсы* képző gyakorisága az irodalmi nyelvben sem egységes és állandó. Voltak, akik más kifejezőmódot választottak a *nomen actionis* visszaadására (erről l. később). A feldolgozott anyagból az a következtetés vonható le, hogy a képző használata a harmincas évek elejétől a hatvanas évek elejéig a leggyakoribb, tehát akkor, amikor a legtöbb irodalmi fordítás készült. A KO irodalmi nyelvben egészen annak megszüntetéséig igen gyakori a fordításokban, és elég széles körben használt az eredeti osztják nyelvű művekben is. A Kaz irodalmi nyelvben fordításokban gyakori, mivel azonban újabban nem készülnek fordítások, használata csökkenő tendenciát mutat. Versekben szinte elő sem fordul. Az újságnyelvben, mely jobban igyekszik a beszélt nyelvhez alkalmazkodni, gyakoribb, mint magában a beszédben, de láthatóan kezdik kiszorítani más, beszélt nyelvi kifejezőmódok.

A *-нсы* képző funkciói

A *-нсы* képzőt sokan leírták már, jelentését és használatát azonban kevesen vizsgálták meg mélyebben. Általában *nomen actionis* képzőnek tekintik.⁷ Cs. Faludi Ágota e képzőről írt cikkében⁸ deverbális absztraktumképzőnek nevezi, használatát vizsgálva arra az eredményre jut, hogy leggyakrabban történés, cselekvés absztraktumok képzésére, ritkábban konkrét főnevek képzésére használják. A történés, cselekvés absztraktum fogalmát semmi sem bontja további kategóriákra. Sauer ezt írja jelentéséről: „Substantivische Verbalnomina mit dem Charakter von nomina actionis”.⁹ A felsorolt példák közül valóban kitűnik, hogy a származékok csak *nomen actionis* jellegűek, nem szükségszerűen *nomen actionis*ok, sőt egészen konkrét főnevek is lehetnek, pl. *КоР untəpsə: wojə-u*. 'Stelle, wo Waldtiere wohnen'... (P. 2813–4) vagy *Ni Š mətəpsə, Kaz mətələpsi*. *O mətələpsi* 'Geschenk' (KT 500b). Ezek után kérdéses, hogy a *-нсы* képző csak *nomen actionis* képző-e, és ha másfajta származékokat is képez, nevezhetjük-e *nomen actionis* képzőnek.

E kérdés vizsgálatában csak az irodalmi nyelvi anyagot használom. A Sauer által idézett nyelvjárási anyagban, úgy tűnik, több a konkrét főnévi jelentésű szó.

Az igei absztraktumok több alkategóriára oszthatók, közöttük sokszor csak árnyalatnyi jelentéskülönbséget lehet észrevenni. Nehezíti az osztályozást az is, hogy a legtöbb ismert nyelv nem mindig tesz különbséget ezen kategóriák kifejezésében, még akkor sem, ha többféle képző áll rendelkezésre. Végző soron az

⁷ ÉONy 60; Schütz 1910–1911: 70; Терешкин 1966: 204; Steinitz 1937: 327.

⁸ Cs. Faludi 1954: 210–227.

⁹ Sauer 1967: 74.

ilyen esetekben a szó alkalmazásával lehet csak eldönteni, hogy pontosan milyen jelentésű; a különböző jelentések más-más kiegészítéseket követelnek, más mondatnyi szerkezetekben fordulhatnak elő. Egyes esetekben az osztjában – éppúgy, mint a magyarban – nehéz megkülönböztetni a cselekvés folyamatának nevét (nomen actionis) a cselekvés nevéől (nomen acti), különösen ha absztraktabb jelentésű igékből van képezve. Konkrét jelentésű igénéél is tapasztalható ez az ingadozás. Megkülönbözteti pl. a német:

das Schreiben

die Schrift

Ezzel szemben az orosz:

<i>писание</i>	1. írás
	2. irat
<i>письмо</i>	1. írásbeli készség, kézírás
	2. levél

Magyar:

<i>írás</i>	1. a cselekvés folyamatának a neve
	2. írásbeli készség, kézírás
	3. írásmű

Osztják:

<i>пamтыпсы</i>	1. mutatás
	2. útmutatás, tan

A *-псы* képzőnek kétségtelenül van nomen actionis képző jellege, különösen ha nem kontextusban vizsgáljuk származékait. Ilyenkor kézenfekvő az a megoldás, hogy minden nomen actionist *-псы* képzővel képezzünk az osztjában, és viszont; minden *-псы* képzős származékot nomen actionissal fordítsunk le.

A konkrét mondatok vizsgálata azonban arra az engedményre vezetett, hogy a *-псы* képzős származékoknak csak elenyésző hányada igazi nomen actionis; legnagyobb része nomen acti és ezen belül is konkrét jelentésű főnév. Ez annak tulajdonítható, hogy a nomen actionis kifejezésére több, a beszélt nyelvhez közelebb álló lehetőség is van, a *-псы* képzőt pedig csak abban az esetben használják, ha más kifejezés mód használata valamilyen okból nem jöhet számításba.

A *-псы* képzős származék nomen actionis a következő mondatokban:

Иньсисыпсы – анта шук вер (КО-20: 54) 'A kérdés – nem baj';

Еша роньтсы, еша тыве-тохе нумысийтытсы – шит сорым юкана вер (КО-13: 16) 'Egy kis lassulás, egy kis ide-oda gondolkodás (=ingadozás) (most) halálos (lehet)';

...тув тьявтытсы тавтыс (КО-9: 57) '... ő szidást várt';

...хун питы вохсар таитса мет тынынг (ЛенПр 1961/21) '... mikor a kékróka (el)tartása a legdrágább';

...сит юхъенгк предпроятияит ... ий промышленной предприятия верытсы (ЛенПр 1961/21) '... Ez – a fafeldolgozó üzemek egy ipari üzemmé (való) – átalakítása';

...энымты отыт ... энмытсы сорашика муй на энмытсы ёх катлы власть (КО-14: 133) '... a növények növekedésének meggyorsítására vagy visszafogására (való) hatalom...'.

Mivel úgy látom, hogy a *-тсы* képzőt a gyakorlatban inkább *nomen actik* képzésére használják, megfelelőbbnek tartom *nomen acti – nomen actionis* képzőnek nevezni.

1.1.2. A *-тот* képző (Kaz)

A *-тот* képző a *part.praes* képző *-ti* és az *от* 'dolog, tárgy' szó összeolvadásából keletkezett, illetőleg van keletkezőben. A harmincas évek Kaz irodalmi nyelvében, különösen N. F. Pritkova számtankönyv-fordításában jelentkezik az a törekvés, hogy *nomen actionis* értelemben is használják.

orttot (K-1: 12) 'osztás';

wertot (K-1: 33) 'készítés';

merittot (K-1: 9) 'mérés';

surottot (K-1: 9) 'rajzolás, vonalazás'.

Mivel azonban e képző eredeti funkciója a *nomen acti*, ill. *objecti* és a *nomen instrumenti* képzése, vö. *йӣс̄астот* 'kérdés', *лӯн̄ьтот* (K-1: 3) 'számtanpélda', Pritkova törekvését nem követték mások, a harmincas évek után a *-тот* képzőt csak az előbb említett funkciókban használják.

1.2. Szintaktikai eljárás

1.2.1. A *part.praes* + *postp.* szerkezet

A melléknévi igenévnek igen sok funkciója van az osztyák nyelvben, különösen ha mellékmondat-pótló szerepüket is figyelembe vesszük. Ez utóbbi funkciójukban, sőt más esetekben is, a szó szerinti magyar fordításban legtöbbször *-ás/-és* képzős *nomen actionis*sal fejezhetjük ki őket.

Kérdés azonban, hogy milyen esetekben felel meg a szó szoros értelmében vett *nomen actionis*-nak, és hogy az osztják nyelvérzék számára is egyértelműen *nomen actionis* értékű-e.

Schütz József szerint: „Mint főnévképző a *-t* kizárólag *nomen actionis* képzésére szolgál, tehát megfelel a magyar *-ás, -és* képzős főnévnek vagy a *-t* képzős főnévi igenévnek”,¹⁰ továbbá észreveszi, hogy az ilyen főnevekhez leggyakrabban birtokos személyjel vagy valamilyen határozórag járul. Cs. Faludi Ágota is azt írja, hogy régebben az igei absztraktumok rendszeren igeneves szerkezetekkel fejeződtek ki: „Az infinitívuszos *šōštēm* absztraktumot kiszorítja a *угуууу-тытсы* 'гуляние, походка'». ¹¹ Sarkadi Nagy János tanulmányában kitér ezen igeneveknek a mellékmondatokhoz való viszonyára: „A *-t* dev. főnévképző cselekvést jelentő főneveket is alkot, amelyeket a magyarban *-ás, -és* képzős főnévvel fordíthatunk. Ezek a főnevek, ha valami határozóragos főnévvel birtokviszonyba kerülnek, szintén szolgálhatnak mellékmondatok pótlására.”¹²

Abból kell kiindulnunk, hogy mit fejez ki a *nomen actionis*. Kifejezi a cselekvés folyamatát, esetleg birtokos személyjellel ellátva a cselekvőt is, de nem utal a cselekvés idejére. Az igazi mellékmondat-pótló participium viszont kifejezi a cselekvés idejét, hiszen lehet folyamatos vagy befejezett, ezenkívül birtokos személyjeles alakban a cselekvőt is jelzi, tehát tartalma nagyjából megfelel a mellékmondat igéjének. Ennél csak annyiban kevesebb, hogy a módot nem fejezheti ki. Az ilyen igenév tehát kétszeresen determinált, azaz jelentése sokkal konkrétabb, mint a *nomen actionis*-é. A befejezett melléknévi igenév megtörtént, konkrét cselekvésre utal (bár sokszor – jobb híján – *-ás/-és* képzős főnévvel fordítjuk), nem azonos értékű a cselekvés absztrakt nevével. Mivel azonban a kifejezés-módok transzformációs viszonyban vannak egymással, a határvonalak meghúzóása nem mindig könnyű.

Lássuk most már, hogy a participiumos szerkezetek miképpen absztrahálódhattak annyira, hogy *nomen actionis* értékűvé váltak. A cselekvőhöz való kötöttség kétségtelenül konkretizálta őket, ez azonban a kisebb probléma, egyrészt mert elvileg a *nomen actionis* is lehet cselekvőhöz kötni birtokos személyjellel, másrészt mert a birtokos személyjel kitétele nem mindig kötelező; 3. személyben el lehet hagyni:

iməl ī lidī ɛyɔlt (ÉONyt 38) 'miközben a felesége egy falatot eszik' ~ 'evése közben'.

¹⁰ Schütz 1910–1911: 57.

¹¹ Cs. Faludi 1954: 211.

¹² Sarkadi 1913: 456.

Az időhöz kötöttség elvesztése sokkal fontosabb. A befejezett melléknévi igenév *-m* képzőjének esetleg kapcsolata lehet a deverbális *-m* nomenképzővel, tehát eredeti időbeli jelentése elvesztésének tendenciája nem újkeletű.

Egyes esetekben a *part.praet* egészen *nomen actionis* értékű, ez azonban igen ritka.

... *amβ^cat kiram jētšəs* (ÉONyt 22) '...az ebek befogásával elkészültek';

... *мосл'ума (вотумы) л'ув этим ол'нгыл'* (К-5: 9) '...ismerni kell keletkezését (annak körülményeit)';

A *part.praes* az osztjában egyaránt vonatkozik a jelen és a jövő időre, tehát jelentése határozatlanabb, mint a *part.praet*-é. Nemcsak konkrét jelen, ill. jövő idejű vonatkozásában használják, hanem olyankor is mindig, amikor egy cselekvésről általában van szó, tehát időbelisége nem fontos. Ilyenkor a *part.praes* a határozatlan időnek felel meg, időbeli vonatkozása annyira elveszhet, hogy absztrakt főnévnek érezhetjük:

... *σιωλαα wɔlati mārən loηχət sewəməlat* (NOT 34) 'als ob die Geister während der verdampfung erscheinen würden';

χῆννεχο sōrma jūi jūpījan... (NOT 36) 'Nach dem Tod des Menschen...'

ahol a cselekvés már tulajdonképpen befejeződött, tehát logikusabb lenne a *part.praet*-es megoldás, *sōrma jūwəm jūpījan* (ha konkrét esetről lenne szó, inkább így mondanák!), az adatközlő azonban általában beszélt a halállal kapcsolatos népszokásokról. Az eddig megadott példamondatok még kivétel nélkül mellékmondattal is fordíthatók voltak, de előfordulnak olyan esetek, mikor már semmiképpen nem fordíthatók így. Ilyenkor valódi *nomen actionis*sal van dolgunk:

... *σί ρχῆλ jīra pītəλ jōntī ewəlat* (NOT 46) '...scheidet dieser Schlitten aus dem Spiel aus [fällt beiseite]'

(a német fordítás nem mutatja a jelentésárnyalatokat; a szónak inkább 'játászás, versenyzés' a jelentése).

A *part.praes* főnevesülésével egy probléma van, nevezetesen az, hogy a melléknévek (és velük a melléknévi igenevek) nem főnevesülhetnek az osztják nyelvben, mindig egy attributív szintagma első tagjaként kell szerepelniük, kivéve természetesen azt az esetet, mikor predikatív szintagmák állítmányi részét alkotják. A *part.praes*-sel kifejezett *nomen actionis*ok tehát nem önálló főnevek, csak valamilyen névutóval alkotott szerkezetben lehetnek főnévi jelentésűek (a névutók nagyrésze pedig ragos főnév). Ennek következtében a *part.praes* nem jelentkezik a szókészletben önálló főnévi lexémaként, pl. az előbb idézett *jōntī* önmagában nem indikálja azt, hogy 'játászás', hanem csak 'játászó'-t jelent. Ez azt

jelenti, hogy a *part.praes* a lehetőségekhez képest maximálisan absztrahálódott ugyan, azonban ebben a jelentésében önállósulni már nem tudott.

Mint az idézett példából is kitűnik, a *part.praes*-es szerkezet a beszélt nyelvben használt fordulat. Valóban, a beszélt nyelvben ez a leggyakoribb kifejezés-mód a *nomen actionis* visszaadására. Az irodalmi nyelvben csak annyival ritkább, amennyire más kifejezés-módok helyettesíthetik (pl. a *-ны* képzős származékok, vagy a *part.praes* + *өеп* szerkezet).

A régebben feljegyzett szövegekből az látszik, hogy a melléknévi igenevek alapalakjukban ritkán fordultak elő, legtöbbször birtokos személyjel vagy határozórag járult hozzájuk. A toldalékok elhagyása talán az *ok-* és a célhatározó mellékmondatot pótló igeneveknél kezdődhetett meg, bár minden más esetben is előfordulhat. A mostani beszélt nyelvben igen erős a tendencia a toldalékok elhagyására, ami természetes következménye az absztraktabb gondolkodásmódnak. Az irodalmi nyelvben a toldalékos alakok feltűnően ritkák, sokszor még akkor sem használják őket, ha erre lehetőség lenne.

Mivel e szerkezet a beszélt nyelvben általános, az irodalmi nyelveknek is kedvelt kifejezés-módja. Vologodsky evangélium-fordításában is előfordul ez a szerkezet:

Vavilon voža kaslta jubina... (ÉONY 190) 'Babilonba költözés(ük) után...'

de gyakorisága még nem éri el a későbbi használat gyakoriságát. Annak ellenére, hogy a fordítási irodalomban az orosz eredeti inkább valami önálló képzett főnév használatát követeli, az olyan esetekben, amikor névutós szerkezetet lehet használni, gyakran fordulnak a *part.praes*-hez:

вет ол манты ютийн (ЛПХ 1971/18) 'öt év múltán';

Толстой... Родина мосты отынгны... Родина тавытта тэсымман унты отынгны ханышс (КО-10: 5) 'Tolsztoj... a hazaszeretetről... a haza védelmére készenlétről írt';

...там ары ... вот шухты иты сясл (КО-14: 44) 'ez az ének... a szél fűtyülésének hallatszott';

Тягь верты етти ат ёхтыс (КО-14: 310) 'A harc elkezdése (tkp. csinálása) előtti éj eljött...';

...правительство Ленин арестовайтты (каплты) отынгны приказ мас (КО-13: 5) '... a kormány Lenin letartóztatására (megfogására) parancsot adott ki'.

Az esetek egy részében a *part.praes* *nomen acti* értelmű is lehet, ez azonban abból származik, hogy e két kategória nem különül el egymástól határozottan.

A *part.praes* + *postp* szerkezet egyformán használatos a Kaz és a KO irodalmi nyelvben, használatának gyakorisága nem mutat különösebb változást. Az új

Kaz irodalmi nyelvben – a *-ны* képző visszaszorulása miatt – talán egy árnyalattal gyakoribb. Használata szerencsés, az osztják nyelv jellegéhez illő megoldás.

1.2.2. A *part.praes/(praet) + вер* szerkezet

A *вер* 'dolog, cselekvés stb.' (< *верма* 'csinálni, tenni') főnév absztraktumképző funkcióban igen produktív, majdnem minden szófajjal alkothat szerkezetet. A hasonló jellegű *t főnévvel ellentétben nincs olyan tendenciája, hogy agglutinálódjon és valódi képzővé váljon, sőt, tulajdonképpen még csak nem is alkot összetett szót. Közte és az előtte álló szó közt szünet van és a *вер* szónak általában önálló hangsúlya van. Minden igéből minden helyzetben alkotható vele *nomen actionis*. Az ilyen szerkezetek egységes fogalmat kifejező, önálló lexikai egységek. Alkotásuk lehetősége akkor is adva van a nyelvben, ha azelőtt senki sem fejezte ki az adott fogalmat. NB. orosz–vogul szótárában¹³ Rombangyjeva a teljesen azonos jelentésű és funkciójú *вармалъ* szóval alkotott szerkezeteket automatikusan használja *nomen actionis*ok visszaadására.

A *вер* főnév absztraktumok alkotásában való aktivitásának bizonyítására röviden felsoroljuk legfőbb funkcióit.

A. N + *вер* általában *nomen actionis*sal vagy *actival* fordítható, gyakran valamihez értésnek, valami kezelésének a neve:

сад вер (K-4: 31) 'kertészkedés';

машина вер (КО-26: 14) 'gépkezelés';

de:

тять вер (КО-14: 323) 'harc, háború'.

B. A + *вер* a magyarban *-ság/-ség* képzős főnévvel kifejezett absztraktum neve:

ям вер (КО-22: 20) 'jóság';

веськат вер (КО-20: 23) 'igazságosság'.

C. *part.praet + вер*

a. *nomen actionis*

эсымйингк тыным вер (ЛПХ 1971/16) 'tejeladás'.

b. *nomen acti*

партым вер (КО-4: 12) 'parancs';

граница мохты маным вер (ЛПХ 1960: 83) 'határátlépés'.

¹³ Ромбандеева 1954.

D. part.praes + *вер*

a. nomen actionis

акытты вер (К-3: 66) 'összehívás';
толмасьтыты вер (К-3: 7) 'fordítás';
ротмытты вер (ЛПХ 1959/7) 'tenyésztés';
энымтыты вер (ЛенПр 1961/20) 'nevelés';
ропитты вер (К-3: 64) 'dolgozás, munka'.

b. nomen acti

товары пелытты вер (К-3: 63) 'árucseré';
нох питты вер (КО-21: 27) 'győzelem, siker'.

A *вер* szó különböző funkcióit és gyakoriságát jól szemlélteti az alábbi mondat

*...нын эвыттэти уны вер утл харвой сох тесятты верытны тывым
 вевтам верыт тунгматты верны* (ЛенПр 1960/17) '...tölekek
 sok függ (tkp. sok dolog van) a vadak bőrének kikészítésében tör-
 tént hiányosságok kijavításában'.

A minket közelebről érdeklő part.praes-es szerkezete nem is érdemes több példát idézni, elvileg minden igével alkotható. A nomen actionis kifejezésére szolgáló part.praet-es szerkezetek nem olyan gyakoriak mint a part.praes + *вер*, jelentésük konkrétabb, hiszen a cselekvés idejét is jelzik, sokszor csak valamiféle időbeli egyeztetési tendenciának köszönhetik létüket; ha a mondat főigéje múlt idejű, néha a melléknévi igeneves szerkezet igeneve is az, pl.

...капиталистым кусяя утым верет парыс (КО-14: 333) '... a kapitalisták uralma (tkp. gazdának leverése) elmúlt'.

Használatuk esetleges, nem önálló lexémák.

Szerkezetet alkotva a *вер* megtartja eredeti 'dolog, cselekvés' értelmét, ezért cselekvésnév alkotására igen alkalmas, legtöbb esetben magát a cselekvés folyamatát jelenti, pl. ...

Си автомашинаит янгхты вер пета... вантыйтман... (ЛенПр 1961/59)
 '... ezen autók járását ... nézegetve'.

Érdekes, hogy a régebben lejegyzett szövegekben a *вер* nem, vagy csak nagyon ritkán fordul elő ilyen jelentésű szerkezetekben. Az obdorszki szövegekben (ÉONyT) van ilyen szerkezet, azonban általános szükségességet vagy szándékot fejez ki:

...mà nàl-ùèt-kèm xui kiti ùèrəm òl (ÉONyT 149) '...négy-öt embert el kellene küldenem';

χὰδὰἰἄμ ἰμὶ ἀνῆῶστί ὑἔρᾰμ ὀλμᾰλ (ÉONyT 15) 'A nénikémet meg kell kérdeznem'.

Azonos jelentésben előfordul Vologodskynál is:

...si ho tutiṅ śarasa julmata ver ull (ÉONyT 197) '... azt az embert a tüzes tengerbe kell vetni'.

Ez a használat jelentésstanilag érthető:

mandi mosa ὑἔrᾰn ki ol... (ÉONyT 133) 'Ha menni való dolgod van' = ha menned kell.

Délebbre (Kaz Šer Ni) nemigen használják ebben a jelentésben, ellenben gyakran és rendszeresen ismétlődő cselekvés:

... тув енкым тома тапылтатты вер отынгы хутмыйтыс (KO-19: 13) 'ő a jégtáblák összetorlódásáról (már) hallott';

szokás:

Tug tuw pā suḡa jiti wēr tajit 'ő (időnként) megbolondul';

Ma хоты турыттыты вер ант майтым (KO-7: 112) 'Hiszen én sohasem horkolok';

vagy valamilyen tartós belső tulajdonságból eredő cselekvés:

лйw ᾰn pākī werelᾰn pa śī ūwtī pītᾰs (NOT 80) 'began ungeduldig [in seiner nicht duldenden Sachel] wieder zu rufen'

kifejezésére. A felsorolt esetekben egy közös vonás van: az időtényező nem fontos bennük, hiszen a cselekvés bármikor bekövetkezhet. Valószínűleg ennek alapján és a *ver* főnév jelentése alapján indulhatott meg az a folyamat, mely igei absztraktumot, nomen actionist eredményezett.

A Kaz és KO beszélt nyelvben a part.praes + *ver* szerkezet igen gyakori:

Kaz ... *at oša werla mǝpǝr tqī wer* (NOT 38) '... damit es bekannt werde, dass sie einen Bären bringen' (... a medve hozása...);

Tug mis pōsti wērᾰm jētᾰs 'tehén-fejő dolgom befejeződött' = 'befejeztem a fejest'.

Az irodalmi nyelvekben szintén gyakori olyan esetekben, amikor a cselekvés folyamatát kell kifejezni, és nem lehet part.praes + postp. szerkezetet használni. Névtűtős szerkezetben egyenértékűek:

Ленин трудящийся ол'ынгы иса нумысым верол'ынгы (sic) и трудящийсяитты Ленин люпитты олынги писатель ханил' ... (K-

3/6) 'Leninnek a dolgozókról (való) gondoskodásáról és a dolgozók Lenin (iránti) szeretetéről ír az író';

sokszor azonban a *вер*-t használják a folyamatosság érzékeltetésére. Az egyetlen osztják irodalmi nyelvi szójegyzékben, bár nem olyan szabályosan mint a vogulban, de rendszeresen használják:

унл'тылты вер 'tanulás';
нэпек л'уигытты вер 'olvasás';
л'арынтты вер 'harc'.

Újabbán a Kaz irodalmi nyelvben (újságnyelvben) erősen terjedő tendenciát mutat a *nomen actionis* értelmű *-ncu* képzős származékok rovására.

1.2.3. A *part.praes* + *maxu* szerkezet

Csak a teljesség kedvéért említjük meg ezt a szerkezetet, az irodalmi nyelvben ritkán fordul elő.

A 'hely' jelentésű osztják *maxu*, vogul *mā* főnév igei absztraktum képző funkciójáról már többen írtak.¹⁴ Az osztjában ilyen kifejezési lehetőség van, de a Kaz és Šer Ni nyelvjárásokban ritkábban élnek vele, mint a többiben. Az irodalmi nyelv alkotói láthatóan nem tartották további fejlesztésre érdemesnek ezt a szerkezetet. A beszélt nyelvnek megfelelően főleg abbahagyást, befejezést jelentő igei ablativusos vonzataként használják:

...газетым элты maxet эвым нох вотытсита (KO13: 18) 'az újságok kiadását leállítani';
кантасьты тахи эвыл'т хол' унл'тыта пумыс (K-4: 20) '... kezdett leszokni a mérgeledésről'.

Bármikor helyettesíthető a *вер*-es szerkezetekkel:

...тякты верет эвым нох вотытсыт (KO13: 28) 'abbahagyták a lövöldözést'.

Talán túlzásnak tűnik, hogy ilyen hosszan elidőztünk a *nomen actionis* kifejezési lehetőségeinél. A *nomen actionis* a legelvontabb fogalom, nyelvi kifejezése a fiatal osztják irodalmi nyelvek legfontosabb és legbonyolultabb problémája.

2. A *nomen acti* és *objecti* alkotása

2.1. Morfológiai eljárás

¹⁴ Pl. Sz. Kispál 1958: 79–84; Gulya 1964: 379–384.

2.1.1. А -ныс кэpző

Mint azt már említettük, a feldolgozott anyag szerint a *-ныс* inkább nomen acti, semmint nomen actionis képző. Ilyen jellegű használatára a régebben gyűjtött anyagból is számos példa van:

Ni *мэjтэpsə*, Kaz *мэjлэpsи* (KT 500b) 'Geschenk';

Ni *пүwтэpsə*, Kaz *пүwлэpsи* (KT 663a) 'Anschwellung';

Kaz *метэpsи* (KT 554b) 'Ermüdung'.¹⁵

A *-ныс* képző leginkább absztrakt jelentésű igékhez járul, amikor a cselekvés eredménye nem valami kézzelfogható dolog, tehát a *part.praet + őт (өep)* szerkezet nem helyettesítheti. Ugyanilyen esetekben használatos nomen objecti képzésére is.

A beszélt nyelvben meglévő szavakban képzőként megtalálható; produktív-
nak sem igazán nevezhető azonban, mert a nomen acti minden más kifejezési lehetőségét előnyben részesítik vele szemben.

Az irodalmi nyelvekben ezzel szemben kezdettől fogva nagyon gyakori, különösen a fordításirodalomban, ahol nem lehet beszélt nyelvi fordulatokkal felcserélni. Használatának lehetőségeit jól szemlélteti az alábbi mondat:

Мир увынсыт пулемётым карматынсэт на пуляит шухытсэт нитны ий кума тытыссыт (КО-13: 47) 'Az emberek kiáltásai összevegyültek a géppuskák ropogásával és a golyók füttyével'

(ezt a mondatot végig a *part.praes + сыӱ* 'hang, zaj' szerkezettel lehetett volna fordítani, mint pl. ugyanazon könyv 57. oldalán!). További példák:

katra jastantipsa 'altes Testament';

jeming hanzipsa 'heilige Schrift';¹⁶

лунтэpsи (K-1: 11) 'számtanpélda, feladat';

мунг нётл'ынсы масув (K2: 9) 'mi esküt tettünk';

вохантытсы (КО-13: 61) 'felhívás';

ювотынг вохынса (КО-9: 155) 'végrendelet';

хорытынса (КО-19: 7) 'ugatás';

туймытсы (КО-19: 20) 'fáradtság';

нэхамытсы (КО-23: 12) 'mozdulat';

нётмытсы (КО-24: 3) 'segítség';

касытсы (ЛенПр 1960/5) 'verseny';

¹⁵ Az adatokat Sauertől (1967: 74–75) közlöm, az ő átírásában.

¹⁶ Az adatokat Sauertől (1967: 74–75) közlöm, az ő átírásában.

(мир) тунгтыпсы (КО-24: 4) 'népszámlálás';
 ортыпсы (ЛПХ 1959/57) 'felosztás';
 отынгтыпсы (ЛПХ 1960/5) 'kezdet'.

Russzkaja kazimi irodalmi nyelvi szójegyzékében is számos *-псы* képzős származék található.

A *-псы* képző használatát az is korlátozza, hogy objektális, attributív és determinatív szintagmákba nehezebben vonható be, mint a vele egyenértékű (bár nem teljesen azonos jelentésárnyalatú) *part. praes/praet + вер, от* szerkezet. A

Мунг нын пимыны нох пимты верев (КО-4: 33) 'együttes [tkp. veletek (való)] győzelmünk'

kevésbé hat erőltetetten, mint

коммунизм нох пимтыпсы (Sauer 1967: 75) 'Sieg des Kommunismus'.

A *вер*-es szerkezetekkel való helyettesítésre erős a tendencia a kazimi újságnyelvben, részben a *nomen actionis* értelmében használt *-псы* helyettesítésének analógiájára. Ha a választás lehetősége fennáll (tehát a mondatkörnyezet megengedi a *-псы* használatát) nyelvhelyességi szempontból talán inkább a *-псы* képzős származékok részesítendőek előnyben, mivel a helyettesítésükre szolgáló szó szerkezetek amúgy is erősen terheltek, és nem elsődleges funkciójuk a *nomen acti* kifejezése.

2.1.2. A *-tot, -mot* képző

Mivel képzővé válása még nem fejeződött be, a szó szerkezeteknél tárgyalom.

2.2. A szintaktikai eljárás

2.2.1. A *part.praes + вер* szerkezet

E szerkezet *nomen actionis*, és *nomen acti* jelentésének megkülönböztetése elég nehéz, csak az adott kontextusban végezhető el. Mint már említettük, a predikatív szintagma kivételével az összes szintagmatikus kapcsolat inkább a *вер*-es szerkezetek használatát igényli, ilyenkor azonban, mivel transzformációs viszonyban van a *nomen actionis*sal, legtöbbször *nomen actionis*nak is felfogható.

... *тын потрын хор верты вера маныс* (КО-20: 59) 'beszédük a festészet-re fordult (tkp. ment)';

нох пимты вер ий анто ий пелька патыптыс (КО-21: 27) 'a siker (győzelem) hol az egyik, hol a másik oldalon volt (tkp. esett)';

... *хӕнӕӕ сохӕла ӕнӕстӕ weræt / vӕprosat хӕӕsæm* (NOT 50–52) 'schrieb ich die Fragen an die Klassentafel'.

Ez utóbbi mondatban a *wer* használata csak azért indokolt, mert arra utal, hogy a cselekvés eredménye nem konkrét tárgy (különben *інсасті ۆт* is lehetne).

2.2.2. A *part.praet* + *әep* szerkezet

Mint ahogy a *nomen actionis* kifejező *әep*-es szerkezet *part.praet*-mal is alakulhat, ez a lehetőség a *nomen acti* kifejező szerkezetben is fennáll. Használatát részben a már említett mondattani szabályok, részben pedig az a tény indokolja, hogy egy már befejeződött cselekvés nem konkrét tárgyi eredményét fejezi ki. Alkotásának lehetősége fennáll, de a tisztán *nomen acti* jelentésű szerkezetek száma nem túl nagy.

...*хон ура навтым вер ...амтынга хуньсисым* (КО-24: 2) '... a király trónfosztását... örömmel fogadták';

...*әх хасим вер ура навымты нама* (ЛПХ 1959/77) '... az elmaradás kiküszöbölése érdekében...'

2.2.3. A *part.praes/(praet)* + *сый* szerkezet

Ha a cselekvés eredménye hangjelenség, akkor kifejezésére a *сый* 'hang, zaj' utótagú szerkezetet lehet használni. Az osztják nyelv oly gyakran él ezzel a lehetőséggel, hogy Cs. Faludi Ágota fölvetette a *сый* szó agglutinációjának kérdését, miszerint a *-p* deverb. *nomen*képző és a *сей* 'hang' összeolvadásából keletkezett volna a *-псы* képző¹⁷. Ennek jelentéstanilag nem is lenne akadályja, a *сый* használatának gyakorisága is alátámasztaná, de mégsem valószínű, hogy főnevekkel, ezen belül is a meglehetősen ritka *-p* képzős származékokkal olyan gyakran fordult volna elő, hogy együttesüket a nyelvérzék képzőnek foghatta volna fel.

A *сый* utótagú szerkezetek az irodalmi nyelvekben gyakoriak. Az 52. oldalon idézett példamondat másik megoldási lehetősége:

Иса сята ий кута тытытман ус: мир турсый, пусканыт на пулемётым похты сымт сясыс, пуляит шухты сый, снарядыт похты сый сясыс. (КО-13: 57) 'Minden össze volt ott keverve: az emberek hangja, a puskák és a géppuska lövései hallatszottak, golyók füttye, gránátok robbanása hallatszott'.

2.2.4. A *part.praet/(praes)* + *om* szerkezet

Az *om* 'dolog, tárgy' főnév *part.praet*-os szerkezetekben a cselekvés eredményét fejezi ki, különösen olyan esetekben, amikor az eredmény kézzelfogható tárgy.

A beszélt nyelvekben sűrűbben használják, olyankor is, mikor az eredmény elvont fogalom:

¹⁷ Cs. Faludi 1954: 210–227; tagadja Sauer 1967: 73.

Tug *inšisti ut* 'kérdés'.

Ez előfordul az irodalmi nyelvekben is, de ritkábban:

хол'ымтым от (K5: 19) 'eredmény, vívmány';

утиим от (KO-10: 42) 'veszteség'.

Mindkét irodalmi nyelv kezdettől fogva használja a megadott jelentésben:

һаһым от (K1: 41) 'maradék';

уйтым от (K3: 51) 'talált tárgy, dolog, felfedezés';

ханиим от (KO-4: 29) 'jegyzet, írás';

омсыуйтым от (ЛенПр 1960/17) 'vetemény'.

Ettől a kategóriától nem mindig könnyű megkülönböztetni a cselekvés tárgyának nevét. A nomen objecti part.praes-es szerkezet is lehet. A beszélt nyelvben az *от* szó képzővé válása megkezdődött:

летот-јаһсөт (NOT 46) '(Hochzeits)speisen (und) Getränke';

воһәлтөт (NOT 38) '„herabsteigende Sache”'.

A part.praet *-m* képzőjéhez is hozzátapad az *от* főnév, ez különösen az északibb nyelvjárásokban (Obd) gyakori. Első látásra mesterkéltnek hat Vologodsky azon törekvése, hogy e képzőt rendszeresen használja nomen objecti...

kul'na longimodet (ÉONY 205) 'az ördögtől megszállottak';

sőt, nomen actoris képzésére:

kanzimot (ÉONY Szótár 32) 'a kereső'.

Pápay északi osztják szövegei azonban alátámasztják a nomen objecti értelmű használatot; az *-ät* képző olyan gyakran fordul elő bennük, hogy az a délebbi nyelvjárásokban elképzelhetetlen lenne:

ноһ еиәлтән ләлмәмәт аң тәйләм (ÉONYT 38) 'tőled lopott marhám nincsen';

ittam muñilu kanzamotlu óssәlu (ÉONYT 91) 'amiket kerestünk, megtaláltuk'.

Ennek megfelelően az irodalmi nyelvek közül az északibb, a Kaz korai alkotásaiban találjuk a legtöbb összeolvadt alakot, különösen a Ленин, Сталин художественна литератураһы с. könyvben (1939):

ханиимот (K3: 19) 'az írottak';

л'унгтымот (K3: 37) 'az olvasottak'.

Korábban talán fejleszhetőnek tartották ezt a megoldást, később azonban, különösen a KO irodalmi nyelv bevezetése után az *от* szót különírják:

ханинты от (КО-14) 'írnivaló'.

Ha a cselekvés tárgya ember, akkor a *хоят* 'valaki, ember' szót, illetve bármilyen emberre vonatkozó szót lehet a szerkezet utótagjaként használni:

ант уты хо (КО-20: 20) 'ismeretlen'.

A *nomen acti* és *objecti* kifejezése sokrétű és talán kevésbé is kialakult, mint más kategóriák kifejezései. Ingadozás tapasztalható a téren, hogy egyes konkrét kontextusokban melyik megoldási lehetőséget alkalmazzák. A felsorolt szó szerkezetek abban különböznek alkalmi szintagmáktól, hogy utótagjuk állandó és nem határozza meg konkrétan a cselekvés eredményét, illetve tárgyát, e szempontból tehát lényegileg képzői funkciójuk van.

3. A *nomen actoris* alkotása

A *nomen actoris* kifejezésére semmiféle képző nincs, eltekintve Vologodsky azon törekvésétől, hogy képzővé agglutinálódott *от* szót melléknévi igenevekhez illesztve ilyen funkcióban használja. Mivel ez jelentéstanilag nem indokolt, kezdeményezését nem folytatták mások.

Az osztjákban a melléknévi igenevek nem főnevesülhetnek, tehát a magyar 'olvasó, író' típus kialakítása sem volt lehetséges. A *nomen actoris* kizárólag szó szerkezettel fejeződhet ki.

3.1. A *part. praes/(praet) + хоят* (PI *ëх/мур*) szerkezet

A cselekvés alanyát általában fejezi ki, főleg olyan cselekvéseknél, amelyeket az alany nem rendszeresen, hanem csak pillanatnyilag folytat. Ilyen esetekben az alany neme, kora közömbös, vö. ang *reader*, or *читатель*, magy *olvasó*.

A beszélt nyelvben – a Šur nyelvjárás kivételével, ahol általában embert jelent – a *хоят* 'valaki, ember' utótag használata alkalmi; az alanyt általában konkrétan megjelölik. Ennek hatása az irodalmi nyelvben is érezhető, gyakran a *ху* 'ember, férfi' szót alkalmazzák a határozatlan alany kifejezésére:

лутьсти һә (K1: 7) 'vásárló'.

A többszám képzésénél ennek megfelelően gyakori a konkrétan 'emberek, férfiak' jelentésű *ëх* szó, mint az elvontabb *мур* 'emberek, nép':

янгхты ëх (КО-20: 48) 'járókelők'.

Mindkét irodalmi nyelv használja az adott szó szerkezetet, annak, hogy mégis ritkán található, az az oka, hogy a fogalom maga fordul elő ritkán a feldolgozott művekben:

jäktə χōjat (OChr 87) 'táncos';
тунгытты хоят (КО-4: 4) 'olvasó'.

Nyelvhelyességi szempontból a határozatlan alany kifejezésére a *хоят* utótagú szerkezetek használata részesítendő előnyben.

3.2. A foglalkozásnevek

Az osztják nyelvújítási szavak feltűnően nagy százaléka foglalkozásnév, ami érthető is, hiszen a mindennapi életben fontos, konkrét és mindig könnyen körülírható fogalmat fejez ki. A foglalkozásneveknek a beszélt nyelvben is régóta jól kialakult, gyakran használt alkotásmódja van, olyannyira, hogy nyelvkönyvében Russzkaja csaknem két oldalon sorol fel rá példákat, sőt új kifejezések alkotására ösztönöz.¹⁸ Mivel a beszélt nyelvben régóta használatosak egyes foglalkozásnevek, szóösszetételnek is fel lehet fogni őket:

χut' kēšta χoi 'Fischsuchender-Mann, Fischer';
hut' vełti hə 'halász';
voj vełti ho 'vadász' stb.¹⁹

A foglalkozásnevek nagy része azonban meglehetősen új, tagjai még nem forrtak annyira egybe, hogy önállóságukból veszítettek volna, ezért szókapcsolatnak ill. szerkezetnek kell őket tartanunk. Ennek megfelelően az irodalmi nyelvekben különírják a tagokat.

A foglalkozásnevek kifejezésének eszköze a *part.praes + xo* szerkezet:

tinesti hə (K1: 7) 'elárusító';
унттытыты ху 'tanár'.

Általában a *xo* 'ember, férfi' utótagot használják, mert azelőtt inkább a férfiaknak volt hivatásos foglalkozásuk. Ha nőről van szó, a *hə* 'nő' főnév használatos:

тынысты нэ (Russzkaja 1961: 142) 'elárusítónő';
л'эмтсəх ёнтты нэ (Russzkaja 1961 142) 'varrónő'.

¹⁸ Сам 141–143.

¹⁹ Cs. Faluditól (1948: 6) idézve.

Elvétve előfordul az *ими* 'asszony' utótag is, különösen ha a szövegkörnyezetből kiderül, hogy férjezett vagy idősebb asszonyról van szó:

...*ангкем ёнтты имия ус* (ТунгКн 94) 'anyám varróasszony volt'.

A fiatalabb életkort a *няврэм* 'gyerek', esetleg a *нох* 'fiú', *эви* 'lány' szó jelöli:

вэнтыйты няврем (Русская 1961: 223) 'tanuló'.

A melléknévi igenév összes bővítményét magával viheti a szókapcsolatba. A tárgy és határozók olyan erősen kapcsolódnak a cselekvéshez, hogy elhagyásuk a legtöbb esetben lehetetlen; ami a körülíró jellegből következik. Az alábbi példában:

машина туты ху (КО-9: 40) 'autóvezető'

elképzelhetetlen olyan rövidülés, mint a magy. *autóvezető* > *vezető* esetében.

Tulajdonképpen a *part.praes* + *хо* szerkezet ritkán fordul elő, az esetek többségében a bővítmények is tagjai a szerkezetnek. A legjellemzőbb a tárggyal bővített *N* + *part.praes* + *хо/нэ* szerkezet:

сопек ёнтты хо (КО-9: 93) 'csizmadia' (csizma varró ember);

ух торты хо (КО-9: 93) 'borbély' (fej nyíró ember);

турна сыстамты хо (КО-17: 3) 'kéményseprő' (kémény tisztító ember).

E szerkezeteken belül külön kategóriát alkotnak azok, melyek a *верма* 'csinálni, készíteni' igével alakulnak, kifejezve, hogy az illető foglalkozás folytatója valamilyen tárgyat hoz létre:

juh pəmas verti hə (К-8: 34) 'asztalos' (fa szerszámot készítő ember);

карты нормыс верты хоят (Р-хСл 26) 'lakatos' (vas szerszámot készítő ember);

карты верты ёх (ЛПХ 1972/17) 'vasmunkások' (vas csináló emberek).

Előfordul, hogy a tárgynak még többszavas jelzője van:

мув итти тасыт канинты ёх (ЛПХ 1961/19) 'geológusok' (föld alatti kincseket kereső emberek);

vagy a tárgy maga is körülírással kifejezés:

турымны утты отым унтыйты хо (КО-15: 83) 'természettudós' (a világon lévő dolgokat tanulmányozó ember).

Ilyenkor a foglalkozásnév 5–6 szóból is állhat.

A foglalkozásnevek ilyen kifejezéseit Vologodsky óta minden irodalmi nyelv széles körben és egységesen használja. Változtatás egyedül Russzkaja kazimi

szójegyzékében van, ahol utótagként még olyan helyeken is a határozatlanabb *хоям* szót használja, ahol különben *хо* lenne várható.

A beszélt nyelvben vannak N + *хо*, illetve A + *хо* szerkezetű kifejezések is:

Šur *войхо*²⁰ 'vadász';

Šur *хулхо*²¹ 'halász';

Kaz *вул'энг ёх* (Сам 223) 'réntartók.

Az ilyeneket az irodalmi nyelv nem nagyon használja.

4. A nomen instrumenti alkotása

Produktív nomen instrumenti képző nincs.

A (N) + **part. praes** + *om* szerkezet

Ez a kifejezésmód megvan a beszélt nyelvben, sőt egyes sűrűn használt szavakhoz az *om* agglutinálódott:

Tug *juntut* 'játék'.

Irodalmi nyelvi példák:

уухты ом (КО-14: 358) 'síp' (füttyülő dolog);

торн куниты ом (КО-14: 212) 'gereblye' (széna kaparó dolog).

Az a típus a gyakoribb, amelyben a cselekvés tárgya is ki van fejezve.

Ezzel a szerkezettel automatikusan lehetne eszközneveket képezni, azonban csak akkor használják, ha az eszközt már végképp nem tudják máshogy leírni:

мина матысты ом (КО-9: 89) 'aknakereső' (akna tapogató dolog).

A szerkezet utótagja inkább valami ismert, alakilag hasonló eszköz neve, vagy legalábbis az eszköz anyagának neve, tehát a konkrétabb megoldásokat részesítik előnyben:

туш хахыртмы кеши (КО-14: 51) 'borotva' (szakáll dörzsölő kés);

газ тоты тупна (ЖПХ 1972/17) 'gázvezeték' (gáz vivő cső);

hanšti karti (К1: 3) 'író toll?' (író vas).

Ezen módok tárgyalása már nem tartozik e címszó alá.

²⁰ Шульгин 1962: 82.

²¹ Пушкин 1967.

Mindkét irodalmi nyelv kezdettől fogva használja a fenti szerkezetet.

5. A nomen loci alkotása

5.1. A (N) + part.praes + *maxu* szerkezet

A *maxu* 'hely' utótagú szó szerkezetek a cselekvés szokványos vagy alkalmi helyét jelölik:

jonti tahi (K-1: 64) 'játszótér';

путцыты maxu (P-хСл 25) 'szanatórium' (pihenő hely);

утты maxu (ЛенПр 1961/86) 'lakás'.

Gyakran a cselekvés alanya, illetve tárgya is csatlakozik a szerkezethez:

тохтынг хопыт омысты maxu (ЛенПр 1963/12) 'repülőtér' (tkp. szárnyas csónakok ülő/levő helye);

самолёт туты maxu (K2: 6) 'vezetőfülke (repülőgépnél)' (repülőgép vezető hely).

Ha a cselekvés a szabad ég alatt történik, mindig a *maxu* szót használják, elvértve akad azonban *лот* 'hely' utótagú szerkezet is:

тамты лот (КО-19: 23) 'leszállópálya' (leszálló hely).

5.2. A (N) + part.praes + *xom* szerkezet

Ha a cselekvés zárt helyen történik, a szerkezet utótagja a *xom* 'ház, szoba' főnév:

пэвти хот (K-1:43) 'fürdőház'.

(ez a kifejezés a beszélt nyelvben összetett szóvá alakult: *пэвлхот*, ami igen ritka, mert a *xom* szó csak főnevekkel alkot összetételt),

лети жаңсти от (K-1: 32) 'étterem' (evő-ivó ház);

тавытты хот (КО-20: 54) 'őrszoba'.

A cselekvés alanya:

аї нявремыт утты хот (ЛенПр 1961/86) 'óvoda v. bölcsőde' (kis gyerekek levő ház);

vagy tárgya:

voĥ lavlti hot (K1. 43) vagy

вох маӱты хот 'bank' (pénz őrző v. tartó ház)

is ki lehet fejezve.

На az épületen belül a cselekvésnek meghatározott helye van, úgy ezt a *maxu* 'hely' szóval jelölik:

якты хот (P-xСл 29) 'színház' (táncoló ház);

de:

якты maxu (P-xСл 29) 'színpad' (táncoló hely).

A nomen loci eme kifejezési lehetőségei mind a beszélt nyelvben, mind az irodalmi nyelvekben megvannak.

A továbbiakban csak olyan fogalomkategóriák kifejezési módjaival foglalkozunk, melyek az irodalmi nyelv szempontjából különösen fontosak, problematikusak – vagy lényegesen eltérnek a beszélt nyelvi használattól.

FŐNÉVALKOTÁS FŐNÉVBŐL

A gyűjtőnév alkotása

A gyűjtőnevek alkotása a fordításirodalom problémája, a beszélt nyelvben alig merül fel. Még fejlettebb nyelvekben sem lehet bármilyen főnévből gyűjtőnevet alkotni. Nem biztos ugyanis, hogy maga a gyűjtőfogalom létezik, sok esetben pedig a gyűjtőnév nem a várható alapszóból származik, hanem önálló szó.

Az osztják nyelvben, úgy tűnik, még a gyűjtőnév fogalma sem fejlődött ki teljesen, nyelvi kifejezése még kevésbé különült el. Szükség esetén egyszerű többes számmal éreztetni lehet, bár ez önmagában csak annyit jelent, hogy több dologról van szó, nem pedig hogy egy bizonyos osztály összes tagjáról:

нявремыт анкет (ЛПХ 1959/58) 'az anyák' („az anyaság”), ткр. 'a gyermekek anyjai'.

A fogalom pontosabb körülírására használatos az *uca* ('az összes...') fordulat:

uca ханнэхом (КО-22: 6) 'az emberiség' (az összes emberek);

ez azonban nem teszi bizonyossá, hogy nem egy kisebb csoport összes tagjáról van szó.

Mivel a gyűjtőnév fogalma még nem alakult ki a gondolkozásban, az irodalmi nyelvek sem tudják ennél pontosabban kifejezni.²²

FŐNÉVALKOTÁS MELLÉKNÉVBŐL

A nomen abstractivum alkotása

Az *-at* nomen abstractum képző, úgy látszik, csak konkrét jelentésű, például mértéket, térbeli kiterjedést jelentő szavakhoz járulhat, pl. *хытам* 'hosszúság, valaminek a hossza', *мамат* 'mélység', ezért az irodalmi nyelvben is ritkán fordul elő, absztraktabb tulajdonságok neveinek képzésére nem alkalmas. Az ezen kívül eső fogalmak körülírásos kifejezéseinek láttán azt lehetne hinni, hogy új, még nehezen, vagy nehézkesen kifejezhető kategóriáról van szó. Kiderült azon-

²² A legközönségesebb gyűjtőnév az egyes szám (különösen tagadó fordulatokban, akár a magyarban: *madár sem jár erre, a folyóban nincs hal, ilyesmire még az állat sem vetemedik, nincs benne semmi jó (szép, rossz)* (Kálmán Béla)."

ban, hogy az adott fogalomkör kifejezésére van nyelvi (beszélt nyelvi) eszköz, mivel azonban ez nem jelentkezik önálló grammatikai kategóriaként, addig kevesen figyeltek fel rá.

1.1. A melléknév alapalakja

A nem képzett melléknévnek megvan az a tulajdonsága, hogy egyben az elvont tulajdonságnevet is kifejezheti, tehát voltaképpen az alapalak kétjelentésű és két-tős szófajiságú. Az összes északi nyelvjárás kihasználja ezt a lehetőséget a tulajdonság nevének kifejezésére:

ыт̄с̄ат̄м̄әл р̄ад̄йна үәл̄'са (ÉONYT 147) 'ő [a maga] balgatagsága miatt öletett meg';

мӣјс̄ир̄ нӯжа та̄јлета (ÉONY 200) 'minő nyomorúságokat van';

nen veškaten (ÉONY 197) 'a ti igaságokat' (becsületességetek).

Ennek megfelelően az irodalmi nyelvben is használatos e kifejezőmód:

натламноы (K3: 39) 'a sötétségben';

ун л'авырт ант верыс (K-4: 20) 'nagy nehézséget nem okozott';

...нушаил иса уна йис (K-5: 14) '...szegénysége egyre nagyobb lett';

наттапты пата (KO-1: 56) 'bátorság(á)ért';

тэрмыт кутны (KO-4: 26) 'sietség közben';

...си тавыртым отынгны (KO-13: 61) '...ezekről a nehézségekről';

лыв кутэлны пастылал па тослал вантсылал лухны ... хохылман (ЛПХ 1972/17) 'Maguk között összemérték (tkp. nézték) gyorsaságukat és ügyességüket sível fu tva'.

Az *-ынг* képzős melléknévek esetében nem ilyen egyszerű a megoldás. Elvileg itt is kifejezhetné a tulajdonságnevet a melléknév, erre azonban nem találtam példát. Leggyakoribb a körülírással kifejezőmód, vagy pedig egyes esetekben maga az alapfőnév kétjelentésű:

хорамынг 'szép' <'хорам' 'dísz, szépség' [Ni *χōram* (DEWOS 540)²³ 'schönheit, schmuckheit],

vagy:

хорасынг 'szép, *хорас* 'alak, szépség' [Ni *χōraməŋ* (DEWOS 540)²⁴ 'schönheit, schönes aussehen, hübsches äusseres (eines menschen, tieres...); form (des menschlichen gesichts) '].

²³ A kéziratban a KT adatai szerepelnek: KT 335a (a szerk.).

2. Szintaktikai eljárás

2.1. Az A + *вер* szerkezet

Absztrakt tulajdonságnév a melléknév és a *вер* 'dolog, cselekvés' szó kapcsolattal is kifejezhető, ez azonban – mivel a *вер* nem veszi el teljesen alapjelentését – talán egy árnyalattal konkrétabb jelentésű kifejezést eredményez. Magyarra csak -ság/-ség képzős származékkal fordítható:

- шукынг вер* (КО-10: 45) 'szerencsétlenség';
- отымты-сеньсты вер* (КО-14: 276) 'álmatlanság';
- ям вер* (КО-22: 20) 'jóság';
- веськат вер* (КО-20–23) 'igazságosság';
- ойты вер* (ЛенПр 1961/59) 'szerencsétlenség'.

A szerkezet elvileg mindig használható, sokszor azonban nem tulajdonságnevet, hanem konkrétabb főnevet alkot a melléknév jelentésétől függően:

- вевтам вер* (ЛенПр 1960/17) 'hiba, hiányosság' (gyenge dolog);
- хания вер* (КО-13) 'titok' (titkos dolog);
- оинг вер* (КО-9: 39) 'szerencse'.

Mindkét irodalmi nyelv használja.

Az elvont tulajdonságnév körülírással, a való/levő szerkezet főnevesített formájával is kifejezhető, különösen akkor, ha már maga a melléknév kifejezése is körülírt. Így keletkezik az...

2.2. A/adv + *утынсы/утты вер* szerkezet

Néhány példa:

- нуша утынсы* (КО-3: 6) 'szegénység' (szegény lét, élet);
- ямны утынсы* (ТунгКн 33) 'egészség' (egészségben lét, egészséges)
- лохма-хуйма утынсы* (КО-14: 64) 'nyugodtság', 'lassúság' (nyugodtan lét);
- ивпохсат утты вер* (ЛПХ 1971/17) 'testvériség' (testvérként lét).

Ez a kifejezésmód az irodalmi nyelvekre, különösen a КО-ra jellemző, a beszélt nyelvben túlságosan erőtetettnek hatna, bár ott sem lehetne az adott fogalmat jobban kifejezni.

---

²⁴ Az eredetiben КТ 337а (а szerк.).

MELLÉKNÉVALKOTÁS FŐNÉVBŐL

A főnévből származó melléknévek alkotása az *-ынз* és az attributív szintagmában használt *-ын* képzőkkel tökéletesen meg van oldva; mindkét képző igen produktív, bármilyen főnévhez járulhat.

Az irodalmi nyelvben azonban előfordul, hogy az absztrakt, valamihez való szoros tartozást kifejező melléknév alkotására az *-ынз* képző túlságosan konkrétnek bizonyul, bár a jelentés visszaadására alkalmas:

куртынз 'falusi';

вошинз 'városi'.

Ilyenkor nem is a melléknévképzővel van probléma, hanem a főnév absztraktságával, gyűjtőnév jellegével. Ha viszont ezt a többes szám segítségével sikerül kifejezni, akkor az *-ынз* képző már nem illeszthető a szóhoz.

Mivel ennek a kategóriának az oroszban önálló képzője van (pl. *звериный* 'állati), az osztják fordításirodalomban is kezd külön kategóriává válni és egységes kifejezésmódja van, a N(plur) + N genitivusos szerkezet:

помещикым мувым (КО-13: 7) 'földesúri földek';

воет осьмар (КО-15: 110) 'állati ravaszság';

семьям утытсы (ЛПХ 1959/58) 'családi élet'stb.

Ez egyszerű transzformáción alapul, de maga a fogalomkategória és a szerkezet újabb orosz nyelvi hatásra jött létre.

A beszélt nyelvekből ezek előfordulására nem ismerek példát. Az adott kifejezésmódot mindkét irodalmi nyelv használja.

IGEALKOTÁS MELLÉKNÉVBŐL

Az irodalmi nyelvek általában analitikus módszerrel, körülírással alkotnak igét melléknévekből, a most tárgyalásra kerülő kategóriában azonban a kifejezésmód megválasztásának tendenciájában különbség mutatkozik a KO és a Kaz irodalmi nyelv között.

A 'vmilyené tesz' jelentésű tökéletlen műveltető igéhez hasonló denominális ige kifejezésére két lehetőség van.

1. Morfológiai eljárás: az *-амм-* képzőbokor

A beszélt nyelvben is meglehetősen produktív képző, különösen a kazimiban. A KO irodalmi nyelv csak a beszélt nyelvben is meglévő szavakban használta. A leggyakrabban azonban még akkor is inkább a körülírást választotta, mikor a beszélt nyelvben megvolt az *-амм-* képzős szó. Ez természetesen nehézkessé tette a kifejezést.

Ezzel szemben a kazimi irodalmi nyelv gyakran használja az *-амм-* képzőbokrot, új szavakat alkot vele, ami elég ritka dolog az osztják irodalmi nyelvekben. NB. Az új kazimi újságnyelvben, különösen Marija Vagatova újságírói tevékenysége következtében észrevehető olyan tendencia, hogy a denominális verbumképzőket sűrűbben használják, és lehetőleg kerüljék a nehézkes körülírásokat. Ez a törekvés helyes, nagymértékben növeli az irodalmi nyelv amúgy nem túlságosan fejlett kifejezőképességét:

- юрамтыта* (vö. *такамтыта*) (K-3: 66) 'erősíteni';
- хувамтыта* (K-5:49) 'eltávolítani, elidegeníteni';
- осамтыта* (KO-14) 'felszabadítani';
- арамтыта* (ЛПХ 1959/?) 'növelni' (*ар* 'sok');
- вутыгамтыта* (ЛПХ 1971/5) 'kiszélesíteni'.

A kazimiban a *-t* elem nélkül is előfordul:

- ...си юш яма такемса на найламса* (ЛПХ 1972/17) 'ezt az utat jól megerősítették és lesimitották';
- вонамта* (ЛПХ 1972/50) 'nagyítani' stb.,

jelentése azonban inkább visszaható, mint cselekvő.

2. Szintaktikai eljárás

2.1. A N (lat) + *верта* szerkezet

A 'vmilyené tenni' körülírás természetesen mindig alkalmazható, mindkét irodalmi nyelv gyakran használja, ha az *-амм-* képzős új származék túl szokatlanak érződne. Főként a KO irodalmi nyelv kedvelte:

- уна верта* (KO-14: 239) 'nagyítani';
- аӱ хора верта* (KO-14: 151) 'kicsinyíteni' (rajzot stb.);
- шумта верта* (KO-26: 15) 'csökkenteni' (*шумтум* 'kevés, kicsi');
- хува верта* (ЛПХ 1959/57) 'meghosszabbítani' stb.

*

Mint láthattuk, az itt tárgyalt fogalmi kategóriák kifejezései között minden esetben megvolt a szintaktikai szerkezetekkel való kifejezés lehetősége, sőt az esetek nagy részében más lehetőség nem is volt. Az ilyesféle körülírások lehetősége természetesen minden nyelvben adva van, jelentőségét azonban csökkentik az egyéb kifejezési módok. Az osztják nyelvben újabban igen erős az analitikus tendencia, ezt még csak fokozza az irodalmi nyelvekben fennálló szükség, hogy az új fogalmakat körülírással tegye érthetőbbé. E két tendencia uralmának eredményeként a képzők nyújtotta kifejezési lehetőségeket sokszor még akkor sem használják ki, mikor ezt megtehetnék. Ez természetesen rontja az irodalmi nyelv gazdaságosságát és kifejezőképességét.

AZ EGYSÉGES FOGALMAT KIFEJEZŐ SZÓKAPCSOLATOK SZERKEZETE

Az osztják nyelv új, spontán keletkezési és nyelvújítási kifejezéseinek túlnyomó többségére nem alkalmazható más terminus, mint a körülírásos kifejezés, szókapcsolat, -szerkezet. Nyelvtani elemzésük lehetséges; a módszer azonos a szintagmák elemzésének módszerével. Nehézséget okoz az a tény, hogy a körülírásos kifejezések alkotása nem hasonlítható a grammatikai törvényszerűségekhez, bár kétségkívül van benne rendszer; a körülírások felfoghatók transzformációs csoportoknak, az alapszó szófajisága előírja a lehetséges kiegészítéseket stb. Az egyes konkrét esetekben azonban a jelentéstani, asszociációs tényező határozza meg, hogy a körülírás milyen grammatikai módszerekkel történjék. Ezért a szerkesztés szabályait könnyebb fogalmi, jelentéstani kategóriák alapján megállapítani, mint ahogy az az előző fejezetben is történt. Mivel azonban sok új kifejezést még nem tárgyaltam, hiszen lehetetlen az egész gondolkodást fogalmi és a velük összefüggő nyelvtani kategóriákba sorolni, a jelen fejezet célja az új kifejezések nyelvtani bemutatása. A fogalmi kategóriákat természetesen itt sem lehet kizárni, csak most nem belőlük, hanem a szókapcsolatok grammatikai szerkezetéből indulok ki. Kimutatom, hogy melyek a leggyakoribb, legtermékenyebb szerkezetek és hogy milyen esetben lehet őket használni.

A tárgyalt szókapcsolatok egy részénél kérdéses, vajon nem összetett szavak-e; az előbbieket az utóbbiaktól ugyanis csak írásmódjuk választja el. Mivel az összetett szavak elemzése ugyanolyan elvek szerint történik, mint más szintagmáké, számunkra az összetettségnek nincs különösebb jelentősége. Míg az előző fejezetben tárgyalt szókapcsolatok más nyelvekben általában egy, képzett szóval kifejezhetők, az e fejezet anyagát alkotó szókapcsolatok nagy része más nyelvekben is összetett szóval fejeződik ki.

A szókapcsolatokról előljáróban elmondhatjuk, hogy túlnyomó többségük névszói kapcsolatok formájában jutott tudomásunkra. E névszói kapcsolatok kivétel nélkül alárendelőek; a mellérendelésnek a nyelvújításban nincs szerepe, mert általában nem képes egy szó jelentését annyira gazdagítani, hogy új fogalom kifejezésére alkalmas legyen. A mellérendelés az irodalmi nyelvben is használható lenne pl. összefoglaló fogalmak kifejezésére, melyekre sokszor nagy szükség van, de a tőlem megismert mellérendelő kapcsolatokról:

төрн юх (ТунгКн 140) 'növény' (fű-fa);

мув-ийнэгж (ЖПХ 1959/56) 'világ' (föld-víz)

nem bizonyítható, hogy irodalmi nyelvi eredetűek. Ezért a mellérendelő szókapcsolatokkal az alábbiakban nem foglalkozom.

Az alárendelő névszói szókapcsolatok nagy része minőségjelzői viszonyt tartalmaz. A tárgyas és a határozós szókapcsolatok léte vitatható, mert csak igei származékszóval fordulnak elő. Az ilyen szókapcsolatokat mindig fel lehet oldani igeneves szerkezettel, de alapformájukban bízvást sorolhatók a minőségjelzős kapcsolatok közé is, ezért ott tárgyalom őket. A jelen fejezet gerincét tehát a minőségjelzős szókapcsolatok különböző fajtáinak vizsgálata alkotja.

Az igei szókapcsolatokat csak a teljesség kedvéért, vázlatosan tárgyalom, mert fontos szerepük van ugyan az új fogalmak kifejezésében, de használatuk kevésbé egyszerű, mint a névszói szerkezeteké.

JELZŐI SZÓKAPCSOLATOK

1. A minőségjelzős szókapcsolat

A minőségjelzős szókapcsolat gyakori az osztják nyelvben, az irodalmi nyelvben pedig az új fogalmak kifejezésének messze legproduktívabb eszköze. Ez természetes is, hiszen új dolgot úgy a legkönnyebb kifejezni, hogy legjellemzőbb tulajdonságával, cselekvésével stb. determináljuk. A feldolgozott anyag több mint kétharmada minőségjelzős szó szerkezet.

1.1. A jelző főnév

Amikor egy jellemző vonás hozzáadásával egy meglévő fogalomból újat alkotunk, a jelző melléknévi használatú főnév is lehet. A főnévi jelzők száma alig marad el a melléknéviéktől, ami egyrészt annak tulajdonítható, hogy az ilyen használatra van lehetőség a finnugor nyelvekben, másrészt pedig annak, hogy a főneves kapcsolatok sokféle és igen bonyolult viszonyt sűrítetnek magukba, amire a melléknév képtelen lenne. A két főnév viszonyának meghatározása nem könnyű feladat. A klasszikus esetek (nemet, életkort, fajtát stb.) jelölő jelzők az új kifejezések között ritkák, hiszen ezeket a lehetőségeket a nyelv már előbb kiaknázte. Egyedül az anyagneves szerkezetek nem vesztek produktivitásukból. Az esetek jó része abba a kategóriába tartozik, amely az illető tárgy vagy személy jellemző tartózkodási/rendeltetési helyére/idejére, valamihez való hasonlítására tartalmaz utalást. Az ilyen esetek azonban vagy valamilyen beszélt nyelvi kifejezés analógiájára keletkeztek, vagy régi kifejezések jelentés-

változásán alapulnak. A főnévi jelzős szószerkezetek használatát korlátozza az a tény, hogy a tagok egymáshoz való viszonyát nem fejezik ki pontosan, tehát egy teljesen új fogalom körülírására nehezen használhatók. Ezért olyan fontosak a beszélt nyelvi analógiák, és ezért részesíti az irodalmi nyelv előnyben az egyértelműbb mellékneves vagy igeneves szerkezeteket még akkor is, ha a beszélt nyelvben esetleg van főneves szerkezet is:

репк woj ir.ny. *репкеп woj* 'rozsmár'²⁵;
л'ял'ь хо ir.ny. *л'ялицьты хо* 'harcos'.

A főnévi minőségjelzős szerkezetek nagy része összetett szó a beszélt nyelvben, az irodalmi nyelvben azonban külön írják őket.

1.1.1. Az előtag anyagnév

Ez a típus a legproduktívabb. Mindig használható, ha az anyag különösen jellemző egy dologra.

карты хошан (K-1:33) 'tartály' (vas doboz);
karti keł (K-1: 35) ~ *карты кем* (КО-9: 36) 'drót' (vaskötél)
нэпек вох (КО-14: 240) 'papírpénz';
йшнэк пант (КО-14: 353) 'csatorna' (víz út);
карты сем (КО-20: 48) 'orrcsíptető' (szemüveg), (vas szem), vö. *сэм карты* 'szemüveg' (szem vas);
карты кев (ЛПХ 1959/56) 'vasérc' (vas kő);
карты кев (ЛПХ 1971/14) 'fülhallgató' (vas fül);
кев хур (хор) (ЛПХ 1972/17) 'szobor' (kő alak);
карты л'унгк (Р-хСл) 'vasszeg' (vas ék).

1.1.2. Az előtag az utótag helyére utal

Az olyan szókapcsolatok, melyek valamilyen élőlény, tárgy megszokott tartózkodási helyére utalnak, az ilyen jellegű beszélt nyelvi szókapcsolatok jelentésváltozásain alapulnak. Új kifejezések ritkán születnek, hiszen elenyésző azoknak a dolgoknak a száma, amelyeket pusztán helyük meghatározásával körül lehet írni. Ha vannak is megnevezésükre ilyenek, az irodalmi nyelv a való/levő igeneves szerkezetet részesíti előnyben.

харвой (ЛенПр 1960/17) 'vad';
унт войхут (ЛПХ 1960/17) 'vad' (erdő állat);
хот вой (K-3:24) 'háziállat' (or: *домашнее животное*).

²⁵ Cs. Faludi 1948: 12.

Gyakoribb az olyan eset, mikor a viszonyított helyet fejezik ki:

- lipi ləmtseħ* (K-1: 40) 'alsóruha' (belső ruha);
пунгыт нэ (KO-11: 60) 'szomszédasszony' (oldal asszony);
куттын нам (KO-14: 246) 'középfül';
пунгыт рунута (ЛПХ 1971/11) 'mellékmunka' (oldal munka).

1.1.3. Az előtag időre utaló szó

Igen ritka típus. Mivel általában deverbális nomenekhez járul, így határozós szerkezetnek is felfogható:

- атынга тэвынсы* (KO-19: 30) 'reggeli' (reggel(i) evés);
етн тэвынсы (KO-19: 30) ~ *атн тэвынсы* (KO-12: 10) 'vacsora' (esti, éjjeli evés);
етн ай (KO-4: 28) 'esti hírek (rádióban)'.

1.1.4. Egyéb

Az előtag kifejezhet valamilyen csoporthoz, foglalkozáshoz tartozást:

- kommunist joh* (K-1: 43) 'kommunisták' (emberek);
komsomol joh (K-1:43) 'komszomolisták';
сум хо (KO-20: 8) 'bíró'.

Az ilyen, valamint a *хо няврем* 'fiúgyerek' mintájára alkotott

- эви тракторист* (KO-14: 354) 'traktoros lány'

típus használata azért korlátozott, mert a foglalkozás- és csoportneveket általában igeneves szerkezettel fejezik ki.

Igen elterjedtek az *ох* 'fő, fej' szóval alkotott foglalkozásnevek. E kifejezés-mód a beszélt nyelvben is gyakori, onnan is ered:

- ох хо* (ЛПХ 1971/34) 'főnök' (fej ember);
ух / ох нэ (ЛПХ 1971/7) 'főnöknő';
ох зоотехник (ЛПХ 1972/39) 'főállattenyésztő' stb.

Előfordul analogikusan a *лангкыр* 'váll' szó használatával a segédet jelentő szókapcsolat is:

- директор лангкыр хо* (ЛПХ 1972/20) 'igazgatóhelyettes'.

Az iratokat tartalmuk, rendeltetésük és a *нэпек* 'papír' szó összekapcsolásával szokás meghatározni (ez azonban lehet igeneves szerkezet is):

- польсь нэпек* (KO-20: 22) 'feljelentés' (pletyka/rossz hír papír);

намтыпсы нэпек (КО-26: 6) 'prospektus, használati utasítás' (útmutatás papír);

ястыпсы нэпек (ЛПХ 1959/56) 'szerződés, megállapodás' (ígéret papír) stb.

Egyéb szókapcsolatok:

tut jin̄k (К-1: 33) 'benzin' (tűz víz);

mir hot (К-1: 43) 'gyűlés' (nép ház);

oktaBr ɳavrem (К-1: 9) 'kisdobos' (or: *октябрьенок*);

ëи воӓ (КО-2: 80) 'háziállat' (kéz állat) vö. magy. *kezes (állat)*;

az irodalmi nyelv azonban a melléknévképzős formát is ismeri:

jošɣ voj (К-1: 55) 'háziállat';

нёттыпсы хо (КО-13: 44) 'segítőtárs' (segítség ember);

каи хот (КО-14: 62) 'kórház';

ëи нос (КО-14: 379) 'kézjegy, aláírás';

киловатт сѐс (ЛПХ 1959/56) 'kilowatt óra';

мойлыпсы вох (ЛПХ 1971/34) 'jutalompénz';

нёт охиам (КО-2: 100) 'zsebkendő' (or: *носовой платок*);

сем карты (КО-20: 54), *сем хор* (К-2: 17) 'szemüveg' (szem vas; alak);

вени хор (К-2: 16) 'gázalarc' (arc alak /?/).

Ide tartoznak a már említett N + *вер* szerkezetű szókapcsolatok is:

токарь вер (К-7: 5) 'asztalosság' (asztalos dolog);

номыс вер (КО-9: 46) 'gond' (gondolat dolog);

тухыс вер (КО-16: 24) 'barátság' (barát dolog);

умысь вер (КО-20: 49) 'csoda' (csodás/különös dolog);

потыр вер (КО-9: 28) 'beszéd' (beszéd dolog).

Ezek a szókapcsolatok -ság/ség képzős absztraktumok és más főnevek kifejezésére alkalmasak. A *вер* 'dolog, cselekvés' szó nem bővíti lényegesen az előtag alapjelentését, csak egy árnyalattal általánosabbá, absztraktabbá teszi.

A deverbális nomen utótagú szerkezetek átmenetet képeznek a tárgyas szerkezetek felé:

пасан лангып (КО-9: 144) 'asztalterítő';

мув верыпсы (К-5: 53) 'földművelés' (földcsinálás);

мир ханишты, мир тунгыпсы (ЛПХ 1959/58) '(nép)összeírás, népszámlálás'.

1.2. A jelző melléknév

A melléknéves szerkezetek különösen a beszélt nyelvre jellemzők, nem lehet mereven szétválasztani az újonnan keletkezett beszélt nyelvi kifejezéseket az irodalmi nyelviéktől. Az ilyen szerkezetű nyelvújítási termékeket a nyelvközösség hamar befogadja, mert egyszerűek, érthetők és általában konkrét dolgokat fejeznek ki. A határok könnyen összerosódnak a beszélt nyelv és irodalmi nyelv között.

Vegyük például az alábbi, igen elterjedt szavakat:

тутынг туйт 'vonat' (tüzes szán);

карты юш, пант 'vasút' (-ösvény).

Első pillantásra úgy tűnik, hogy valódi spontán keletkezésű, népi kifejezések, hiszen a nyelvben sok analóg szerkezet van:

тутынг хон 'gőzhajó' (tüzes csónak)

(gőzhajók már a múlt század második felében jártak az Obon). Ha azonban belegondolunk, hogy azokban az időkben, mikor a kifejezés keletkezett, tehát a harmincas években, a legközelebbi vasút is több ezer kilométerre volt az északi osztják területtől, és csak az láthatta, aki Tobolszkba, Leningrádba vagy valami egyéb nagyvárosba utazott tanulni, nem lehet kétséges, hogy a kifejezést egy egészen szűk értelmiségi réteg terjesztette el; amolyan spontán nyelvújításnak tekinthető. Ugyanígy nyilatkozik Balangyin a vasút szó vogul megfelelőjéről.²⁶

Az a módszer, hogy egy dolgot egy jellemző tulajdonságával (melléknévvel) fejezzenek ki, inkább a népi gondolkodásra jellemző, az irodalmi nyelv sokkal pontosabb, bonyolultabb körülírásokat alkalmaz.

Az így alkotott kifejezések általában konkrét jelentésűek, kivéve az ide tartozó *A + вер* szerkezetű szókapcsolatokat, melyek elvont tulajdonságot jelölnek:

ям вер (КО-22: 20) 'jóság';

ойты вер (ЛенПр 1961/599 'szerencsétlenség'.

A beszélt nyelvre jellemző a dolog méretére utaló előtag használata:

инэ хи (OChr 83) ~ *уны ху* (КО-9: 8) 'parancsnok' (nagy ember).

A fenti kifejezés inkább a КО nyelvterületen elterjedt.

уны хот (Р-хСл 10) 'épület' (nagy ház);

ай пушкан (Р-хСл 5, 25) 'revolver' (kis puska) stb.

Előfordulnak színneves szókapcsolatok is:

²⁶ Баландин 1939: 27–28.

вурты сох (ЛПХ 1971/19) 'zászló' (vörös vázson, tulajdonképpen bőr);
вурты хот (ЛПХ 1971/5) 'vörös sátor' (kulturintézmény) (or: *красный чум*);
этырхареп лэнык (ЛенПр 1961/21) 'kékróka';
новы мув (Р-хСл 13) 'kréta' (fehér föld).

Orosz hatásra keletkezett a két következő kifejezés:

пõwә жоҳ (ОChr 83) 'fehérek';
würtә жоҳ (ОChr 83) 'vörösök'.

Az esetek többségében a jelző *-ынг* képzős főnévi származék:

тутыј туйт (К-1: 29) 'vonat' (tüzes szán);
тохтынг хон (КО-24: 14) 'repülőgép' (szárnyas csónak);
нэпекынг ёх (ЛенПр 1971/18) 'intelligencia' (papíros emberek) (már Vologodskynál is);
тынынг кев (КО-20: 44) 'üveg', (КО-9: 160) 'drágakő' (drága kő);
вутынг колхоз (КО-14: 372) 'réntartó kolhoz' (vö. *вуты тайты колхоз*)
патынг ми (КО-7: 26) 'füles sapka';
нефтинг тахи (ЛПХ 1971/14) 'kőolajlelőhely' (kőolajos hely).

Biztosan irodalmi nyelvi eredetűek a következő szókapcsolatok:

jeŋta pos (К-1: 8) 'pont' (kerek jel);
ол'ынг школа (К-5: 39) 'elemi iskola' (or: *начальная школа*);
хоймынг лыты (К-7: 38) 'hamutartó' (hamus edény);
ван ясынг (КО-4: 28) 'rövidítés' (rövid szó);
ром вой (КО-14: 130) 'növényevő' (nyugodt állat);
нетынг вой (КО-14: 130) 'ragadozó' (torkos, tulajdonképpen nyelvess állat);
электрической хумп (КО-14: 273) 'villanyáram' (elektromos hullám);
электрической юр (ТунгКн 116) 'villamos energia' (elektromos erő);
вуринг нэпек (ЛПХ 1960/83) 'tiltakozó jegyzék' (vítás papír);
ромынг утыпсы (ЛПХ 1971/17) 'béke' (békés élet).

1.3. A jelző melléknévi igenév

A szókapcsolatok túlnyomó többsége melléknévi igeneves szerkezet, ami természetes, hiszen egy dolgot úgy lehet a legkönnyebben és legpontosabban meghatározni, hogy legjellemzőbb cselekvését, vagy a vele végzett, rajta végrehajtott stb. cselekvés megjelöljük. Az igeneves szókapcsolatok – kivéve a képzőszerű

om 'dolog, tárgy' utótagúakat – soha, még a beszélt nyelvben sem alkotnak összetett szót.

1.3.1. Kéttagú szókapcsolatok

1.3.1.1. A jelző folyamatos melléknévi igenév

Önálló lexikai egységekben a folyamatos melléknévi igenév absztraktabb jellege miatt jóval gyakoribb a befejezettnél. A folyamatos melléknévi igenév lehet cselekvő:

тунгытты хоят (КО-4: 4) 'olvasó ember';

vagy szenvedő jelentésű:

тунгытты нэпек 'olvasókönyv'.

A folyamatos melléknévi igeneves szerkezetekhez tartoznak:

1.3.1.1.1. a már tárgyalt part.praes + *вер* szerkezetű nomen actionisok és nomen actik:

рутситы вер (К-5: 16) 'pihenés';

акытты вер (К-3: 66) 'összehívás';

уты вер (КО-14: 133) 'tudás' stb.

1.3.1.1.2. a már vizsgált part.praes + *таху* szerkezetű nomen actionisok:

тохатты таху (К-5: 15) 'elvesztés';

тавтысты таху (КО-13: 46) 'vigyázás, őrködés' stb.

1.3.1.1.3. a korábban tárgyalt part.praes + *сыӷ* szerkezetű nomen actik (hangok megnevezései):

шухты сыӷ (КО-13: 57) 'fütyty'.

1.3.1.1.4. a már tárgyalt part.praes + *хоят* szerkezetű nomen actorisok:

тунгытты хоят (КО-4: 40) 'olvasó'

жӷктӷ хӷжат (OChr 87) 'táncos'.

1.3.1.1.5. Az ugyancsak korábban megvizsgált kéttagú part.praes + *хо* szerkezetű foglalkozásnevek:

тыӷэсты нӷ (Сам 142) 'elárusítónő';

ылтыты хо 'tanár' stb.

Ezek azonban a foglalkozásnevek kisebb részét képviselik, a többség jelzői része összetett, ezeket külön tárgyaljuk.

1.3.1.1.6. A már tárgyalt part.praes + *ом* szerkezetű nomen instrumentik:

уухтми ом (KO-14: 358) 'síp';

illetve a nem *ом* utótagú eszköznevek, mint pl.:

hanšti karti (K-1: 3) 'író toll'.

Az eszköznevek többségének jelzői része bővített.

1.3.1.1.7. A *part.praes + тахи, лот* nomen locik egy részének jelzője szintén bővítménnyel van ellátva.

A továbbiakban azokat a szókapcsolatokat tárgyalom, melyeknek utótagja nem konstans, képzőszerű elem. A bennük szereplő cselekvésfogalom különböző más fogalmakhoz, dolgokhoz való viszonyát fejezik ki ezek a szerkezetek is (a cselekvés végzője, tárgya, eredménye, helye ideje stb.), ezért több-kevesebb erőszakkal az eddig vizsgált kategóriákba is beoszthatók. Igaz, hogy ez a felosztás csak tagok közti viszonyra utal, a keletkezett szókapcsolat értelme pedig rendszerint több, mint az alapszavak egyszerű szintaktikai viszonya, de mégis ez a felosztási alap látszik célszerűnek.

Az utótag a cselekvés alanya

a. Ha a cselekvés alanya emberi lény, a *хо* 'ember, férfi', *нэ* 'nő', *хойт* 'valaki' szavakon kívül ritkán használnak mást. E szavaknak viszont mindig szerepelniük kell a szókapcsolatban annak jelölésére, hogy az alany ember; semmiféle jelentéstapadás nem képzelhető el. Néha más, embert jelentő szót is használnak:

рунттты тут (KO-2: 49) 'munkatárs' (dolgozó társ).

b. A cselekvés alanya természetesen élettelen dolog is lehet; ennek legjellemzőbb „cselekvését”, rendeltetését jelzi a melléknévi igenév. Ezt a kategóriát nem lehet mereven szétválasztani az eszköznevektől, az emberi cselekvés tárgyainak nevével, hiszen az élettelen dolgok nem önmaguktól cselekszenek, az ember irányítja vagy legalábbis felhasználja őket. Ilyenek:

пoxнэмттыты порошок (KO-1: 29) 'robbanóanyag' (robbanó por);

хуттыты ракета (KO9: 8) 'világító rakéta';

потыртыты кино (KO-14: 271) 'hangosfilm-színház' (beszélő mozi).

Az utótag a cselekvés tárgya

Szenvedő értelmű folyamatos melléknévi igenévvvel alkotott szerkezetek:

л'умытты сох (P-хСл 17) 'ruha' (felvenő bőr);

лелти автотомил (K-1: 64) 'teherautó' (megragató autó).

Az utótag a cselekvés eszköze

Ez a leggyakoribb típus:

hanšti juh (K-1: 3) 'ceruza' (író fa/pálca);
hanšti jinjk (K-1: 3) 'tinta' (író víz);
evьtti karti (K-1: 44) 'fűrész' (vágó vas);
pəsti mašina (K-1: 40), *посынтты машина* (ЛПХ 1971/18) 'mosógép';
ханишты пасан (K-8: 45) 'íróasztal';
потыртты трубка (КО-20: 11) 'telefonkagyló' (beszélő cső).

Ide lehetne besorolni a következő absztraktabb jelentésű szókapcsolatokat is:

потыртты предложение (КО-6: 167) 'kijelentő mondat' (beszélő mondat);
иньсисыты предложение (КО-6: 167) 'kérdő mondat';
иньсисыты нос 'kérdőjel';
увты предложение (КО-6: 170) 'felkiáltó mondat' (kiáltó mondat);
шиикты ханиши (ЛПХ 1971/34) 'dicséret (írásbeli)' (dicsérő írás /?/).

Az utótag a cselekvés helyére utal

Helyet jelölő szavak, melyek jelentésköre az ott történő cselekvés megjelölésével van szűkítve:

нох порлыты юш (K-2: 5) 'kifutópálya' (felrepülő út);
манты пант (КО-13: 33) vagy *манты таху* (КО-13: 31) 'útvonal' (menő ösvény vagy hely);
рутишты парк (K-8: 53) 'park' (pihenő park).

Az utótag a cselekvés idejére utal

ништи hatł (K-1: 28) 'vasárnap' (pihenő nap) – beszélt nyelvi kifejezése:
тапыт ох хатл = hét fő nap(ja);
ништи пора (K-1: 33) 'szünet' (pihenő idő);
рəpitti hatł (K-1: 43) 'munkanap' (dolgozó nap);
лїштти ўро·к (NOT 50) 'olvasás óra' (olvasó óra);
хānši ўро·к (NOT 50) 'írás óra' (író óra);
лїштти ўро·к (NOT 50) 'számtanóra' (számoló óra).

1.3.1.2. A jelző befejezett melléknévi igenév

Ide tartoznak a korábban tárgyalt part.praet + *от*, *вер* szerkezetű nomen actik:

холымтым от (K-5: 19) 'eredmény';
ханишмот (K-3: 38) 'az írottak' stb.

A többi part.praet + képzőszerűszó-kapcsolat nem értékelhető önálló lexikai egységként.

A befejezett melléknévi igenév járulhat élőlényt jelentő szóhoz, kifejezve valami őt érintő, már befejeződött cselekvést, történést:

ул'тым хо (P-хСл 31) 'tudós' (tanított ember) (or: *учёный*);

иенгкытым хоят (P-хСл 33) 'fiatal' (felseerdült valaki).

Élettelen dolgot jelentő utótaggal a cselekvés eredménye fejeződik ki:

ропштым вох (K-5: 15) 'fizetés' (/meg/dolgozott pénz) (or: *заработок*).

Az ilyen szerkezetek azonban elég ritkák, legtöbbjük alkalmi szókapcsolat.

1.3.2. Háromtagú szókapcsolatok

Mivel a melléknévi igenév bármelyik bővítménye is szerepelhet a szókapcsolatokban, a jelzői rész legtöbbször összetett. Ez azon a tényen alapul, hogy ha a körülírásba belevonunk egy cselekvésfogalmat – ez a leggyakoribb módszer az osztják nyelvben – a cselekvésfogalom elszakíthatatlan a legfontosabb bővítményektől. Jelentéstapadás, ellipszis vagy bármilyen más egyszerűsödés nem fordulhat elő. Ezért helytelenek például a P-хСл olyan szókapcsolatai, mint az orosz mintára alkotott *верты хоят* 'építőmunkás' (or: *строитель*), mert igaz, hogy van *хот верта* 'házat építeni' (tulajdonképpen csinálni), kifejezés, de ebből a *верта*, különösen eredeti 'csinálni, tenni' jelentése miatt 'építeni' értelemben nem vonható el. Feltétlenül meg kell határozni, hogy mi a cselekvés tárgya, tehát a *хот верты хоят* 'ház építő munkás (tulajdonképpen valaki) kifejezés a helyes. Ugyanez áll a *л'авыл'ты хо* (P-хСл 20) 'ör' (örző ember) esetére is. Vagy meg kell jelölni, hogy mit őriznek:

унт л'авыл'ты хот (K-8: 55) 'erdőőr' (erdő őrző ember);

vagy esetleg az ige tárgyatlan, visszaható alakjával kell az adott fogalmat kifejezni. Természetesen mindig az ige jelentése határozza meg, hogy milyen bővítményt mennyire követel. Az *унл'тыты хо* 'tanár' szó esetében például nem feltétlenül szükséges a tárgyat megjelölni, hiszen mindenki tudja, hogy gyerekeket tanít a tanár. Az osztják nyelvben kétségtelenül van olyan tendencia, hogy a szókapcsolatok egy teljes, értelmes mondatot sűrítsenek magukba, az irodalmi nyelvi körülírások bonyolultsága inkább abból származik, hogy ismeretlen fogalmakat kell kifejezniük.

Az esetek egy részében nem is a cselekvésfogalom neve fontos a szókapcsolat alkotásakor, hanem a bővítmény. Ez a különösen szembeötlő a határozós szerkezetekben. Határozósztót vagy határozóragos főnevet az ugor nyelvekben csak igenévvvel (*való/levő* szerkezettel vagy más igenévvvel) lehet főnévhez kapcsolni, itt az igenévvnek csak összekötő funkciója van, bár jelentése sem elhanyagolható. Például a „*наста янгхты*” *поезд* (KO-20: 17) 'gyorsvonat' (gyorsan járó vonat) és a *концёрта янгхты нэпек* (KO-20: 60) 'hangversenyjegy' (hang-

versenyre járó papír) szókapcsolatokban 'gyorsan' és a 'hangversenyre' szavak adják az új információt, ezek nélkül nem lehetne kifejezni a fogalmat. А *янгхты* igenév kevesebb új közlendőt tartalmaz, inkább csak összekötő szerepű.

1.3.2.1. A jelzői rész tárgyias szerkezet

Az irodalmi nyelvekben használatos szókapcsolatok közül a háromtagú (tárggyal bővített) jelzős szerkezetek a leggyakoribbak.

1.3.2.1.1. A bővített part.praes + *вер* (N + part.praes + *вер*) szerkezetű nomen actionisok és nomen actik:

нявремыт тайты вер (ЛПХ 1959/58) 'szülés, születési ráta' (gyereket szülő dolog);

эсымйингк посты вер (ЛПХ 1971/18) 'fejés' (tej fejtő dolog);

лэтут энмылты вер (ЛПХ 1971/17) 'földművelés' (ennivaló termesztő dolog).

1.3.2.1.2. A korábban tárgyalt bővített part.praes + *хо*, *хойт* stb. (N + part.praes + *хо*) szerkezetű nomen actorisok legnagyobb része foglalkozásnév. Az N + part.praes + *хо* a foglalkozásnevek tipikus szerkezete. Oldalakön keresztül lehetne sorolni az ilyen új alkotásokat:

рөртъс верти һә (К-1: 34) 'asztalos' (szerszám csináló ember);

унт л'авыл'ты хо (К-8: 55) 'erdőőr' (erdő őrző ember);

машина туты хо (КО-9: 40) 'autóvezető' (autó vivő/vezető ember);

ух торты хо (КО-9: 93) 'borbély' (fej vágó ember);

руда хырты ёх (КО-14: 167) 'fémbányászok' (érc ásó emberek);

этын кавырты хо (КО-14: 168) 'olvasztár' (acél főző ember);

карты верты ёх (ЛПХ 1972/17) 'vasmunkások' (vas csináló emberek);²⁷

хот омысты мир (ЛПХ 1972/17) 'építőmunkások' (ház építő (tkp. ültető) emberek);

мув нурытты ёх (ЛПХ 1972/39) 'geológusok, kőolajmunkások' (föld fúró emberek) stb.

A foglalkozásnevek szerkezete szilárd, de néhány esetben megbontható, pl. a *мыс* 'mester' szó nem az egész szókapcsolathoz illesztődik, hanem megbontva a szerkezetet közvetlenül az utótag elé kerül:

**мув нурытты мыс хо* 'fűrőmester' (föld fúró mester ember).

Úgyszintén a szépprózában néha megbontható a szerkezet:

²⁷ A vogulban a *kēr wārneχum* 'kovács' (Kálmán Béla).

хут вуты эви 'halátvevő (lány)';

de:

хут вуты нови венити русь эвыны иньсимиса ай пох (КО-26:16) 'a halátvevő, fehér arcú orosz lány megkérdezte a kisfiút (pass)'.
 1.3.2.1.3. A bővített part.praes + *om* (N + part.praes + *om*) szerkezetű nomen instrumentik:

хор вуты om (ЛенПр 1960/5) 'fényképezőgép' (kép vevő dolog);

йингк шошимты om (Р-хСл 3) 'vízöntő' (víz öntő dolog) stb.

Az eszköznevek többségében az utótag pontosabban meghatározza az eszközt:

кпига тәти бир (К-1: 55) 'iskolátáska' (könyv vivő zsák);

енгк шукатты пароход (К-7: 63) 'jégtörő hajó';

йингк сюрійты турна (КО-4: 13) 'ereszcsatorna' (víz folyó cső);

пенгк тәхытсыты цётка (КО-9: 158) 'fogkefe' (fog mosó kefe);

тавырттымт таттиты автомашина (ЛенПр 1961/59) 'teherautó' (terheket vivő autó);

хул няхысты машина (ЛПХ 1971/34) 'haltisztító gép'.

1.3.2.1.4. A bővített part.praes + *таху, хом* (N + part.praes + *таху, хом*) szerkezetű, a cselekvés helyét jelölő szókapcsolatok:

хорыт этылты тахи (КО-20: 56) 'kiállítás' (képeket kivivő/tevő hely);

юхъенгк сопастыты тахи (ЛПХ 1959/60) 'fatároló telep' (fa raktározó hely);

мув пурытты тахи (ЛПХ 1971/5) 'fúrás' (föld fúró hely);

vəh lavlti hot (К-1: 43) 'bank' (pénz tartó ház);

нянь верты хом (ЛенПр 1961/59) 'pékség' (kenyér csináló ház);

нявремыт утты хом (ЛенПр 1961/86) 'óvoda, bölcsőde' (gyerekeknek levő ház).

Ide tartozik a különböző létesítmények, intézmények neveinek nagy része:

перек верти фабрика (К-1: 12) 'papírgyár' (papír csináló gyár);

сохыт васыты завод (КО-14: 172) 'deszkaüzem' (deszka hasító üzem);

этып кавыртты завод (ЛПХ 1959/59) 'acélmű' (acél főző üzem);

пурысь энмыттыты ферма (КО-14: 376) 'disznónevelő' (disznó nevelő telep);

тавырт тутты каттынг (КО-14: 275) 'teherkikötő' (teher vivő kikötő);

айкет миинтты агентство (ЛПХ 1959/60) 'hírügynökség' (hír adó ügynökség).

A tárgyjal bővített jelzős szerkezeteket főleg az itt felsorolt fogalmak (foglalkozásnevek, eszköznevek, létesítménynevek, intézménynevek) kifejezésére használják, a többi esetben a szókapcsolatok inkább alkalmi jellegűek.

1.3.2.2. A jelzői rész határozós szerkezet

Határozószóval bővített jelzős szókapcsolat úgyszintén szép számban található. Ezek úgy keletkeztek, hogy egy új fogalom kifejezéséhez valamilyen határozói viszonyra volt szükség. Ez a megoldás két okból lehetett szükséges, egyrészt szerepe volt benne annak a tendenciának, mely előnyben részesíti az igenes szerkezeteket, a szükséges további determinánsok már csak tárgyként vagy határozóként járulhatnak az igenévhez. Másrészt sokszor a határozó a fontosabb jelentéstani elem a kapcsolatokban, ebben az esetben viszont a határozó csak igenév közvetítésével kapcsolódhat az alapszóhoz. A határozóval bővített jelzős szókapcsolatok nagy része nem határozói viszonytal fejeződik ki más nyelvre történő fordításkor:

ёшины ювытты граната (КО-13: 48) 'kézigránát' (kézzel dobó gránát).

A határozó valamivel lazábban kapcsolódik az igenévhez, mint a tárgy, annál is inkább, mert a határozói viszonyok kifejezése legtöbbször csak névutóval lehetséges, tehát 4–5 tagú szókapcsolatok keletkeznek. Ezek természetesen nehézkesek, hosszúak, a beszélt nyelvben kevésbé használják őket, inkább amolyan körülírásnak tekinthetők. Egy részüket talán egyszerű jelzős szerkezettel is meg lehetett volna oldani. Ide tartoznak:

1.3.2.2.1. A határozóval bővített *part.praes/praes + вер* szerkezetű nomen actionisok és actik:

Helyhatározós:

A határozó lehet ragos főnév. Ilyenkor maga az igei fogalom fejeződik ki valamilyen határozó segítségével; tulajdonképpen esetleges, hogy ezek közül a kifejezések közül melyik jutott tudomásunkra nomen actionis formájában és melyik nem:

утыпсыя туты вер (КО-24: 3) 'megvalósítás' (életbe vivő dolog);

тюрманьы омыты вер (ЛПХ 1961/80) 'börtönbüntetés' (börtönben ülő dolog);

нэпека вонлтыты вер (ЛПХ 1972/39) 'művelődés' (papírhoz tanuló dolog).

Az esetek többségében a határozó a határozó határozószóval fejeződik ki, egyes esetekben esetleg igekötőnek is felfogható, bár annál valamivel lazábban illeszkedik az igenévhez:

пота тапылтаты вер (КО-19: 13) 'összetorlódás' (összetorló dolog);
эх хасим вер (ЛПХ 1959/77) 'lemaradás' (visszamaradt dolog);
йира вуты вер (ЛПХ 1959/77) 'elvonás' (félre vonó dolog);
мохты маным вер (ЛПХ 1960/83) 'átlépés' (átment dolog);
тира хусим вер (ЛенПр 1961/22) 'lemaradás' (hátra maradt dolog) stb.

Módhatározós:

атмысь манты вер (К-3: 61) 'kudarcs' (rosszul menő dolog);
атма вантыйл'ты вер (К-6: 31) 'ellenségeskedés' (rosszul néző dolog);
сэмл'ы пуртыл'л'ыты вер (К-2: 11) 'vakrepülés' (vak(on) repülő dolog).

Eszközhatározós:

лухны касты вер (ЛПХ 1972/17) 'sívverseny' (sível versenyző dolog);
тутынг хопны янгхты вер (ЛПХ 1959/57) 'gőzhajózás' (gőzhajóval járó dolog).

Állapothatározós:

л'авырта ювым вер (К-3: 65) 'elnehezedés' (nehézzé váló dolog);
тэты утты вер (КО-14: 87) 'éhség' (étlen levő dolog) vagy *тэты омысты вер* (КО-14: 377) (étlen ülő dolog).

1.3.2.2.2. Ide tartoznak a part.praes + *хо* szerkezetű nomen actionisok. Nagy részük helyhatározóval körülírt foglalkozásnév:

пушка эвыл'т л'якты хо (К-8: 9) 'tüzér' (ágyúból lövő ember);
радио хуват потырты хо (КО-4: 28) 'bemondó' (rádión át beszélő ember)
 (ор: ...по радио...);
партияны ант утты эх (ЛенПр 1963/12) 'pártonkivüliek' (pártban nem levő emberek).

1.3.2.2.3. Ide tartoznak a part.praes + *ом* típushoz hasonló eszköznevek.

Helyhatározós:

йинк итпины янгхты хоп (КО-1: 19) 'tengeralattjáró' (víz alatt járó csónak) (ор: подводная лодка);
хува вантты турна (КО-4: 10) 'messzelátó' (messze látó cső);
мув иттия эстыйтты поры (ЛПХ 1960/19) 'fűrófej' (föld alá eresztő fűró);
кура л'умытты сох (Р-хСл 17) 'cipő' (lábra öltő bőr).

Eszközhatározós:

патымны нэрысты сепсян (КО-9: 158) 'szájharmonika' (szájjal zenélő harmonika);

эшны ювытты граната (КО-13: 48) 'kézigránát' (kézzel dobó gránát).

1.3.2.2.4. Ide sorolhatók a *part.praes* + *maxu* típushoz hasonló, a cselekvés helyét jelentő szókapcsolatok.

Eszközhatározóval:

нарысьюхны унлтыты школа (КО-24: 16) 'zeneiskola' („zeneszerszámmal” tanuló iskola)

Időhatározóval:

ети рунитты школа (ЛПХ 1971/20) 'esti iskola' (este dolgozó iskola).

Határozóval bővített jelzős szókapcsolatok természetesen nemcsak a tárgyalt kategóriákban keletkezhetnek, ezeket a kategóriákat csak azért emeltük ki, mert az új kifejezések többsége ilyen fogalomkörben keletkezik és szilárdul meg a használatban. Végző soron a kifejezendő fogalom jellege, a nyelvi gondolkodás és a rendelkezésre álló nyelvi eszközök együttesen szabják meg, hogy az új kifejezés határozóval bővített jelzős szókapcsolat lesz-e, vagy sem. A határozói viszonyt tartalmazó szókapcsolatok eléggé elterjedtek, de kevésbé rendszeresen használják őket, mint pl. a tárgyjal bővített jelzős szókapcsolatokat.

1.3.3. Többtagú szókapcsolatok

Míg a kéttagú jelzős szókapcsolatok alapvető fontosságúak és a háromtagúak is tipikusnak mondhatók, a háromnál több tagot tartalmazó szókapcsolatok keletkezése esetleges, bár szép számmal akad rá példa. Az imént felsorolt határozóval bővített jelzős szókapcsolatok közül sok tulajdonképpen négytagú lenne, ha a névutókat önálló tagnak számítanánk. A valódi többtagú szókapcsolat úgy keletkezik, hogy egy *N* + *part.praes* + *N* szerkezetű kifejezés valamelyik – általában az első – tagja maga is összetett. Ilyen szókapcsolat bármelyik kategóriában keletkezhet.

1.3.3.1. Tárggyal bővített jelzős szókapcsolatok

Ebben a típusban a foglalkozásnevek a leggyakoribbak:

карты паит тавытты хо (КО-14: 162) 'bakter' (vas út vigyázó ember);

турымны утты отыт унлтыйтты хо (КО-15: 83) 'természettudós' (világon levő dolgokat tanulmányozó ember);

хон вер верты ёх (КО-20: 3) 'csinovnyikok' (király(i) dolgokat végző emberek);

йытып верыт уйтты ёх (ЛПХ 1959/56) 'újítók' (új dolgokat találó emberek) stb.

1.3.3.2. Határozóval bővített jelzős szókapcsolatok:

карты пантны рупитты ёх (КО-20: 29) 'vasutasok' (vas úton dolgozó emberek);

тант харетна рупитты хо (ЛенПр 1963/12) 'földműves' (gabona földken dolgozó ember);

карты пантны янхтма нэпек (КО-20: 60) 'vonatjegy' (vas úton járó papír);

па мувыт эвыт туты вер (ЛПХ 1966/19) 'import' (más földekről/országokból hozó dolog);

этыр хары хуват янхтмы пант (ЛенПр 1963/12) 'légiút' (égen járó út).

Külön kategóriát alkotnak a minisztériumok és miniszterek megnevezései, melyeket rendszeresen használnak az újságokban, ezek az orosz *министерство* /*министр по ... делам* távoli tükörfordításai:

па хон нэпек верыт ухтыны утты министр (КО-13: 42) 'külügyminiszter' (külföld(i) dolgokon levő m.) vagy *па мувыт верыт ухтыны утты министр* (ЛПХ 1959/58) (más országok dolgain levő m.);

пант верыт ухтына утты министр (ЛПХ 1959/77) 'hadügyminiszter' (háború dolgon levő m.);

тятъ вер ухтына утты министр (ЛенПр 1960/5) 'közlekedésügyi miniszter' (út dolgokon levő m.);

тынэсты верны утты министр (ЛПХ 1960/19) 'kereskedelmi miniszter' (eladó dolgon levő miniszter);

рупитты верыт ухтына утты министр (ЛенПр 1961/57) 'munkaügyi miniszter' (dolgozó dolgokon levő miniszter);

мув тыпы верытны утты министр (ЛенПр 1961/87) 'belügyminiszter' (ország belső dolgain levő miniszter).

Joggal felmerülhet a kérdés, hogy van-e az ilyen szókapcsolatoknak határa, meddig tekinthetők egy egységnek. Határt szabni tulajdonképpen nem lehet, de a leghosszabb szókapcsolatok tagjainak száma is ritkán haladja meg a hatot. A baj az, hogy egységes, más nyelvekben 2–3 szó összetételével kifejezhető fogalmakat olyan bonyolult, alaki tagolás nélküli szósorokkal fejez ki az osztják nyelv, melyek nehézséget okoznak a közlésben. Az ilyen szókapcsolatok aligha memorizálhatók egy egységként. Gyanítható, hogy minden alkalommal újra meg újra keletkeznek az adott elemekből, ezért használatuk sem egységes. Már az sem valószínű, hogy az egyes tagokat mindig ugyanúgy fejezik ki, és hogy az egybe-

kapcsolásnál mindig ugyanazokat a tagokat használják. Ilyen ingadozás figyelhető meg pl. a miniszterek elnevezéseinél:

- ... *верны утты*... 'dologban levő';
- ... *вер ухтына утты*... 'dolgon levő';
- ... *верыт ухтына утты*... 'dolgokon levő' miniszter.

Az irodalmi nyelvben is előfordul, hogy az egyszerűség kedvéért az egyik összetett tagot orosz jövevényszóval fejezik ki. A beszélt nyelvben sokszor az egész szókapcsolatot orosz jövevényszóval helyettesítik.

2. A birtokos jelzős szó szerkezet

A birtokos jelzős szerkezet mindig jelöletlen, ezért gyakran nehéz megkülönböztetni a minőségjelzős szerkezettől. Ettől az a tendencia különbözteti meg, hogy a beszélt nyelvben a birtokos jelzős szerkezetek általában összetett szóvá olvadnak össze. Az ilyenek írása ingadozó, hol egybe írják őket, hol külön. A felsorolt példák mindegyike összetett szóként is értelmezhető. Az irodalmi nyelv ritkán alkot birtokos jelzős szó szerkezeteket. Ha megteszi, úgy csak a beszélt nyelvi összetett szavak szoros analógiájára képezi őket.

- сij pos* (K-1: 5) 'betű' (hang jel);
- тут ёш* (KO-1: 10) 'fénycsóva' (tűz/fény kéz);
- машина кет* (KO-14: 145) 'gépszij' (gép kötél);
- мир потыр* (KO-14: 313) 'népmonda';
- пушкан тут* (KO-14: 308) 'puskatűz';
- шини лис* (KO-14: 251) 'ablaküveg';
- утынсы нуыт* (ЛПХ 1959/58) 'életkor';
- культура хот* (ЛПХ 1971/18) 'kultúrház' (or: *дом культуры*);
- ош хот, мис хот* (П-хСл 31) 'juh-tehén istálló' (juh-, tehénház);²⁸
- курт хулы, вош хулы* (P-хСл 31) 'utca' (falu-, város rés);
- мув йит / топыс / йишун* (P-хСл 26) 'földréteg' (f. réteg / szalag / sáv).

A birtokos kivételesen többes számú főnév:

- нэмыт нэпек* (KO-13: 32) 'névsor' (névpaper).

²⁸ Vö. Cs. Faludi 1948: 22.

IGEI SZÓKAPCSOLATOK

Az igei szókapcsolatokkal csupán a teljesség kedvéért foglalkozom. Dolgoztomban ez idáig nem sok szó esett az igékről, s ez azt a látszatot kelti, hogy az igék kevésbé fontosak a nyelvfejlődés és nyelvújítás szempontjából. Az igazság ennek az ellenkezője; tulajdonképpen minden igeneves szókapcsolat – ezek alkotják az anyag legnagyobb részét – egy-egy igei szókapcsolat, frázis transzformációja. Az igei szókapcsolatok vizsgálata nehezebb, mint a névszóiaké, mert az ige önmagában is bonyolultabb, több transzformációs lehetőséget rejt magában, jelentésánál változékonyabb, mint a névszó. Az igék szerkezetek tagjai, sokszor nem kapcsolódnak olyan szorosan egymáshoz, hogy összetartozásuk szembetűnjön, pl. folyamatos szövegben az *állatot tart* szintagmát nem érezzük két egymástól függő elválaszthatatlan tag kapcsolatának, hiszen tartani sok mindent lehet és az állattal is lehet mást csinálni, mint tartani. Főnévi formáját, az *állattartást* azonban olyannyira összetartozónak érezzük, hogy egybe ejtjük és írjuk, a szótárakban pedig önálló lexémaként tartjuk számon. Ezen okból az anyaggyűjtés folyamán az igei szókapcsolatok vagy fel sem tűnnek, vagy ha szereztünk is róluk tudomást, legtöbbször főnévi formában jegyeztem le. Más kérdés az, hogy az igei szókapcsolatok közül melyeknek jelentése több, mint a tagjaik jelentésének összege, melyek fejeznek ki igazán új fogalmat. A vizsgálatok arra az eredményre vezettek, hogy az igei szókapcsolatok nagy része nem új fogalmat jelöl, hanem csak új kifejezési lehetőség az osztlák nyelvben. Ezek mint neologizmusok érdekesek ugyan, de használatuk nem rendszeres, fontosságuk pedig elmarad az ideig tárgyalt újkeletű szavak és kifejezések fontosságától. Ilyenek:

нѣтысы верта (КО-26: 10), *нѣтып верта* (ЛПХ 1972/17) 'segítséget adni (ткр. csinálni) ' = *нѣтта* 'segíteni';

тять мата (КО-14: 309) 'csatát adni' (ор: *дать бытву*) stb.

Az olyan esetekben, amikor az igei szókapcsolat teljesen új fogalmat fejez ki, az új jelentés szinte mindig az ige jelentésváltozásán alapul. Igaz, hogy szintagmába lépve minden szónak változik, jobban mondvá konkretizálódik a jelentése, de az alábbi esetekben a jelentésváltozás több ennél. Mivel dolgozatom nem foglalkozik a jelentésváltozásokkal, az igei szókapcsolatok nem tartoznak a témához. Csupán vázlatosan érintem őket annak szemléltetésére, hogy milyen módzerekkel lehet az osztlák nyelvben új igei fogalmakat kifejezni. Ezek a lehetőségek természetesen más nyelvekben is megvannak.

1. Az új igei fogalmak²⁹ legtöbbször nem is szókapcsolatokkal, hanem egy már meglévő ige jelentésváltozásával fejeződnek ki:

вохта (К-7: 8) 'igényelni' (← 'kérni');

партта (ЛПХ 1959/60) 'megszegni';

шукатта (ЛПХ 1959/³⁰) 'megszegni' (← 'megsérteni, széttörni, lerombolni') (or: *нарушать*);

мойлыта (ЛПХ 1971/34) 'kitüntetni' (← 'megajándékozni') stb.

2. Új igei fogalom kifejezhető úgy is, hogy egy igehez tárgyat illesztünk:

ханиши ханита (Р-хСл 25) vagy **хор ханита* (Р-хСл 32) 'rajzolni' (dísz/alakot, képet írni);

*хор вута (ЛенПр 1960/5) 'fényképezni' (alakot, képet (le)venni) (or: *снимать*, magy: *levenni vkit*);

хор ёнтта (КО-23: 28) 'megjátszani (vkit, vmit) 'alakoskodni' (alakot játszani) (or: *играть кого-н.*) stb.

3. Új fogalmat egy ige valamilyen határozóval való összekapcsolásával is lehet alkotni, e határozók általában helyviszonyra utalnak. Tulajdonképpen határozói jelentésű az igekötő is, mely az obi-ugor nyelvekben lazábban illeszkedik az igehez, és sokszor nehéz megkülönböztetni a határozószótól. Az igekötők ritkán változtatják meg annyira az ige alapjelentését, hogy új jelentés keletkezzen, mint az alábbi esetekben:

холь верта (К-5: 61) 'teljesíteni' (elcsinálni);

ёх хисъта (К-8: 26) 'elkésni' (hátramaradni);

ел'ы понта (К-8: 27) 'elhalasztani' (tovább tenni);

нох навытта (ЛПХ 1959/77) 'felszínre hozni' (fölvetni);

(уй) *вотся вантта* (КО-14: 211) 'összehasonlítani' (összenézni).

Az ige határozóragos névszóval alkot szintagmát:

утыпсыя тутта (ЛенПр 1961/79) 'megvalósítani' (életbe hozni)

вера тывта (ЛенПр 1961/5) 'megvalósulni' (dologba kerülni/születni)

вера эсылта (ЛПХ 1971/34) 'kibocsátani, üzembe hozni' (dologba engedni)

рупатая эсылта (ЛПХ 1959/66) 'üzembe léptetni' (munkába léptetni):

šimla hanšta (К-1: 4) 'rövidíteni' (kevésre írni) vagy

ван сирны ханита (КО-15: 258) 'rövidíteni' (rövid módon írni).

²⁹ Az igei fogalom használata helyett Lakó György a cselekvésfogalom jelölője terminust javasolja (a szerk.).

³⁰ A kéziratból hiányzó adat (a szerk.).

NB. Az igekötők használatával kapcsolatban említést érdemel az a beszélt- és irodalmi nyelvi tendencia, hogy a *нох* 'fel' igekötőt a befejezettség jelölésére használják:

нох тэрымтыта (КО-9: 141) 'kiteríteni';

нох амтытта (КО-10: 64) 'megörülni'.

A *нох* elvileg minden befejezett igéhez járulhat, kivéve az igekötős igéket, sőt orosz jövevényszavakkal is használják:

нох фотографировайта (КО-14: 141) 'lefényképezni'.

Egyes esetekben az igei szókapcsolatok tagjai közé ékelődhet:

...*туса оша нох вертаит* (ЛПХ 1971/16) ... 'jól megértik őket (pass)' *оша верта* 'észrevenni, megérteni'.

BEFEJEZÉS

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy az osztyák nyelv igen sokat fejlődött az utóbbi ötven évben, nagy számú új szó és kifejezés született, melyek alkalmassá teszik új dolgok kifejezésére. Az irodalmi nyelveknek fontos szerepe van abban, hogy a nyelvi lehetőségeket továbbfejlesztik és standardizálják, utat mutatva további új kifejezések alkotására. Annak ellenére, hogy az osztyák nyelv egyes nélkülözhetetlen szóalkotási eszközökben (képzőkben, a szóösszetétel lehetőségeiben) szegény, a meglévő eszközök felhasználásával tulajdonképpen majdnem minden feladatot meg tud oldani. A hiányosságok kiküszöbölésére vannak tendenciák, a képzőállomány egyes tagjai (különösen a deverbális verbunképzők) az utóbbi időben erőteljesen aktivizálódnak, egyes önálló szavak már megindultak a képzővé válás útján, mint például az *om* 'dolog, tárgy' szó, hosszabb használat után valószínűleg ez fog történni a *вep* 'dolog, cselekvés' szóval is. A beszélt nyelvben tendencia érvényesül a szókapcsolatok összetett szóvá olvadására és a többtagú kifejezések egyszerűsödésére. Ha az összes fejlődési folyamat kibontakoznék, az osztyák nyelv elérhetné bármely „fejlett” nyelv lehetőségeit és kifejezőkészségét.

Általában megállapítható, hogy a mindennapi élet új, konkrét tárgyait és jelenségeit az osztyák nyelv különösebb nehézségek nélkül ki tudja fejezni, ezt szemlélteti a következő mondat, mely egyetlen orosz jövevényszó alkalmazásával (az oroszban is jövevényszó!) teljesen újszerű tartalmat fejez ki:

...тохтынг хопыта тут йингк, вуй понты вер иситы механизировантман (ЛенПр 1963/12) '... a repülőgépek benzinnel és olajjal való ellátása szintén gépesítve van'.

Az irodalmi nyelv látszólagos kudarcáról tanúskodnak az ilyen mondatok:

Советска Союз избирательна системами! демокрация ел'лы утингат-л'ыл'е, сит пата л'ув рабочиит и крестяныит государствоны управл'итты акытл'ыл'е (К-5: 64) 'a Szovjetunió választási rendszerének demokratizálását tovább szélesíti, ezért a munkásokat és parasztokat összegyűjti az állami irányításban.'

A kudarc azonban csak látszólagos, ha meggondoljuk, hogy az orosz szavakat merőben új, igen absztrakt fogalmak kifejezésére használták, melyeket minden nyelvben eleinte jövevényszóval fejeznek ki, és ezeket csak hosszas használat után küszöböli ki egy-egy nyelvtisztító mozgalom. Az osztyák nyelvújításnak rövid pályafutása alatt erre sem ideje, sem lehetősége nem volt. Ez a mondat ráírá-

nyítja figyelmünket nemcsak az irodalmi nyelv és nyelvújítás, hanem az egész osztják nyelv legalapvetőbb problémájára, az absztrakt fogalmak kifejezésére. Valóban, egyes absztrakt fogalmaknál érzi úgy az ember, hogy ezt már sehogy sem lehet osztjákul kifejezni, hiszen még csak hozzá közel álló fogalom- és következőképpen szó – sincs a nyelvben, melynek alapján a szóalkotást elkezdene. Az elvont használat lehetősége viszont minden szóban adva van; az új jelentésváltozások szinte kivétel nélkül a jelentés absztrahálódásán alapulnak, az új szóalkotási módszerek jelentős hányada (pl. az összes *бep* utótagú szerkezet) absztrakt fogalmak kifejezésére jött létre. Az absztrakció gondolkodásmód és nyelvi konvenció kérdése, az osztják nyelv létjogosultsága azon múlik, hogy sikerül-e az absztraktságnak azt a fokát elérnie, mely minden modern nyelv sajátja.

Az osztják nyelvújítás és irodalmi nyelvek (Kaz Šur) rövid idő alatt biztató eredményeket értek el. Más kérdés azonban ezek viszonya a beszélt nyelvhez. A beszélt nyelv is erőteljesen fejlődik, sokat változik az utóbbi időben, az irodalmi nyelv sikerei jórészt a beszélt nyelv mozgékonyságán, fejleszthetőségén alapulnak. A két nyelv kapcsolata azonban nagyon egyoldalú; a beszélt nyelv maximálisan befolyásolja az irodalmi nyelvet, sokszor inkább akadályozza, mint segíti a fejlődését, az irodalmi nyelv viszont alig hat a beszélt nyelvre. Az osztjákoknál még nem alakult ki olyan olvasáskultúra és öntudat, hogy az irodalmi nyelv szükségyszerű újításai bekerülhetnének a mindennapi beszédbe. A kulturális fejlődés imponálóan nagy, de nem a nemzeti, hanem az orosz kultúra terjed erősebben, a fiatalság körében jellemző általános kétnyelvűség is ennek a tendenciának kedvez. A kétnyelvűséggel megszűnni látszik az az igény, hogy az új fogalmakat anyanyelvi szóval fejezzék ki, hiszen oroszul sokkal könnyebben és mindenki számára érthetően fejezhetik ki azokat. Egy nyelv használata nemcsak a belső nyelvi tényezőktől, hanem a külső, társadalmi tényezőktől is függ, sőt, ez utóbbitól erősebben. Az osztják nyelv – és természetesen az irodalmi nyelv – sorsa most attól függ, hogy vajon sikerül-e idejében olyan nemzeti nyelvű kultúrát kialakítani, mely megelőzi a népesség és a nyelvek keveredésével együttjáró teljes nyelvi asszimilációt.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

ang	= angol
ÁNyT	= Általános Nyelvészeti Tanulmányok
DEWO	= Steinitz 1966–1972.
ÉONy	= Hunfalvy 1875.
ÉONyt	= Rápay 1910.
JNSSSR	= Виноградов 1937.
K	= Kazimi irodalmi nyelv
Kaz	= Kazimi nyelvjárás
KO	= Közép-obi (irodalmi nyelv)
KT	= Karjalainen –Toivonen 1948.
magy	= magyar
MNy	= Magyar Nyelv
Ni	= nyizjami nyelvjárás
NOT	= Rédei 1968.
NyK	= Nyelvtudományi Közlemények
Nyr	= Nyelvőr
NytudÉrt	= Nyelvtudományi Értekezések
O, Obd	= obdorszki nyelvjárás
OChr	= Steinitz 1950.
or	= orosz
part.praes	= folyamatos melléknévi igenév
part.praet	= befejezett melléknévi igenév
postp	= névutó
Šer	= serkáli nyelvjárás
Šur	= suriskári nyelvjárás
Tug	= Tugijani falu (Berjozovi kerület).
ЛенПр	= Ленинская Правда
ЛПХ	= Ленин Пант Хуват
P-хСл	= Русская 1949.
Сам	= Русская 1961.
СФУ SFU	= Советское финно-угроведение
ТунгКн	= Русская 1950.

BIBLIOGRÁFIA

Az anyaggyűjtésre felhasznált osztják nyelvű művek jegyzéke

- О-1 = Емынг Торым-ясынг нэпкие. Хандаях нялымна. Питери ханвошна 1880 тална.
- О-2 = Hatanzejev, P. Je. (1930), Hanti knjiga aluŋ untltija pata. Centrizdat, Moskva.
- К-1 = Popova N. S. (1936), Arifmetika. Hanti jasyŋa N. F. Pritkova tølmaŋtsy. Učpedgiz, Moskva – Leningrad.
- К-2 = Байдуков, Т. (1939), Полюс эл'ты Америкая. Ханты ясанга В. С. Алачевны толмасътысы Н. И. Терешкин ёш ухтыны. Изд. Главсевморпути, Ленинград.
- К-3 = Ленин, Сталин художественна литератураны ханты ясанга толмасътысы Себуровны, Хатанзеевны, Хамзаровны Н. Терешкин ёш ухтыны. Изд. Главсевморпути, Ленинград.
- К-4 = Улянова А. И. (1939), Ильич няврема ул'ым па школайны унл'тыйл'ым ол'л'ал'. Ханты ясынга толмасътысы Ф. И. Арачевайны па Е. Ф. Пахтышевайны Н. Терешкин ёш ухтыны. Изд. Главсевморпути, Ленинград.
- К-5 = Калинин, М. И. (1940), Муй мас советска власть трудящиесяята. Ханты ясынга ханшыс Н. Терешкин, А. Алелеков ёш ухтыны. Учпедгиз, Ленинград.
- К-6 = Бочин, Л. (1940), Пионерыт ол'ынгны потрыт. Ханты ясанга ханшса В. Алачевны. Ред. К. Хватай-Муха. Учпедгиз, Ленинград.
- К-7 = Паппин, И. Д. (1940), Полюсны. Ханты ясанга ханшса В. Алачевны. К. Хватай-Муха редакция ил'пыны. Учпедгиз, Ленинград.
- К-8 = Быльев, Н. (1940), Киров ол'ынгны потрыт. Ханты ясанга В. С. Алачевны толмасътысы К. Хватай-Муха редакция ухтыны. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-1 = Кассиль (1946), Нанг зашитникан. Ханты ясанга Н. Константинов ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-2 = Хватай-Муха, К. Ф. (1947), Книга тунгытты пата. Начальна школа I-нл кл. пата. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-3 = Пушкин, А. С. (1948), Хут ветты хо па хутые отынгын моньсь. Ханты ясанга П. Е. Хатанзеев ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-4 = Любарская, А. И. (1948), Нанг тухыстан. Потрыт сборник А. И. Любарская актого Н. И. Терешкин па В. С. Алачев ханты ясынга ханшсангын. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-5 = Мамин-Сибиряк, Д. Н. (1948), Потрыт. Ханты ясынга В. С. Алачев хан-

- шис. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-6 = Русская, Ю. Н. (1948), Ханты ясанг учебник. 1. шуп. Ханты начальной школа подготовительной па отынг класс пата. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-7 = Чарушин, Е. И. (1949), потрыт. Ханты ясынга В. С. Алачев ханшыс. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-8 = Марсак, С. (1949), Катхосьянг тылысь йытып от моньсь. Ханты ясынга К. Н. Дабин ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-9 = Катаев (1949), Полк пох. Ханты ясынга В. С. Алачев ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-10 = Толстой, Л. Н. (1949), Потрыт «Азбука» евыт. Ханты ясынга А. Каксина ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-11 = Василев, Г. П. (1950), Русь моньсит. Сборник Г. П. Василев верыс. Ханты ясынга Т. И. Каксина ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- КО-12 = Гайдар, А. (1950), Р. В. С. Ханты ясынга К. Н. Дабин ханшис. Учпедгиз, Москва.
- КО-13 = Савельев, Л. (1950), Хоты зимний тятны вусы. В. С. Алачев ханты ясынга ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-14 = Хватай-Муха, К. Ф. – Алачев, В. С. (1951), Тунгыты книга III класс пата. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-15 = Скребицкий, Т. (1951), Воег отынхны потрыт. Ханты ясынга Н. Т. Мамарова ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-16 = Ушинский, К. Д. (1951), Потрыт па моньсит. У. Я. Рукина ханты ясынга ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-17 = Мамин-Сибирйяк, Д. Н. (1951), Алёнууска моньсит. Ханты ясынга Т. И. Каксина ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-18 = Чарушин, Е. (1951), Астат па пошихтат. Т. Алексеейа ханты ясынга ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-19 = Сёмускин, Т. (1951), Талеко па тув паттапты Лилитл. Ханты ясынга К. Н. Дабанны ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-20 = Герман, Ю. (1952), Дзержинский отынгны потрыт. Ханты ясынга Н. Т. Талигин ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-21 = Кононов, А. (1952), Чапаев отынгны потрыт. Ханты ясынга К. Н. Дабин ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-22 = Чехов, А. П. (1952), Каштанка. Ханты ясынга Т. И. Каксина ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-23 = Губарйев, В. (1952), Павлик Морозов. Ханты ясынга К. Н. Дабан ханшис. Редактор: Лазарев. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- КО-24 = Кузнецов, Т. (1959), Мир утыпсы знамя итпин. Ханты ясынга С. Доробин ханшис. Редактор: Лазарев.
- КО-25 = Лазарев, Т. (1960), Ас мувны. Тюменское кн. изд., Тюмень.
- КО-26 = Лазарев, Т. (1966), Сорненг тов. Средне-Уральскойе кн. изд., Свердловск.

Szakirodalom

- Баксаров, Н. А. (1969), Закономерности развития литературных языков народов СССР в советскую эпоху I-II. Москва.
- Баландин (1939), Язык мансийской сказки. Ленинград.
- Benigny Gyula (1954), Совещание по языкам народов севера. NyK 56: 292–293.
- Benkő László (1966), Még egyszer az irodalmi nyelvről. NyK 68: 449–452.
- Benkő Loránd (1962), Adatok a magyar szókincs szerkezetének változásához. NyK 64: 115–136.
- Benkő Loránd (1972), A társadalom anyagi és szellemi műveltsége a szókincs történeti vizsgálatainak tükrében. ÁNyT 8. 11–27.
- Bereczki Gábor (1967), Mit hozott 1917 októbere a Szovjetunió urali népeinek? NyK 69: 235–243.
- Бударин, М. Е. (1968), Путь малых народов крайнего севера к коммунизму. Омск.
- Csúcs Sándor (1972), A votják nyelv orosz jövevényszavai. NyK 74: 27–47.
- Deme László (1952), A nyelvi fejlődés belső törvényeinek kérdéséhez. NyK 54: 10–36.
- Deme László (1954), A nyelvi fejlődés és a nyelvtörténeti kutatás néhány kérdéséhez. NyK 56: 171–180.
- Erdélyi István (1963), Mordvin nyelvű kiadványok a Szovjetunióban 1920-tól 1961-ig. NyK 65: 219–226.
- Erdődi József (1967), Finnugor rokonaink nyelvi műveltsége. Nyr 91: 265–280.
- Cs. Faludi Ágota (1952), Chanti nyelvű kiadványok. NyK 54: 299–304.
- Cs. Faludi Ágota (1954), Néhány chanti absztraktumképzőről. NyK 55: 210–227.
- Cs. Faludi Ágota (1948), Névszói összetételek az osztjákban. FgrÉrt 10. Budapest.
- Dr. Fazekas Jenő (1935), Észt nyelvművelő és nyelvújító törekvések. A Debreceni Ref. Kollégium Tanárképző Intézetének dolgozatai 13. Debrecen.
- Fokos Dávid (1952), Коми-русский словарь. (ism.). NyK 54: 138–241.
- Fokos Dávid (1952), A jelentésváltozások néhány különleges esete. NyK 54: 63–74.
- Fokos Dávid (1954), A komi nép művelődésének új szakasza. Nyr 78: 332–335.
- Fokos Dávid (1962), Современный коми язык (ism.). NyK 64: 413–416.
- Fokos Dávid (1964), Коми-пермяцкий язык. Введение, фонетика, лексика и морфология (ism.). NyK 66: 196–204.
- Gulya János (1964), Adalékok a nyelvi absztrakció kérdéséhez. NyK 66: 379–384.
- Hajdú Péter (1951), Harc a szovjet-észak kulturális felemelkedéséért. Nyr 75: 179–184.
- Hunfalvy Pál (1869), Osztják evangélium s az éjszaki osztják nyelv. NyK 7: 403–419.
- Hunfalvy Pál (1875), Az éjszaki osztják nyelv. Budapest.
- Хватай-Муха, К. Ф. (1958), Методика обучения родной грамоте в хантыйской школе. Учпедгиз, Ленинград.
- Kahla, M. (1962), Bibliografinen luettelo Neuvostoliitossa vuosina 1918–1959 julkais-tusta suomalais ugrilaisesta kielitieteellisestä kirjallisuudesta. SUSA LVII. 1–193 LVIII. 1–155.
- Kálmán Béla (1954), Е. М. Ромбандеева: Русско-мансийский словарь. NyK 56: 306–309.

- Kálmán, Béla (1976), *Wogulische Texte mit einem Glossar*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Karjalainen, K. F. – Toivonen, Y. H. (1948), *Ostjakisches Wörterbuch I–II*. *Lexica Societas Fenno-Ugrica X*. Helsinki.
- Karjalainen, Y. H. – Vértes, E. (1964), *Grammatikalische Aufzeichnungen aus Ostjakschen Mundarten*. SUST 128. Helsinki.
- Károly Sándor (1961), Az irodalmi nyelv, köznyelv elnevezésekről. *NyK* 85: 385–398.
- Károly Sándor (1965), A szóképzés grammatikai jellegéről, szuffixumfajták elkülönítéséről és a képzőproduktivitásról. *NyK* 67: 273–289.
- Sz. Kispál Magdolna (1958), Egy ritka manysi igenévi szerkezetéről. *NyK* 60: 79–84.
- Sz. Kispál M. – F. Mészáros H. (1970), *Északi osztják kresztomátia*. *Finnugor jegyzetek XVIII*. Budapest.
- Lakó György (1951), A kis szovjet népek irodalmi nyelvéről és szótáirairól. *NyK* 75: 415–420.
- Lőrincz Jenő (1964), *Современный марийский язык. Фонетика (ism.)*. *NyK* 66: 192–195.
- F. Mészáros Henrietta (1963), Az osztják irodalmi nyelvről. *NyK* 65: 376–384.
- Mészöly Gedeon (1956), *Ősmagyar szövegek nyelvtörténeti magyarázatokkal*. Budapest.
- Mikó Pálné (1962), A minimális szókincs kérdéséhez. *NyK* 64: 137–155.
- Munkácsi Bernát (1932), *Vogul tankönyvek*. *NyK* 64: 27–32.
- Обновленная Югра. Свердловск, 1970.
- Öim, Haldur (1970), *On the Relation between Semantic and Syntactic Representations SFU VI* 25–36.
- Pais Dezső (1953), A magyar irodalmi nyelv. I. OK IV. 425–66, *MNyTK* 83: 125–66.
- Pais Dezső (1960), Bevezetés, kérdések, utak-módok, eredmények az irodalmi nyelv vizsgálatában. *Dolgozatok a magyar irodalmi nyelv történetéből*. Budapest. 5–29.
- Pápay József (1910), *Északi-osztják nyelvtanulmányok I*. *Finnugor Füzetek* 15. Budapest.
- Papp László (1961), *Nyelvjárási és nyelvi norma XVI. századi deákjaink gyakorlatában*. *NytudÉrt* 25. Budapest.
- Прокофьев, Г. Н. (ред.) (1937), *Языки и письменность народов севера. Часть I. Учпедгиз, Москва*.
- Radanovics Károly (1961), *Északi-osztják nyelvtan*. *NytudÉrt* 31. Budapest.
- Radanovics Károly (1958), Ok és célhatározó névutók a chanti nyelvben. *NyK* 60: 147–157.
- Rédei, Károly (1968), *Nord-ostjakische Texte (Kazym-Dialekt) mit Skizze der Grammatik. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Göttingen*.
- Ромбандеева, Е. И. (1954), *Русско-мансийский словарь*. Учпедгиз, Ленинград.
- Rot, A. M. (1972), A nyelvi kontaktusok kérdéseiről *NyK* 74: 49–70.
- Русская, Ю. Н. (1961), *Самоучитель хантыйского языка*. Учпедгиз, Ленинград.
- Sámson Edgár (1964), A jelentő mód múlt idejének jelölése az osztjában. *NyK* 66: 263–278.
- Sarkadi Nagy János (1913), Az északi osztják nyelv igeneves szerkezetei. *NyK* 42: 250–287; 427–467.
- Sauer, Gert (1967), *Die Nominalbildung im Ostjakischen*. *Finnischugrische Studien V*. Berlin.
- Schütz József (1910–1911), *Az északi-osztják szóképzés*. *NyK* 40: 1–75.

- Steinitz, Wolfgang (1937), Хантыйский (остяцкий) язык. Языки и письменность народов севера I. Ленинград. 193–227.
- Steinitz, Wolfgang (1950), Ostjakische Grammatik und Chrestomathie Leipzig. 2. verbesserte Auflage.
- Steinitz, Wolfgang (1966–1972), Dialektologisches und etymologisches Wörterbuch der ostjakischen Sprache 1–5. Berlin.
- Szathmári István (1964), Az „irodalmi nyelv” terminus értelmezéséhez NyK 66: 425–428.
- Szathmári István (1968), Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szőke István (1953), Az irodalmi nyelv kérdései a Szovjetunióban. Nyr 77: 30–37.
- Tauli, Valter (1966), Structural Tendencies in Uralic Languages. The Hague.
- Tauli, Valter (1968), Introduction to a Theory of Language Planning. Acta Universitatis Upsaliensis 6. Uppsala.
- Терёшкин, Н. И. (1966), Хантыйский язык. Языки народов СССР. III. Финно-угорские и самодийские языки. Москва. 319–342.
- Tolnai Vilmos (1923–1927, 1928–1930), A nyelvújítás I–II. NyK 46: 321–385; 47: 1–61.
- Виноградов, В. В. (ред.) (1966), Языки народов СССР. Том III. Москва.
- Животников, П. К. (1942), Очерк грамматики хантыйского языка (На правах рукописи). Ханты-Мансийск.

Az osztják nyelven megjelent művek jegyzéke

Végezetül közlöm az ezidáig osztják nyelven megjelent könyvek tudomásom szerint legteljesebb jegyzékét. Az anyagot Steinitz (OChr), M. Kahla bibliográfiája (SUSA LVII, LVIII.) és a Leningrádi Állami Szaltikov-Scsedrin Könyvtár anyaga segítségével állítottam össze. Mivel ez a bibliográfia eredetileg csak saját használatra készült, hiányosságok, hibák előfordulhatnak benne. A belső borítólapon lévő szövegeket rövidítve adom meg.

- Hatanzejev, P. Je. (1930), Hanti knjiga aluŋ unltija pata. Centrizdat, Moskva.
- Karŋer, N. K. (1933), Hantʔ bukvat. Učpedgiz, Moskva – Leningrad.
- Karŋer, N. K. (1934), Šovrle. Hantʔ moš. Leningrad.
- Lebedev, V. (1936), Hoj jər (Zalʔberg, D.). Moskva – Leningrad.
- Popova N. S. (1934), Arifmetika. Vənlətət kniga. Oŋŋ pelʔkel, oŋŋ klass (Prʔtkova, N.). Učpedgiz, Moskva – Leningrad.
- Popova N. S. (1936), Arifmetika vənlətət kniga. Kimit pelʔkel (Prʔtkova, N.). Učpedgiz, Moskva – Leningrad.
- Puškin, A. S. (1936), Moŋšət. Huł velti hæ pa sorni huł. Pop iki pa luv mithəjyl Balda (Hatanzejev, P., red. Steinitz, V.). Leningrad.
- Puškin, A. S. (1937), Stancija vantihə (Terjoškin, N. red.: Steinitz, V.). Goslitizdat, Leningrad.
- Vologodsky (1868), Matvei elʔta jemyn-jastypsa. British Foreign Bible Society. London. Übertragung der Fibel in der Vach-Dialekt. 1903.
- Zalʔberg, D. V. – Prʔtkova, N. F. (1935), Moŋšet ŋavremeta. Leningrad.
- Zulʔov, P. N. (1934), Luŋtʔ kniʔa. Oŋŋ pelʔkel. Hantʔ škola oŋŋ klass (Karŋer, N. K., Prʔtkova, N. F.). Moskva – Leningrad.
- Байдуков, Т. (1939), Полос элʔты Америкая. Ханты ясанга В. С. Алачевны толмасьтысы Н. И. Терешкин ёш ухтыны. Изд. Главсевморпути, Ленинград.
- Байдуков, Т. (1939), Холсʔат ма тов. Сталин пилʔны хуньсянтыйтсым (Алачев, В. С.). Изд. Главсевморпути, Ленинград.
- Бойцова, А. Ф. – Варковицкая, Л. А. – Боблова, Л. А. (1959), Русско-хантыйский (ваховский) постатейный словарь. Приложение к «Книге для чтения в первом классе нач. Школы народов севера» (Прасина, Р. Ф.). Учпедгиз, Ленинград.
- Бойцова, А. Ф. – Варковицкая, Л. А. – Боблова, Л. А. (1959), Русско-хантыйский (казымский) постатейный словарь. Приложение к «Книге для чтения» в первом классе нач. школы народов Севера» (Юрьева, И. А.). Учпедгиз, Ленинград.
- Бойцова, А. Ф. – Варковицкая, Л. А. – Боблова, Л. А. (1959), Русско-хантыйский

- (шурышкарский) постатейный словарь. Приложение к «Книге для чтения» в первом классе нач. школы народов Севера» (Салтыков, П. Е.). Учпедгиз, Ленинград.
- Бочин, Л. (1940), Пионеры ол'ынгны потрыт. Ханты ясанга ханшса В. Алачевны. Ред. К. Хватай-Муха. Учпедгиз, Ленинград.
- Быльев, Н. (1940), Киров ол'ынгны потрыт. Ханты ясанга В. С. Алачевны толмасьтысы К. Хватай-Муха редакция ухтыны. Учпедгиз, Ленинград.
- Василев, Г. П. (1950), Русь моньсит. Сборник Г. П. Василев верыс. Ханты ясынга Т. И. Каксина ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- Волдин, В. С. (1968), Ханты. Средне-Уральское кн. изд., Свердловск.
- Володина, Л. Н. – Никитин, Н. Н. (1948), Арифметической задацаит па упражненииит сборник. 1. класс (Русская, Ю. Н.). Учпедгиз, Ленинград.
- Володина, Л. Н. – Никитин, Н. Н. (1948), Арифметической задацаит па упражненииит сборник. 2. класс (Хватай-Муха, К. Ф.). Учпедгиз, Ленинград.
- Володина, Л. Н. – Никитин, Н. Н. (1957), Арифметической задацаит па упражненииит сборник. Учпедгиз, Ленинград.
- Гайдар, А. П. (1950), Р. В. С. Ханты ясынга К. Н. Дабин ханшис. Учпедгиз, Москва.
- Герман, Ю. (1952), Держинский отынгны потрыт. Ханты ясынга Н. Т. Талигин ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Гибарйев, В. (1952), Павлик Морозов. Ханты ясынга К. Н. Дабан ханшис. Редактор: Лазарев. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Голубева (1950), Сережа Кострыков отынгны потрыт (Каксина, Т. И.). Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Дунин-Горкавич, А. (1910), Русско-остяцко-самоедский словарь наиболее употребительных слов. Типография Эпарх. Братства, Тобольск.
- Егоров, Й. – Попов, И. (1900), Емынг ястыпса. Тобольск, Тобольский Комитет православного миссионерского общества.
- Егоров, Й. (1898), Небекъ ханди няурам элты лунгутта па хажта онглытады орынна. Тобольское Епарх. Ведомости. № 11–12.
- Емынг Торым-ясынг нэпкие. Хандаях нялымна. Питери ханвошна 1880 тална.
- Зальцберг, Д. (1937), Ханты букварь. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Зальцберг, Д. (1938), Владимир Ильич Ленин ол'ынгын вуул'ты ханты ари «Искусство», Москва.
- Калинин, М. И. (1938), Доклад РСФСР Конституция проект ол'ынгны... (Терешкин, Н. И.). Учпедгиз, Ленинград.
- Калинин, М. И. (1940), Муй мас советска власть трудящиесяита. Ханты ясынга ханшыс Н. Терешкин, А. Алелеков ёш ухтыны. Учпедгиз, Ленинград.
- Кассиль (1946), Нанг зашитникан. Ханты ясанга Н. Константинов ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- Катаев (1949), Полк пох. Ханты ясынга В. С. Алачев ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- Кононов, А. (1952), Чапаев отынгны потрыт. Ханты ясынга К. Н. Дабин ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.

- Кононов, А. (1960), Ленин отынгыны потрыт. (Доровин, С.). Тюменское кн. Изд. Тюмень.
- Кузнецов, Т. (1959), Мир утыпсы знамя итпин. Ханты ясынга С. Доробин ханшис. Редактор: Лазарев.
- Лазарев, Г. (1966), Сорненг тов. Свердловск.
- Лазарев, Т. (1960), Ас мувны. Тюменское кн. изд., Тюмень.
- Лазарев, Т. (1966), Сорненг тов. Средне-Уральскойе кн. изд., Свердловск.
- Лазуко, С. М. – Басиная, М. Я. (1949), Русско-хантыйский словарь к «Книгам для чтения в 3-ем и 4-ом классе» (Алачев, В. С., Дабин, К. Н.). Учпедгиз, Ленинград.
- Лазуко, С. М. (1959), Русско-хантыйский (ваховский) постатейный словарь. Приложение к «Книге для чтения во втором классе нач. школы народов Севера (Юрьева, И. А.). Учпедгиз, Ленинград.
- Лазуко, С. М. (1959), Русско-хантыйский (казымский) постатейный словарь. Приложение к «Книге для чтения» во втором классе нач. школы народов Севера (Нёмысова, Е. А.), Учпедгиз, Ленинград.
- Лазуко, С. М. (1959), Русско-хантыйский (сургутский) постатейный словарь. Приложение к «Книге для чтения» во втором классе нач. школы народов Севера (Салтыков, И. А.), Учпедгиз, Ленинград.
- Лазуко, С. М. (1959), Русско-хантыйский (шурышкарский) постатейный словарь. Приложение к «Книге для чтения во втором классе нач. школы народов Севера» (Елескин, С. М.). Учпедгиз, Ленинград.
- Ленин, Сталин художественна литератураны ханты ясанга толмастьтысы Себуровны, Хатанеевны, Хамзаровны Н. Терешкин ёш ухтыны. Изд. Главсевморпути, Ленинград.
- Любарская, А. И. (1948), Нанг тухыстан. Потрыт сборник А. И. Любарская актого Н. И. Терешкин па В. С. Алачев ханты ясынга ханшсангын. Учпедгиз, Ленинград.
- Ляпидевский, А. (1939), Челюскинцы (Алачев, В. С.). Главсевморпути, Ленинград.
- Мамин-Сибиряк, Д. Н. (1951), Алёнушка моньсит. Ханты ясынга Т. И. Каксина ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Мамин-Сибиряк, Д. Н. (1948), Потрыт. Ханты ясынга В. С. Алачев ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- Маршак, С. (1949), Катхосьянг тылысь йытып от моньсь. Ханты ясынга К. Н. Дабин ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- Обатин, А. – Хватай-Муха, К. Ф. (1958), Букварь (казымский диалект). Учпедгиз, Ленинград.
- Папнин, И. Д. (1940), Полосны. Ханты ясанга ханшса В. Алачевны. К. Хватай-Муха редакция ил'пыны. Учпедгиз, Ленинград.
- Попова, Н. С. (1938), Арифметика (Хатанзеев, П. Е.). Гослитиздат.
- Попова, Н. С. (1945), Арифметическа задачаит па упражненииит сборник. Учпедгиз, Ленинград.
- Пушкин, А. С. (1948), Хул' вел'ты хо па сорненг хул'. (П. Е. Хатанзеев) Учпедгиз, Ленинград.
- Пушкин, А. С. (1948), Хут ветты хо па хутые отынгыны моньсь. Ханты ясанга П. Е.

- Хатанзеев ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- Пушкин, А. С. (1967), Хул па хулхо моньсь (Шульгин, М.). Свердловск.
- Робинсон, М. Ф. – Хватай-Муха, К. Ф. (1949), Русско-хантыйский словарь к учебнику русского языка... (Букварь) (Хватай-Муха, К. Ф.). Учпедгиз, Ленинград.
- Ругин, Р. П. (1963), Лыланг ик. Тюменское кн. Изд., Тюмень.
- Русская, Ю. Н. (1948), Ханты ясанг учебник. 1. шуп. Ханты начальной школа подготовительной па отынг класс пата. Учпедгиз, Ленинград.
- Русская, Ю. Н. – Терешкин, Н. И. (1951), Ханты ясынг учебник. 2. калсс. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Русская, Ю. Н. – Хватай-Муха К. Ф. (1939), Л'унгытты пата книга. I. Ол'ынгмыт класс пата. Учпедгиз, Ленинград.
- Русская, Ю. Н. (1946), Русско-хантыйский словарь к «Книге для чтения по русскому языку» в 3-ем классе... Учпедгиз, Ленинград.
- Русская, Ю. Н. (1946), Русско-хантыйский словарь. Приложение к «Первой книге по русскому языку для школы народов Крайнего Севера». Учпедгиз, Москва.
- Русская, Ю. Н. (1950), Тунгытты книга. Хантыйска началына школа II. классны. Учпедгиз, Ленинград.
- Савельев, Л. (1950), Хоты зимний тятны вусы. В. С. Алачев ханты ясынга ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- Садовский, А. (1940), Феликс Эдмундович Дзержинский (Алачев, В. С.). Учпедгиз, Ленинград.
- Салтыков, П. Е. (1964), Самэм ариил. Тюменское кн. изд., Тюмень.
- Сёмушкин, Т. (1951), Талеко па тув паттапты Лилитл. Ханты ясынга К. Н. Дабанны ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Скребицкий, Т. (1951), Воет отынхны потрыт. Ханты ясынга Н. Т. Мамарова ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Сталин, Й. В. (1938), Доклад ССР Союз конституция проект ол'ынгны... (Хамзаров, П. Я. Хатанзеев, П. Е., Алелеков, А. Л., Пырысев, П. Е.). Учпедгиз, Москва – Ленинград.
- Сталин, Й. В. (1938), Москва сталинска избирательна округ выборыт елпыны улым мирхотны потыр – потыр ясынг 11. декабрьны 1937 олны Ун Театрны. (Терешкин, Н. И.). Учпедгиз, Ленинград.
- Сухотина, Е. Р. (1938), Букварь (Хамзаров, П. Я., Себуров, С. Н.). Учпедгиз, Ленинград.
- Терешкин, Н. И. (1958), Букварь кэнтэх начальный школа подготовительный класс... (ваховский диалект). Учпедгиз., Ленинград.
- Терешкин, Н. И. (1959), Букварь кэнтэх начальный школа подготовительный класс пэтан (сургутский диалект). Учпедгиз, Ленинград.
- Терешкин, Н. И. (ред.) (1939), Ленин, Сталин художественна литератураны. (Себуров, Хатанзеев, Хомзаров). Главсевморпути. Ленинград.
- Толстой, Л. Н. (1949), Потрыт «Азбука» евыт. Ханты ясынга А. Каксина ханшис. Учпедгиз, Ленинград.
- Улянова А. И. (1939), Ильич няврема ул'ым па школайны унл'тыйл'ым ол'л'ал'.

- Ханты ясынга толмасьтысы Ф. И. Арачевайны па Е. Ф. Пахтышевайны Н. Терешкин ёш ухтыны. Изд. Главсевморпути, Ленинград.
- Ушинский, К. Д. (1951), Потрыт па моньсит. У. Я. Рукина ханты ясынга ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Хатанзеев, П. Е. (1955), Букварь. Для подготовительного класса (Шурышкарский диалект). Учпедгиз, Ленинград.
- Хватай-Муха, К. Ф. – Алачев, В. С. (1951), Тунгыты книга III класс пата. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Хватай-Муха, К. Ф. (1947), Книга тунгытты пата. Начальна школа I-нг кл. пата. Учпедгиз, Ленинград.
- Хватах-Муха, К. Ф. (1945), Букварь. Учпедгиз, Ленинград.
- Хватах-Муха, К. Ф. (1946), Букварь приготавительна класс пата. Учпедгиз, Ленинград.
- Чарушин, Е. (1951), Астат па пошихтат. Т. Алексеейа ханты ясынга ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Чарушин, Е. И. (1949), Потрыт. Ханты ясынга В. С. Алачев ханшыс. Учпедгиз, Ленинград.
- Чехов, А. П. (1952), Каштанка. Ханты ясынга Т. И. Каксина ханшис. Учпедгиз, Ленинград – Москва.
- Штеиниц, В. К. (1937), Ханты арыт. Ленинград.
- Шульгин, М. И. (1971), Тovy ар. Свердловск.
- Шульгин, М. И. (1969), Нельнг айвой. Свердловск.

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

Az iskolai élet szókincse

Az élet sok, az osztályok számára új vonatkozása közül azért választom éppen az iskolai életet, mert a hozzá kapcsolódó szókincs jól kialakult és könnyen hozzáférhető. Az osztják nyelvű könyvkiadásnak – joggal mondhatjuk – az alapját az általános iskolai tankönyvek képezik, melyek – alkalmazkodva a gyerekek életéhez és érdeklődési köréhez – gyakran merítenek az iskolai élet témaköréből. Az általános iskola előkészítő és első, második osztályában, ha az osztály többségét osztják nemzetiségű gyerekek alkotják, anyanyelvi oktatás van, ennek következtében az anyanyelvi terminológiát használják a gyakorlatban is. E terminológiát természetesen a felsőbb osztályokban felváltja, sőt kiszorítja az orosz. Az iskolával kapcsolatos szókincsből, a 6–7 éves gyerekek értelmi színvonalának megfelelően, leginkább az iskolában található konkrét tárgyak neve fejlődött ki az osztják nyelven, az absztraktabb fogalmakat a gyerekek legtöbbször orosz nyelven ismerik meg és fejezik ki. Az iskolai élet szókincsében ezért igen sok orosz jövevényszó van, ezeket nem tárgyalom. A szavakat, kifejezéseket bármilyen nyelvjárási alakban is ismertem meg őket, egységesen közép-obi nyelvjárásban adom meg.

<i>(а)шкыла (унтлтыйтты хот)</i>	iskola (tanuló ház)
<i>отынг школа</i> általános	iskola (első iskola)
<i>куттын школа</i>	középiszkola
<i>нум школа</i>	főiskola (felső iskola)
<i>ети рунитты унтлтыйтты школа</i>	esti iskola (este tanuló iskola)
<i>слесарь вера унтлтийтты школа</i>	lakatosipari szakiskola
<i>нарысьюхны унтлийтты школа</i>	(lakatos dologra tanuló iskola) ¹
<i>(школа) ох хо, куся хо</i>	zeneiskola
<i>унтлтыты хо</i>	(zeneszerszámon tanuló iskola)
<i>унтлтыты нэ</i>	(iskola) igazgató
<i>унтлтийтты няврем</i>	(fő ember, gazdaember)
<i>унтлтийтты пох, эви</i>	tanító (ember)
	tanítónő
	tanuló (gyerek)
	tanuló fiú, lány

¹ Az összes szakiskola nevét ennek analógiájára lehet kifejezni.

нэпекынг хо
тунгытты урок
ханишты урок
тунгысты урок
хор ханишты урок
рупитты урок
ниньсыты пора
ханишты сохыт
нови мув
(сохыт) мунгхын
(омысты) норы
ханишты пасан
ханишты йух
ханишты карты
ханишты йингк
ханишты нэпек
тунгытты книга
книга туты хыр
хор
тунгытта
тунгыста
ханишта
хор ханишта
иньсиста
ёхи лопта
отметканы омыста

нэпека унтлтыта

школа етииптыта

diplomás, tanult ember
 olvasás óra (olvasó óra)
 írás óra (író óra)
 számtan óra (számoló óra)
 rajzóra (képet író óra)
 kézimunka/politechnika
 szünet (pihenő idő)
 tábla (író deszka)
 kréta (fehér föld)
 (tábla) törölő
 pad (ülő pad)
 íróasztal
 ceruza (író fa, pálca)
 toll (író vas)
 tinta (író víz)
 füzet (író papír)
 olvasókönyv
 iskolatáska (könyveket vivő zsák)
 kép, szemléltető eszköz
 olvasni, számolni
 számolni
 írni
 rajzolni (képet írni)
 kérdezni
 felelni (vissza mondani)
 osztályozni (jegyet adni)
 (ткп. ültetni)
 képzettséget szerezni
 (papírhoz tanulni)
 iskolát befejezni

Szövegmutatványok

Az itt közölt szövegszemelvények azt hivatottak bemutatni, hogy e dolgozat milyen korpusz alapján készült. Másik céljuk az, hogy szemléltessék az osztják nyelvű kiadványok legfőbb típusait, megmutassák az osztják irodalmi nyelvek színvonalát, kifejezőképességét. A szemelvények nem reprezentálják az összes létező típust, mert jelenleg nem áll rendelkezésünkre az összes irodalmi nyelvű kiadvány, így pl. nem szerepel köztük az irodalmi nyelv szempontjából igen érdekes II-III. osztályos olvasókönyvek típusa. A fordítás nem szó szerinti, hanem az osztják szöveg értelem szerinti fordítása.

Tankönyvek

1. Ábécéskönyv: Kazimi irodalmi nyelv

Хватай-Муха – Обатчи, А. М. – Аксарина, Н. М. (1958), Букварь. Учпедгиз, Ленинград. 124, 151 стр.

Тал'

Сус юпийн тал'а йил.

Тәл'н хәтл'ыт ваныт, атыт хувыт.

Вэнтыт, мувыт кул' нямык л'осьн питл'айт.

Йингкыт кул' енгкн потл'айт.

Ванкутл' вотасыт вәл'л'ыт.

Тәл'н кәмын шенк иськи.

Вой вел'ты ёх тал'н л'анки, ләпык, вохсар, ондатра вел'пысл'ылт.

Тәл'

Ősz után tél lesz.

Télen a napok rövidek, az éjszakák hosszúak.

Az erdőkre, földekre vastag, puha hó esik.

A vizekre vastag jég fagy.

Gyakran vannak hóviharak.

Télen kint nagyon hideg van.

A vadászok télen mókust, sarkirókát, rókát, hódot vadásznak.

Консерва комбинат

Магазинын консерва хошапыт омысл'ыт.
 Л'ыв Ханты-Мансийск вошн Самаровский комбинатн верл'ыйт.
 Си комбината ар хул' тэл'ы.
 Хул'ыт машинайн л'охытлаит па шука вытл'аит.
 Л'эсятом хул'ыт хошапыта понл'аит.
 Хошапыт машинайн лап пенл'аит.
 Сял'та л'ыв вэн пута понл'аит па кавырл'аит.
 Етшом консерваит магазиныта тэл'ыйт.
 Хул' консерва – эпл'ынг л'этот.
 Хул' консерва хошапыт мирн л'этл'лит.

Konzervgyár

A boltban konzervdobozok vannak.
 Hanti-Manszijszk városban, a Szamarovói gyárban készítik őket.
 Ebbe a gyárba sok halat szállítanak.
 A halakat géppel mossák és darabokra vágják.
 Az elkészített halakat dobozokba rakják.
 A dobozokat géppel lezárják.
 Aztán egy nagy kondérba teszik őket és főzik.
 A kész konzerveket a boltokba viszik.
 A halkonzerv finom étel.
 A halkonzerv-dobozokat megveszik az emberek.

2. Számtankönyvek

Н. Н. Никитин – Г. Б. Поляк – Л. Х. Володина (1947), Арифметический задачаит па упражненииет сборник. I. Класс Учпедгиз, 59

Ветмит класс унтлтыты нявремыт 14 сорт ветсыт. 8 уны сорт, па отгат ай сорт. Муйкем ай сорт ветсыт?

Az ötödik osztály tanulói 14 csukát fogtak. 8 nagy csuka, a többi kis csuka. Hány kis csukát fogtak?

Даса таис 4 вох: 1 коп., 2 коп., 3 коп., па 5 коп. Тув 9 копейка пата ручка тутыс. Тув хосетны муйкем вох хасис?

Dásának 4 kopejkája volt: 1 kopejkás, 2 kopejkás, 3 kopejkás és 5 kopejkás. 9 kopejkáért tollat vett. Mennyi pénz maradt nála?

13 л керосина 3 карты хошапа ара шошимса. Ий карты хошапа 2 л тэпыс, кимита 4 л. Хутыммит карты хошапа муйкем литра керосин шошимса?

13l petróleumot 3 vastartályba öntöttek szét. Az egyik vastartályba 2l fért, a másikba 4l. Hány liter petróleumot öntöttek a harmadik vastartályba?

Fordításirodalom

1. Széppróza (KO)

А. И. Любарская (1948), Нанг тухыстан. Учпедгиз, Ленинград.

Вутынг пойпи хоп мунг хонингева ванамыс. Шенгк арны, тэттым, тув мата шуитман омсыс па ов есят айтта йис. Катыс, хоты тавырта па юра товытысыт тупыт, па хоты хатл есят йингк тырсыт сурийсыт.

Ай каттынгны, хота хопа катлта мосыс, ар мир акмыс. Сырыяшик нык ат питсым тутн, ма кавсяты норл хуват нык мансым па тавтысты мир кута тытытсым. Тамиса имет усыт. Си имет эвыт ун пелкыт пиришьшик рупитты имет усыт.

Моттыкем хоят тыв эвыттэт увсыт па потыртсыт хопны омсым хоятат питны. Тота иситы хасьпа иса имет усыт, а хо ёх евыт туп моттыкем командир, ий военна моряк ус, па парсент тумтым мир унштыйты хо...

A szélesfenekű csónak a mi partunk felé közeledett. Zsúfoltan, mélyre merülve ült (a vízben) és lassan jött az ár ellenében. Látszott, ahogy az evezők nehezen és erőlködve eveztek, és ahogy a nappal szemben megcsillannak a vízcseppek.

A kis kikötőbe, ahol a csónaknak ki kellett kötnie, sok nép gyűlt össze. Hogy előbb vízre kerüljek, az ingadozó pallón lementem a vízhez és elvegyültem a várakozó nép között. Csupa nők voltak. A nők nagy része öregedő munkásnő volt.

Közülük néhányan kiabáltak és beszélgettek a csónakban ülőkkel. Ott szintén csaknem csupa nő volt, a férfinépből csak néhány parancsnok, egy haditengerész volt, meg a köpenyt öltött révész....

2. Vers (Šur)

А. С. Пушкин, Хул па хулхо моньсь.
Свердловск, 1967.

Па си маньс лув восты сярс,
(Антом ром вости сярыс).
Сорненг хулые вохты лув питыс.
Вана усис хул па иньсисыс:
«Муй нанген мосл, пирысь ики?»
Ох понман лув ястыс:
«Хон хулые, ямася!
Метшик имем ликасыс
Пирысь хоя ром улымса ант мал.
Ант лангхала питы ал нэнга улты,
Лангхала тасинг нэнга вулты».
Потырл сорненг хул:
«Охен ил ал эсли, ехи мана!»...

Újra elment a zöld tengerhez
(Nem nyugodt zöld tenger)
kezdte kihívni az aranyhalat.
Közel úszott a hal s kérdezte
„Mi kell neked, öregember?”
Fejet hajtva felelt ő:
„Halkirály, megbocsáss,
Feleségem még jobban megvadult,
Nyugtot nem ad az öregnek:
nem akar fekete egyszerű nő lenni,
Akar gazdag nő lenni”.
Szól az aranyhal
„Ne búsulj, menj haza!”...

3. Politikai irodalom (KO)

Г. Кузнецов (1959), Мир утыпса знамя итпин. Тюмень, 1959. 7. стр.

Ханты-Мансийской округны экономической вевыт нох энмымтым вер –
сит Ленинской национальной политика вера пирлтытым вер.

Хунты тасинг ветпыстыты тахет, ар юхъенгк тайты унтыт, тынынг

харвой тайты тахет, тынынга хойты муv итпины уйтым газыт, еш войхут араптты верыт – иса мир пата эслаит па овыс шоши мира экономика энымты верны уны нётыпсы матыт.

Антон па уны, но и ай промышленность мунг округев туваттыны ант утыс. Туп иса овыс муvны Плотников сёрас хо консервной комбинат утыс па шимит доход миймет пата тув йира си фабрика вустэ...

A gazdasági élet emelkedése a Hanti-Manysi Nemzetiségi Körzetben – ez a lenini nemzetiségi politika megvalósulása.

A gazdag halászhelyeket, sok faanyagot tartalmazó erdőket, drága vadállományú helyeket, a drága föld alatti gázokat, az állattenyésztést – az egész nép rendelkezésére bocsátották, és ezek a helybéli északi népnek a gazdaság fejlesztésében nagy segítséget adnak.

Nemhogy nagy, de még kis ipar sem volt a mi kerületünk területén. Az egész északi vidéken egyedül Plotnyikov kereskedő konzervgyára állt, de kevés jövedelme miatt ezt is félreállította...

A szovjethatalom északra kerülése után a dolgokat jó irányba kezdték fordítani...

Újság

1. Politikai hír (КО)

Ленинская Правда 1961/77.

Гавана (ТАСС) Куба муv тыпы верытны утты министерства айкет верыс 12 контрреволюционер катты отынгны, хойтэт миш верыт верты пата китсаит Соединенной Штатыт разведывательной управленияны. Там ех постыпсы тайсыт Куба премьер-министр па янас ох ех ветта, арсыр шпионаж верта, ханя верыт оша павытта. Тыв иситы вутсийтсыт муvны утты контрреволюционерыт яха акытта па тыв юретны арсыр миш верта муйпа хояттыт ветта. Там ех каттым артны тыв эвыттэт нох вуйман ар пушкан, рация, ханя нэпекыт, Фидель Кастро ветты вутситым постыпсэт па янас отыт.

Havanna (TASSZ). Kuba belügyminisztériuma hírt adott 12 ellenforradalmár elfogásáról, akiket zavarkeltésre küldött az USA felderítő irodája. Ezeknek az embereknek tervében volt Kuba miniszterelnökét és más vezetőket megölni, különféle kémkedést folytatni, titkokat nyilvánosságra hozni. Úgyszintén szándékoztak az országban levő ellenforradalmárokat összegyűjteni és az ő segítségé-

gükkal sokféle zavart okozni vagy embereket gyilkolni. Ezen emberek elfogásakor sok puskát, rádióállomást, titkos iratokat, Fidel Castro megölésének tervét és más dolgokat foglaltak le.

2. Gazdasági hír

Ленин Пант Хуват 1970/32.

Ветот план етшиптыман. Хутым хатл ехты Сумытвош район Полноватской хут вуты участок начальник Г. Климов ай павтыс.

– Мунг участкаев гослов рыбақыт верынга рупиттыт. Хутмит августны тыв ветота постийтым планэт етшиптэт.

Ниты от па отшуп марн хутветты ех масыт государствая 3 серыс центнер хут. Тами эвыт хутмит шупыт – тынынг серыс хут.

Három nappal ezelőtt a Berjozovi kerület polnováti halátvevő részlegének vezetője G. Klimov hírt adott:

– A mi részlegünk halászai keményen dolgoznak. Augusztus 6-án az öt évre kijelölt tervet teljesítették.

Négy és fél év alatt a halászok 3 ezer 630 mázsza halat adtak az államnak. Ennek hatoda – értékes tengeri hal.

3. Orvosi tanácsadás

Ленин Пант Хуват 1960/17.

Хошмытты хошап рахыт тайта, хун хон кашитл, мевыт, унтр и муйпа янас тахет. Но грелкаит иса пораны тайта мосл туп си ювпины, хун тохтурны эсылта. Тух еха ант рахыт грелка тайта, хош мытты вер эвыт тыв мушет туп вевтама йит. Аппендицит мушны кашитты артны хошмытты хошап тайта иситы ант рахыт. Торх мушны кашитты артны грелканы хошмыттыта иси ант рахыт.

Хошмытты хошап вера ки каврым, тув итпета сешкан понта мосл. Тувыт сес шуп киньси хув тайта ант рахыт. Хошмытты хошап яма нётл мухыт кашитты артны. Но иса пораны грелка вуты етпины тохтур пита потремыта мосл.

(Hogyan használjuk az ágymelegítőt...)

...Ágymelegítőt lehet használni, ha a has, mell gyomor vagy más helyek betegek. De ágymelegítőt mindig csak addig lehet használni, ameddig a doktor en-

gedi. Egyeseknek nem szabad ágymelegítőt használni, a melegítéstől még csak rosszabb lesz a betegségük. A vakbélgyulladásban betegeskedőknek úgyszintén nem szabad ágymelegítővel melegedniük.

Ha az ágymelegítő igen meleg, ruhát kell tenni alája. Fél óránál tovább nem szabad használni. Az ágymelegítő jól segít a máj betegségekor. De mindig az ágymelegítő használata előtt beszélni kell a doktorral.

4. Irodalmi kritika

Ленин Пант Хуват 1971/09. 01.

Ма молтас ясанг ястамем антом. Сит – яна. Касанг хоят, хойн тунга-сира «Ханты» лунгатса, уйантл сита хул велты ху, сита уятл вой велты ху. Кашанг хоят элты хошам, веськат ясанг ястаман ул. Тунга-сира ханшам стих сорм юх хорпи. Сорм юх, хоты кепа ингка метши, ил нэмалты сирн ан шуйлал. Волдин стихат элты атма ки нумаслан, ал нумасн нумастэн элты стихлал вевлама ан илат.

«Ханты» – оланг сборник. Кашанг стих вотся арталамем холна антом. Сит элты потар еллы манты питл...

... Felesleges szót nem mondok. Ez – így igaz. Minden ember, aki jól elolvasta a „Hanti” (с. könyvet) megtalálja ott a halászt, megtalálja ott a vadászt. Minden emberről meleg, őszinte szó van írva. A jól megírt vers olyan, mint a száraz fa. A száraz fa, akárhogy is nyomják a víz alá, sehogy nem süllyed el. Volgyin verseiről ha rosszul vélekedsz, véleményedtől a versek még nem válnak rosszá.

A „Hanti” – az első gyűjtemény. Minden egyes verssel külön még nem foglalkoztam. Erről majd később lesz szó...

Anyanyelvi szépprózai művek

Г. Лазарев (1966), Сорненг тов Свердловск. 4.

Пирысь ики исикурумны шай анэт еты хатхымтсытэ, сэмнгыт похыт пета атэмыстэ, венш сохыт морминга версытэ па сэмнгыт похыт сэмнгына вантман, нюхыммат:

– Муй нонг лопсын? Хусты ута.

Ситта шай йингкыт янсэмыстэ, пасан вутпи эвыт этпыс, ов ванпысны утым вань норья омыснат, хангсаит еша вуистэ па нох тыстамтта питсытэ. Ситта хув арт маным пуш, нявлыка лопыс:

– Нонг сирены ма тутн етын ат омсым? Ма самом сит пета ант утл. Хун хоят сэмыт кемны мотгы вертл, сиртны самыта амыт йит па ухыта арсир атым номсыт ант ехыттыт. Уттит симись вер, туймийтым. Па хой ант туймийтл? Маркинг воет па туймийттайт. Рутситыт па ситта еты мантыт. Ситы, пох, верыт си уттытыт...

...Az öregember hirtelen odébblokta a teáscsészét, szemét fölemelte fiára, arcát összeráncolta és a fia szemébe nézve megszólalt:

– Mit mondtál? Csöndben légy!

Aztán felhörpintette teáját, felkelt az asztaltól, az ajtó közelében levő vékony lócára ült, kézbevette a pipáját és tisztogatni kezdte. Hosszú idő múltán megbékülve mondta:

– Szerinted csak üljek otthon. Nincs nekem arra kedvem. Ha az ember erejétől tellően csinál valamit, akkor szívébe öröm jön és a fejében nem jár mindenféle rossz gondolat. Előfordul, hogy elfáradok. De hát ki nem fárad el? A madarak is elfáradnak. Megpihennek és továbbmennek. Úgy bizony, fiam, így van ez...²

---

² A szöveggyűjteményt Prokopij Szaltikov „Egyszer van csak tavasz...” kezdetű költeménye zárta, amely megtalálható következő, Schmidt Éva versfordításait tartalmazó fejezetben.

SCHMIDT ÉVA NYERSFORDÍTÁSAI HANTI KÖLTŐK VERSEIBŐL

Микуль Шульгин: Мави Ас – Mikul Sulgin: Mézes Ob
1962

Юш

Юхит, лыпит кутын,
Ханты ёх ай куртын
Вотын, иськи талын
Сэма ма питсом.

Па нявремыт сирын,
Энопсом па ёнтсом,
Алынг хусил порайн
Торна керыптылысом;

Ертын ма лёхитысом,
Вотын мунхисысом...

Út (részlet)

Fák, levelek között
Kis hanti faluban
Szélben, hideg télben
Így születtem én.

Mint a kis gyerekek
Nőttem és játszottam,
Hajnal(csillag) idején
Fübe hemperedtem.

Eső mosott engem,
Szél törölt...

Рут мувем

Вуся, вуся ма рут мирем,
 Ма мувием, ма ангкием.
 Овты асын ат па манл
 Ям потрием, ям арием.

Тата сиит нявремиет...
 Сэмийилал — тут лавмиет
 Нёлыл катлом нёлынг похем,
 Юхлыл катлом юхлынг ёхем.

Рут мувемын лойилылом
 Рут мувием умисьлылем.
 Симсяр ваттом кат лохием
 Ма са, ма са лумтылылем.

Нёхс хухлом, нёхс юшем,
 Лангки хухлом, лангки пантем.
 Варыс севлин, севлин сий
 Лосьн ныла нёхс лый.

Вуся, вуся ма рут мирем,
 Ма мувием, ма ангкием.
 Овты ясын ат па манлыт
 Ялпа тыйты мир ёх арыт.

Szülőföldem

Üdvöz légy, szülőföldem,
 Földecském, anyácskám!
 Menjen mint az ömlő folyó
 Jó beszédem, jó énekem.

Itt [vannak íme] a gyerekek,
 Szemük — tüzes szenek
 Nyilát fogott nyilas fiam,
 Íját fogott íjas népem.

Szülőföldemen álldogálok,
Szülőföldemet csodálom.
[Felszíjazott] két sítalpam,
Nosza, nosza, felöltöm csak.

Nyuszt futotta nyuszt utam,
Mókus futotta mókus utam,
Ágak, [fagyott ágak] hangja,
A hóban nyusztfarok látszik.

Üdvöz légy, szülőföldem,
Földecském, anyácskám.
Menjen az ömlő beszéd,
Újraéledt nép éneke.

Тови етн

Тови етн.
Етн юпийн.
Лыл шув сикем систем,
Иса воллы шитам.
Упит ант нѣхтыла,
Илта турмен ныла.
Ас йингкыл
Иса вой,
Питарн омисл
Арсыр вой.
Мантыя, хоп ки вулом?
Ант веритлом:
Туром шукатлом!

Tavaszi est

Tavaszi est.
Est után
Oly tiszta a levegő,
Minden olyan csendes.
Hajszál se rezdül,

Látszik lenn az ég.
 Az Ob vize
 Tele vaddal,
 Ül a parton
 Sok-sok madár.
 Menjek-e, csónakom vigyem?
 Nem tehetem:
 [Az eget] rombolom!

Ат

Турмем иса систем,
 Атем сикем шитам,
 Упыт ант нѣхтыла,
 Олым ант па йила,

Сиськет ант луйлыт,
 Ворнгаит ант увлыт,
 Соймыт туп марылыт,
 Харнгтайгом нарс юхин.

Атыл сикем нови:
 Яма непек лунгта,
 Холоп куш па ванта,
 Симись сорненг атын.

Éjjel

Az ég olyan tiszta,
 Oly nyugodt az éj,
 Nem rezdül hajszál sem
 Kerül az álom is,

Nem énekel madár,
 Nem kiált varjú,
 Csak a fővenypart zúg
 Mint a ... dombra.

Oly világos az éj,
 Hogy olvasni lehet
 Vagy a hálót nézni
 Пыен араны éjjel.

Ас мув сус

Хонна луйлыт сиськет,
 Антомыт ун иськет,
 Тынынг лунг ус,
 Сорненг ёхтыс сус!

.....

Мунг хосяев ёхтыс сус,
 Хотнгев Африкая маныс,
 Вуся ула сорненг сус!
 Вусь, ханты Овыс мув!

Ob-földi ősz (részlet)

Szól még a madárdal,
 Nagy hideg nincsen még,
 Kedves volt a nyár,
 Arany össze lett!

.....

Eljött mihozzánk az ősz,
 Hattyúnk elszállt Afrikába,
 Üdvözöllek, arany ősz,
 Üdvözöllek hanti föld!

Тал унт

Нохыр юх унтем,
 Сумыт юх унтем.
 Иса лув нови,
 Шовыр хорпы.

Лоньсем волийл,
 Тылись новийн.
 Вайпат сарийл
 Сосым лоньсин.

Нови ланкепын,
 Хусыт мат похытсыт.
 Хутлылыт, волилыт,
 Сорылыт тут сэмын.

Тата си тал унт,
 Юхлал пар уныт!
 Вот рувын полает
 Лонься лось паит.

Унт юш элты,
 Этныс нёлын.
 Хулом хопты
 Вуленг ухыл.

Téli erdő

Cédrusfaerdőm,
 Én nyírfaerdőm,
 Fehér lett egészen,
 Mint a nyúl télen.

Csillog a hó
 A holdfényben,
 Csizmatalp csikorog
 Kemény jégen.

Hófehér takaró
 Mélyén csillag csillog,
 Ragyog, hunyorog,
 Világol, mint szikra.

Ím a téli erdő,
 De magasak fáí!

Szél heve fújja itt
Hóba hóhalmot.

S az erdő útján
Nyílként tűnt fel
Rénszarvas szán
Három rénnel.

Хоят

Такан шушл мув хося,
Тата лув си куся.
Овысн лувел уйтлев,
Мельк мувын вантлев,

Йгнгкын хулын маныл,
Мув илпы юшит верыл.
Туромн пурлыйл сиськийн,
Янхыл рувын иськийн.

Верл нормыт, вошит,
Таил сорненг ёшит.
Лув ун номисн верл,
Турма ракетаит эсылыл.

.....

Ember (részlet)

Keményen lép a földön át,
Hisz ő a gazdája.
Északon is rátalálsz,
Meleg földön láthatod,

Halként megy a vízben,
Földalatti utakat ás.
Madárként repül a légben,
Jár hőségben, fagyban.

Csinál hidat, várost,
 Aranyból a keze.
 Nagy gondolata támad,
 Az égbe küld rakétákat.

.....

Вертолет

Ма акем, асем
 Пилын лойлом.
 Хулытлом па вантлом
 Муй вуша ныла сэм.

Муйлампа хоп?!
 Сюхры хухры хорпы.
 Верытыл манты,
 Илотын лойты.

Тамись тохлынгхоп
 Верса лув хоятын,
 Катра моньсин антом ус,
 Куш моньты хо тус.

Helikopter

Bácsimmal, apámmal
 Állok együtt.
 Hallgatok és nézek,
 Meddig a szem ellát.

Micsoda hajó?!
 Szitakötőhöz hasonló,
 Szállni tud sebesen,
 És állni egy helyben.

Пыен szárnyas hajót
 Emberek csináltak,
 Régen szép mesében se volt,
 Bármily ügyes ember mesélt.

Ек илпы велопыс

Нови лангкепын
 Питмал лоньсь,
 Маныл сохомын
 Велпыса юш.

.....
 Енгк пулыты,
 Питл сол иты.
 Лакки рыйл,
 Найн волийл.

Jég alatti halászat (részlet)

Leesett a hó,
 Mint fehér takaró,
 Mint fonal húzódik
 Rajta a halászút.

.....
 Jégdarabok
 Sószemként hullanak
 Repülnek szerteszét
 Napként ragyogva.
 Вулын, вулын,
 Ям нанг лухсыи,
 .....

[Cím nélkül] (részlet)

Нанг лангкарлан,
 Ёшлан, курлан
 Сикем юрыт,
 Тохыл хорпет.

Тупайлан сэкман,
Лонься пурьтман,
Тут сэм рыйл,
Сол сэм пулуйл.

Вулыи, вулыи,
Мосты войии,
Касман исипа
Питломын олнга!

Rénszarvas, rénszarvas,
Te jó barátom,
.....

A te vállad,
Kezed, lábad
Oly erősek,
Mint a szárnyak.

Patáid vágod
Repülve a hóba,
Szikra pattan
[Sókrisztályok szóródnak]

Rénszarvas, rénszarvas,
Hasznos állatom,
Versenyben biztosan
Éltre kerülünk!

Микуль Шульгин: Тови ар
Mikul Sulgin: Tavaszi ének

1971

Самотлор

Ма руг унтэм пела
 Умысьломан вантлом.
 Сита нови мутра тутыт
 Туром тутын ворлылыт...
 Тата ма потрыт хулынтсом,
 Ит ёремиты ант веритлом.
 ...Там мув йирын Тохтанг ус –
 Лув ханнэхо иты номсынг ус.
 Пирись ёх потрыт хуват
 Там тахэт па па хорпет усыт:
 Мув антом ус,
 Хоят иси,
 Антом ус нохрюох, хопьюох.
 Туп туром хомпилльйс,
 Най сэвыт ларпиныман усыт,
 Па питарлы сярис.
 Тата хулыт усилысыт,
 Па Тохтанг хумпит пили лялисыс.
 Лув улопсаил
 Ям мосты вер па таис:
 Хоятыт улопсаел яма ат версэл,
 Лавырт вер анат уйтсыт.
 Хоятыта най па сярис тумпийн,
 Улты восты мув мосл,
 А мув ул сярис йингк илпийн.
 Тохи шенгк мал ус.
 Тохтанг ар пуш
 Йингка ил маргытльйс.
 Имолтыйн нёлын мув нох алмыс.
 Мирыта мет ям
 мойлопса тус.

Лув самыл вевлы питыс,
 Вурыл мува пошис.
 Си хув йис элты
 Тохтанг мевлыт вуртэт.
 Хантэти шенгк нумла Тохтанг.
 Лув емынг воя малы айлла.
 Нэмылты хояти
 Нёл поса ант па вула.
 Самотлор мув илпи вой –
 Сит емынг Тохтанг вур.
 Ма вотынг, иськи муvemн
 Хоятыт амтынга, оянга йисыт.

Szamotlor

Szülőföldem erdeje felé
 Gyönyörködve nézek,
 Ott fényes, csoda tüzek
 Égi fények ragyognak,
 Itt hallgattam beszédeket
 ... felejteni nem tudom.
 Ezen a föld oldalon élt a bújármadár
 Emberként okos volt ő
 Az emberek beszédében
 Ezek a helyek mások voltak:
 Nem volt föld,
 ember sem.
 Nem volt cédrus, sem [nyárfa].
 Csak az ég hullámozott
 Nap hajfonatai terjedtek szét
 és a parttalan tenger.
 Halak úszkáltak itt
 És Szárnyas a hullámokkal harcolt.
 Életében
 jó, kellő dolog is volt:
 Hogy az emberek életét jobbra tegye
 Nehézséget ne [ismerjenek].
 Az embereknek a nap[on] és tengeren kívül
 Élő zöld föld is kell.
 A föld pedig a tenger vize alatt van,

Odáig nagyon mély volt.
 Szárnyas sokszor
 Lemerült a vízbe,
 Egyszer csak orrán földet hozott fel
 Hozta a legnagyobb ajándékot az embereknek.
 Szíve elfáradt,
 Vére a földbe ivódott.
 E távoli idő óta
 Vörös a búvármadár melle.
 A hantik emlékeznek rá,
 Szent állatnak híresztelik,
 Senki
 Nyíllal célba nem veszi.
 A szamotlori föld alatti olaj
 A [szent Szárnyas] vére.
 Szeles, hideg földemen
 Vidámak, boldogok lettek az emberek.

Аси

Ма хошм ясынг потырлом
 Асем олынгын.
 Лув вой велты, хул велты хо.
 Там атом лялин
 Лоис Нева ас питарн.

Ара (részlet)

Meleg szavakat mondok
 Apámról.
 Ő vadász, halász ember.
 Abban a rossz háborúban
 A Néva partján állt.

Ар сов

Ма палэма питл,
 Хоты юх лыптыт

Сикем умся сюлилыт.
 Ма сэмеын ныла,
 Хоты хумпыт
 Польсман арилыт.
 Товийн, унтын
 Туса кутрыт
 Тови онтасын кейлыт.
 Ма самама питыс,
 Нарсьюх веськат
 Этра хойты сый,
 Ма хулынтлом,
 Самемн оша верлом.
 Ма нумыслом,
 Унтэв арийл,
 Ма номысын ёхитсаим,
 Ма па верытлом,
 Тусашик ариты.
 Хоты мув эвилт
 Нохлы полтыс нефть
 Питы вотасын.
 Хоты тыйлыт ялып
 Карты юшит,
 Унтын этлыт
 Воланг вошит.
 Ма арилом.
 Яма хулынта.
 Ма рут мувем
 Тохыллал алмыс.

Dallam

Fülembé csendül
 Ahogy a (fa)levelek
 Csodásan zengenek
 Szemembe [tűnnek]
 Ahogy a hullámok
 Csobogva énekelnek.
 Tavasszal az erdőn
 Jó fajok

.... dürgenek.
 Szívembe [dobban]
 a dombra [jámbor]
 Égre zúgó hangja,
 Hallgatom,
 Szívemmel megértem.
 [Azt] gondolom,
 Erdőnk zenél.
 Eszembe jutott,
 Én is tudok
 Szépen dalolni.
 Ahogy a földből
 Feltört a kőolaj,
 Mint fekete vihar.
 Ahogy keletkeznek
 Új vasutak,
 Az erdőben nőnek
 Hatalmas városok;
 Énekelek.
 Jól hallgasd meg,
 Szülőföldem
 Szárnyát fölemelte.

Мужи

И. Г. Истомину

Намын овил Айас,
 Вутын хорам унт,
 Сита юхит уныт,
 Сита най хутлыс.

.....
 Там овыл ёхан,
 Ма сита ловалтысом.

Энма, энма
 Хорам Мужи!
 Так тохыл мия,
 Пурлыты ёха!

Muzsi (részlet)*I. G. Isztominnak*

Fent folyik a kis Ob,
Szép erdő a parton,
Ottan nagyok a fák,
Ott fénylett a tűz.

.....
Itt folyik a folyó,
Ott nőttem fel én.

Nőjél, nőjél
Szép Muzsi!
Erős szárnyat adjál
A szárnyaló népnek!

Овыс Баку

Ссылкаит ёх ар сирны,
Ям ант уйтис лув,
Потым энгк хорпы
Симись ус там мув.
Кулитын ант уйтса,
Талын лув вотса.
Мунг верлав кутын,
Катра арлав ёремыслав.
Тамхатл Шаим куртын
Лавырт мув вой полтыс!
Сэйлал нох полыслыт,
Овл питы ёханын.
Нул юхын хутлылыт
Каркам ханты ёшит.

.....
Сишн мувев нётл,
Мойлопса мал.
Бурьит мува ат лонглыт,
Машинаит ат курылыт,
Вышкаит нохр юхын

лойлыт,
Тата Овыс Баку хоси!

Északi Baku (részlet)

Száműzöttek dala szerint
Nem talált ő jót,
Mint a fagyott jég
Olyan volt e föld,
Ördög se találta,
Télen [fehérre fagyott].
Dolgaink között
Régi énekeink elfelejtettük.
Most Sajim faluban
Nehéz olaj tört fel!
Homokja feltör,
Ömlik, mint fekete folyó.
Mint szivárvány fénylenek
Fürge hanti kezek.

.....
[Ezért] földünk segít,
Ajándékot ad
Fúró hatoljon a földbe,
Zúgjanak a gépek,
Tornyok mint cédrus
magasodjanak
Itt az északi Bakuban.

Май

Натали эвема

Ma самема ван
Там ясынг – май.
Лув малы эплынг,
Мет молты мав.

.....

Олынг тови лыптыт
 Охлал нох аломсыт.
 Сыйнг арн арилыт
 Соймыт, ёханыт.

.....
 Мув ханшанга йис –
 Мат хорамынг вулы.

.....
 Мув лылынглыс нох.
 Сумтыт аланга йисыт.
 Енгк ара рохыл,
 Так лув ант таил.

Иськи Овыс мувема
 Сюнь тови ёхтыс.
 Амыт ма самема
 Эвийн нёрсис.

Május (részlet)

Natália lányomnak

Közeli szívemhez
 E szó — május,
 Édes ő,
 Mint a méz.

.....
 Első tavaszi levelek
 Fejüket felemelték.
 Hangos dalt énekelnek
 Patakok és folyók.
 .....
 Tarka lett a föld,
 Mint a szép rénszarvas.

.....

Föléledt a föld,
 Nedv csordul a nyírfán,
 Széttörök a jég,
 Nincs többé ereje.

Hideg északi földemre
 Boldog tavasz jött,
 [Május az örömmön kívül
 Még kislányt is hozott nékem.]

Касонца вулыһиһ

Алынг хусил пораин
 Вулэнг ухлыт касты питсыт –
 Хей, хей, хей,
 ма рут вулылам,
 кишь, кишь, кишь!
 Кавром вотас унт хуват навырыл
 Вулы онгтыт нохлы менломел...
 Ма вулэнг ухлын лойлом,
 Охэм хась хусыта хойл.
 Кишь, кишь, кишь,
 ма рут вулылам,
 цо, цо, цо!
 Мылэм – манша,
 иськи,
 Веншем тутн лэл...
 Ма вулы воштыты сувем нох
 алопсэм.
 Юхыт туп вопаслыт сора, сора,
 Вулылам манлыт, паста, паста!
 Мэвылн самэм сос иты навырыл, –
 Ёх хасьсыт,
 Ухлэм олнга питыс,
 Ёх хасьсыт –
 Верыт яма манлыт,
 Ма мольсянгат хорамынг па хошм...
 Порх элты мольсянгат воськилэм
 Лонься, лув найн хутлом...

Ешули карысь репа си ёхитломын,
 Олынг вулы, иси па олнга питломын?
 Най, вот, — ма кентан лаллом:
 Еллы пела умся вантлом...

Rénpverseny

Hajnalcsillag idején
 Versenyre keltek a rénszánok —
 Hej, hej, hej,
 kedves réneim,
 kis, kis, kis!
 Forró vihar rohan az erdőn,
 Rének szarva fenn, [hátraszegve]...
 Rénszánon állok én.
 Fejem majd a csillagokat veri.
 Kis, kis, kis.
 kedves réneim
 co, co, co
 Sapkám —hátra,
 hideg,
 arcom tűzzel ég...
 Rénűző botom
 főlemelem
 Fák csak [elhalványulnak] gyorsan, gyorsan
 Réneim futnak sebesen, sebesen!
 Szívem a mellemben mint coboly ugrál —
 Lemaradnak,
 Élre került szánom,
 Lemaradnak —
 [A dolgok jól mennek],
 Bundám ékes és meleg...
 [Vállamról] bundám levetem
 A hóba, fény világítja...
 [Gyorsan] magas dombra így jutunk.
 Első rénem, igaz, első leszünk?
 [Nap], szél, — [könnyen lélegzem]:
 Mosolyogva nézek előre...

Унт нумпийн

Ма умисьломан вантсом,
 Хоты каллотыт нумпийн
 Унт шив маншман
 Маныс мутра хоп
 пурломан...
 Сялта илота лойл,
 Туп сыйл сясьл, —
 Палынг ох лыпытын
 Нумын ворлэйл!
 Хонна йис моньсит
 хоси
 Тамись ясынг антом
 ус,
 Хун хоятыт — тохыллы! —
 Пурлыты верытсыт...
 А лув верытыл
 Нумын янгхты,
 Лув пормасыт тул
 Унтев хорамынга
 верты.
 Лув юпелын
 Арэм паста маныл,
 Вертолёт туром харийн
 Палынг ох лыпытын
 Торлы хутлыс...

Erdő felett

Gyönyörködve nézem,
 Hogy [a mocsarak] felett
 Erdő ködét tépve
 Csoda csónak ment
 repülve...
 Aztán [egy helyben] áll,
 Csak hangja hallik, —
 [Sárga tavaszi virágok
 Világítanak] odafenn!

Még régi mesék
 között
 Nem volt ilyen
 szó,
 Hogy emberek — szárny nélkül! —
 Repülhettek volna...
 És ő tud
 Fönn járni,
 Szerszámot visz
 Erdőnk széppé
 tenni.
 Őutána
 Gyorsan megy énekem,
 Helikopter az égen
 [Sárga tavaszi] virágként
 Feltűnt [élénken].

Ма мувем

Вутынг Ас восты ёхар
 Ыингк нумпийн рамык...
 Ёхом хоси тонты хот,
 Талта улопсаем питьсис.

Ма лувел ант ёремылэм —
 Ай пораин хатытлысом
 Карись рэпыт элты, —
 Ин хонна унтэв вантыл
 Тынынг кев хорпи,
 ухл енгк мохты!

Ая улмемын карись
 нохыр юха
 Нох хунгхылысом,
 Ма мувем пела вантсом,
 Сикем хорамынг, монсь хорпи
 Рут Овыс Мувем.
 Си хув пора лоньсн

лап пйтса,
Унт юхит иты портыса...

Ангкем патлам тахи
вантыл:
Ин хотась кепа манем
лавыллыл...

Ешулн ма ёхи ёхитлом
Рут унтэм пунгла лойлом.
...Тата рут куртэмын
Ларпилыты пйтсыт
ма хатллам!

Földem

Széles Ob [kék] ága —
A víz felett esti [szürkület]...
Folyó mellett kéregház,
Ott kezdődött életem.

El nem felejtem őt —
Kiskoromban csúszkáltam
Magas dombokról, —
Most is erdők nézi
Üveghez hasonló
[vékony] jégen át!

Kiskoromban magas
cédrusfára
Fölmásztam én,
Földem felé tekintettem,
Olyan szép, mint a mese
Északi Szülőföldem.
E régi időt a hó
belepte,
Mint az erdei fákat...

Anyám néz sötét hely
 felé
 Most [bizonyára] engem
 vár.

[Hamarosan] én visszatérek
 Kedves erdőm mellé állok.
 ...Itt, szülőfalumban
 Kezdték [legombolyodni]
 napjaim.

Нефть

Омысты мув ловата
 Иса малы сясил,
 Овты Асын оваты
 Мув илпы тасит.

Ям ар сов сирны,
 Рут мувев йирны
 Тынынг тасит
 вуйтсув,
 Вулты яма питсув.

Нефть, нефть, нефть –
 Сит сорненг нэм,
 Хоятын лув вуйтса,
 Най есялта туса.

Сит овыс мирев ой,
 Хутлыс тови най.
 Еллы пела, ёх,
 Уйтлув воланг
 нефть.

Kőolaj

Ülő föld széltében
Mindenütt hangzik,
Ömlő folyóként áradjatok
Földalatti kincsek.

Jó ének dallama szerint,
Szülőföldünk [határán]
Drága kincset
találtunk,
Jó életet kezdtünk.

Olaj, olaj, olaj —
Arany név ez,
Ember megtalálta,
Felhozta a fényre.

Északi földünk öröme,
Fénylett tavaszi nap.
Előre hát, nép,
Fontos olajat
találunk.

Мариль

Нанг яктэнын,
вотас иты кен,
Похл тутын —
Нанг сэвлан...
Кат питы тут лавм
иты
Хутлылтын сэнгылан...
Верын каркам,
Рапие хорпи,
Арал хоята ясынг уитлын,
Туп манема нэمولты
Ант потырлын —
Иса вантлэм нанген

уломын.
 Нанген марэм иса антом:
 Тут хорпи якын яктэнын,
 Нанг курпатлан вулы тупаин
 Сикем туса лятылыт...
 Нанг лапытхосянг
 тала йисын,
 Вантты умись нанг пелаена
 Ешули нанг самена
 Мосты хоят уйтлын!

Marilj

Táncod könnyű,
 mint a szélvész,
 [Villámként] —
 hajfonatod...
 Két fekete
 szénként
 Csillognak szemeid...
 Munkád fürge,
 mint a fecske,
 Emberek sokához szót találsz,
 Csak épp hozzám
 nem beszélsz —
 Álmomban egyre téged
 látlak.
 Sose unalmas neked:
 Tüzes táncot ha jársz,
 Talpad, mint a rén [patái], oly
 ügyesen [dobognak].
 Tizenhét éves
 vagy,
 Csoda reád nézni
 [Hamarosan] szívednek
 Tetsző embert találsz.

Хошим най

Ма иськи Овыс муvem
 вутнга олып,
 Хошим най илпийн
 яма сютсил.
 Украина яблоняит
 эномлыт,
 Там потым муvын
 пурлылыт.
 Катра Югра, ма овыс
 муvem,
 Нанг пушсын ялып най
 мунгев.

.....

Овыс муv туром тутын
 хорсийл.
 Вулы иты, такан манлыт
 машинаит,
 Ас хуват нёлын яхлыт
 ракетаит.
 Хул велты эви няхл
 най пела,
 Охшамыл ранийл
 ма пелаем.
 Ма рут Овыс муvem
 нох сайкомтыс,
 Хоты ханты ими охл
 элты охшам воськись.

Meleg nap (részlet)

Hideg északi földem
 szélesen fekszik,
 Meleg nap alatt
 jól [pihen].
 Ukrán almák

teremnek,
 E hideg földre
 repülnek.
 Vén Jugria, én északi
 földem,
 Új napot nyitottál
 nekünk.

.....

Északi föld égi fényben
 [lebeg lángja].
 Mint a rén, gyorsan mennek
 a gépek,
 Az Obon nyílként jár
 a szárnyas hajó.
 Halász lányka nevet
 a nap felé,
 Kendőjét lengeti
 énfelém.
 Én északi földem
 fölébredt,
 Ahogy a hanti asszony
 feltárta arcát.

Муї верлын...

Муї ма пилэмын
 верлын,
 Хорам, каркам эви?!
 Ванта, най сикем
 нови.
 Вантты умись.
 Най юшш хуват
 манломын
 Ям няхын.
 Нанг, хорам эви,
 Манэм оша верэ...

...Сора лолал лоньсь.
 Ёхитл тови.

Mit csinálsz...

Mit csinálsz
 velem,
 Szép, fúrge lány?!
 Nézd, a nap
 milyen fényes.
 Nézni is csoda.
 [Napsütötte úton]
 megyünk
 Nevetve.
 Te, szép leány,
 Vegyél észre engem...
 ...Elolvad gyorsan a hó.
 Jön a tavasz.

Тови ар

Вулэт навырлыг
 Нови – восты мохты.
 Карысь онгытлалн
 Тови пелла мохты.
 Эй вот!
 Ухл курытн куся.
 Ма луйлам восьхия.
 Ма Овсэмн,
 Тови-сит емынгхатл.
 Вулэт, хэй, хэй!
 Ма вулы воштыты хо.
 Лальты сикем кен.
 Ялоп юша вохлаим.
 Тови унт!
 Сит ар,
 Сит ма ялоп арем!
 Рут унтэм

Мет востыя ювмал.
 Тыв иса ёхитлыт
 Морты мув воит.
 Муй хуват тахэт,
 Пурломан йисыт.
 Ма тови олынгн арилом.
 Сит тыйлыт
 Ялоп куртыт.
 Хота туром тут хорпэт
 Мутра тутыт.
 Тата сиськет туса
 увлыт,
 Нефть каншты
 Вышкаит тыйлыт.
 Нарсьюх иты
 Ёханыт арилыт.
 Нови-восты мохты
 Вулэт навырлыт.
 Карись онгытлалн
 Тови пелла мохты.

Tavaszi ének

Rének vágtatnak
 Fényben — sötéten át,
 Magas szarvaik
 Átdöfik a tavaszt.
 Ej, szél!
 Szántalpak füttyüljenek,
 Simítsd meg ujjaim.
 Az én északomon
 Ünnepnep a tavasz.
 Rének, hej, hej!
 Rénhajtó vagyok.
 [Lélegezni] oly könnyű.
 Új útra hívnak.
 Tavaszi erdő!
 Dal ez,
 Az én új dalom!

Kedves erdőm
 Egész zöldre vált.
 Idesereglik mind
 A déli madár.
 Mily messzi vidékről jöttek
 Jöttek ők repülve.
 Éneklek a tavaszról.
 Nőnek itt
 Új falvak,
 Hol égi tűzhöz hasonló
 A lámpa
 Csodásan énekelnek
 a madarak,
 Nőnek olajkereső
 tornyok.
 Dombként dalolnak
 A folyók.
 Fényen — sötétén át
 Rének vágatnak át.
 Magas szarvaik
 Átdöfik a tavaszt.

Ас

Рома овил
 Йингкыл тул.
 Лув си таил
 Арсыр хул.

Воланг сангхмыт,
 Кев иты, омыслыт.
 Манлыт теплоходыт
 Па хульёх хопыт.

Мунг Асэв
 Вутынг па хув.
 Мунг ёханлав элты
 Ас – ун ангки.

Ob

Folyik csendesen
Vizét viszi.
Medrében
Sokféle hal.

Hatalmas hegyek
Sziklaként állnak.
Gőzhajók járnak
És halászhajók.

A mi Obunk
Széles és hosszú.
Összes folyónknak
Anyja ő.

Владимир Волдин: Хангы – Vladyimir Volgyin: Hanti

1968

Лунги

Ёхум харн лунг порайн
 Янгхты шенгк ям лантанг харн,
 Вурты каруп вуншет вантман,
 Тывелт – тухелт сэм паватман.
 Керас харн лукат кейлат,
 Нуват хуват лангкет янгхлат.
 Ёхум харн кусяр шохал,
 Ханшанг пасты вулы хохал.
 Шенгк ям сята руванг хатл,
 Хатл ёш сив вера катл.
 Сирти хурам сэма вантты
 Вулы лантанг ханшанг тахты.
 Ёхум харн юнл хатл.
 Ар ям хурам нухлы вантл:
 Этар, нуви, сэманг ханшет,
 Русэнг лыптат па ай ваншет.
 Юш хонангн сёрха няхал,
 Нанг пелана вунши лопал:
 Нанг па няха шушты ханты,
 Питлан пелы лангки каншты?
 – Ешак вунши, шоп ма няхлум,
 Ёхмем вантман арилум,
 Лунг порайн шенгк лув ям,
 Вера хутлал хатл сэм.

Nyáron

Nyáridőben fenyves erdőn
 De jó jární zuzmós réten,
 Vöröskérgű fenyőt nézve,

Ide-oda vetve szemet.
 Hegyes helyen fajd kiált,
 Mókus jár az ágak hosszán.
 Fenyves erdőn evet füttyent,
 Tarka, sebes rénszarvas fut.
 De jó ottan forró napon,
 Napsugarak világolnak.
 De szép is a szemnek nézni
 A rénzuzmós tarka rétet.
 Fenyves erdőn játszik a nap.
 Sok szép díszet nézegeti:
 Tiszta, fényes, szemes éket,
 Rojtos levelet, kis füveket.
 Az út szélén virág nevet,
 S szól feléd a fűszál:
 Ne vess te is, sétáló ember,
 Mókust üzni fogsz-e te?
 — Kedves füvem, nevetek igazán,
 Éneklek fenyvesem látván,
 Nyáridőben szép ő nagyon,
 Nap szeme fényesen ragyog.

Лангки

Вел лованг ики юх тыйт са манал, –
 Ханты моньсюпты ситыса лопал.
 Муя па лангки альсялы ситы,
 Лов шашн янгхты ханты хо иты?

Лангкие, мирем шоп па лув симась
 Лувела мосл вунши тый карась.
 Икиле лампа нохар лэталн.
 Шангкап лув лов наварматалн.

Еша ма нётлем моньсюпты яснгал:
 Лангки сит шангкап тухланг вой
 янгхал.
 Лоньсь эвалт вурхал веншиел лув.
 Наварматалн сохмиел хув.

Mókus

Lovas férfi jár a fa tetején, —
 Így mondják a hanti mesékben.
 Miért nevezik így a mókust,
 Lóháton járó hanti embernek?

Kismókus, népem, így igaz
 Fenyőfa magas csúcsa kell neki.
 Emberhez hasonló, ahogy eszik.
 Lóhoz hasonló, ahogy nyargal.

Segítek egy kicsit megfejtetni:
 Bizony úgy jár a mókus, mint
 szárnyas állat.
 Hótól fénylik az ő arca,
 Futásakor lépte hosszú.

Хэсат

Сорненг хэсанг хутлал тахты,
 Сэмат каллат нуви атн.
 Сэм вангтыйн тата каллат,
 Мувев пела иллы вантлат,
 Няхман нуман яха юнлат,
 Атн янгхты хоя лоплат:
 Атат марн нуман иса
 Манты пантлан каллат хэса.
 Ломатты сёсн нухлы ванга
 Хэсат нётуп вохты пата.
 Нуви тут мунг вусемалув,
 Хатл иты най си китлуw.
 Мунг си волев, хэсат мослат,
 Хурам иты нуман каллат,
 Ханты мирев нухлы вохлат.
 Тыв юваты лыв си лоллат.
 Хэсат пела ханты лопал:

Еша ай вер пакумтаты,
 Моньсь йис ясанг тутанг нёлны
 Пурлемалув сора нухлы.

Csillagok

Arany csillagos [alig] ragyog,
 Szemek látszanak a fehér éjben.
 Szemmel láthatóan látszanak,
 Földünkre lenézegetnek,
 Nevetve játszanak odafenn,
 Éjjel járónak mondják:
 Éjjelenként odafönn
 Járt utatok látszik a csillagnak.
 [Eltévedt] órán nézzél föl
 Csillagok segélyét kérve.
 Fényes tüzet gyújtottunk,
 Napfényes fényt küldünk.
 Tudjuk mi, kell a csillag,
 Fönn az égen díszként ragyog,
 Hanti népünk[et] fölfelé hívja.
 Gyertek ide, mondják ők.
 Szól a csillag[ok]hoz a hanti:
 Még egy kicsit várjatok,
 Régi mese tüzes nyilaként
 Nemsokára fölrepülünk.

Велпас ёхлам хуся ма

Ин велпас ёхлам хуся ма.
 Вера мослэм Мосум па.
 Ёинтуп тыин вот си пухал.
 Еманг сангхум сята няхал.
 Па хашнга иты рупитлат,
 Сята мирев тухлылат.
 Нефть сэм иты йингкев хутлал,
 Ар хоят си тухал тал.
 Ёш луй иты каллат.

Хасьпа юхы хота лунглум,
 Велпас ёхлам хуся манлум,
 Шангкал вутн тутат вантлат.
 Иськи сёсн сивелт йилум,
 Тухланг воят арат хуллум.
 Ма тайты семем – хул ёх сам.
 Па ханты яснгем хулты ям.
 Тум торум харн янгты хоп
 Вангты хул хур тайтал, шол.
 Манем мосты велпас ёх,
 Нынан нётл вутн юх.
 Ин велпас ёхлам хуся ма.
 Вера мослэм Мосум па.
 Ёинтуп тыйн вот си пухал.
 Еманг сангхум сята няхал.

Halászaim gazdája, én

Halászaim gazdája vagyok most,
 Szeretem igen a Narimot.
 Tű hegyén a szél ing.
 Szent hegy nevet ott.
 És hangyaként dolgozik
 Ott népünk sok hálója.
 Olajcseppként csillog a víz,
 Sok ember húzza a hálót.
 Kéz ujjainak tűnnek.
 Visszamegyek [elhagyott] házamba,
 Halászaim közé lépek,
 Mintha a parton tüzek néznének.
 Hideg órán jövök innen,
 Szárnyas madár dalát hallgatom.
 Az én szemem a halászok szíve.
 És jó hanti nyelven hallani
 Az az égen járó gép
 Is hal formájúnak látszik.
 Nékem tetsző halász nép,
 Néktek segít a parti fa.
 Halászaim gazdája vagyok most.

Szeretem igen Narimot.
 Tú hegyén a szél ing,
 Szent hegy nevet ott.

Мув куся

Палтаплы хантэт
 Вут мувн воллат,
 Шик муват лакка
 Атэлт лыв янгхлат.
 Палтап вой эвалт
 Ант па лыв паллат.
 Вунта мантэлн
 Пушкан туп тайлат,
 Лаюм шуп тайлат
 Вуты мантэлн.
 Тунга лыв янгхлат
 Вотас волтыйн,
 Па лыв ант паллат
 Иськи рув эвалт.
 Юхи лыв йилат
 Хатл лунгтыйн.
 Ханты хо эвалт
 Мойпарле пал,
 Лув сив этталн
 Пурты вой пал.
 Пушкан тур эвалт
 Лангки ант манл.
 Ёхманг па пухранг
 Вут мувев хуся
 Вунтыман янгхты
 Ханты хо куся.

Föld gazdája

Bátor emberek
 Parti földön élnek.
 [A sűrű erdő] körül

Egyedül járnak ők.
 Félelmes vadtól
 Sem ijednek meg ők.
 Erdőbe mentükkor
 Csak puska van velük,
 Fejszét visznek magukkal
 Partra járásukkor.
 Egyenesen járnak
 Viharos szélvészben.
 Nem félnek cseppet se
 A hideg légtől.
 Hazatérnek ők
 Csak alkonyatkor.
 Hanti embertől
 Fél a medve is,
 Oda kerültekor
 Fél a farkas.
 Puskájuk csövétől
 Mókus nem menekül.
 Fenyves és szigetes
 Parti föld gazdája
 Vadászva járkáló
 Hanti ott a gazda.

Тарум вогас порайн

Тухланг хопн паста манлум:
 Нумас иты сора пурлал.
 Туп аршак хатл торум атом,
 Мошанг хоят иты лалтал.
 Ин нартама хатлат манлат.
 Вера айлта лыв си хатлат.
 Куш шумал юхн вера,
 Хуты йисн хантэт версат.
 Хатлат айлта манлат шенгк –
 Ёвлум юшн манты шук.
 Вулэнг ухал, тухланг хоп
 Имутрн антом лопла, шоп.
 Торум вевтам – ухала лэла,

Кирум вулы йис ки вевлы,
 Курн муйпа лухн мана.
 Туп ханты ал лоль.
 Сит йина.

Kemény vihar idején

Repülővel gyorsan megyek:
 Sebesen száll, mint gondolat.
 Csak kevés nap a jó idő.
 Beteg emberként [lélegzik].
 [Hasztalanul] mennek a napok most,
 Lassan haladnak előre.
 [Fajelölő munkád végezd csak],
 Ahogy rég csinálták a hantik.
 Lassan haladnak a napok nagyon —
 Szélsöpörte úton kín utazni.
 Rénszarvasszán vagy repülő
 Egymással nem vetekedhet, [igaz].
 Ha az idő gyenge, szánba szállhatsz,
 Befogott rén hamar elfárad.
 Gyalog vagy sítalpon jársz,
 Csak ember, ne állj!
 Így igaz.

Хойтэв нумпи?

Мув...
 Ар вер тайл лув.
 Вулы рутмас мувн,
 Нефть сэм тывас мувн,
 Ханты энмас мувн.
 Пасты енл эватл торум,
 Хатлев керлал мувев лакка.
 Хоят пурлал иси веськат,
 Вулы юш си нуман верал.
 Хэсмит Век си нюхмас кенгка:
 Хоят муйпа Мувев вуншак?

«...Ма! – па лопас ханты, юршак!
 – Антом! Ма! Ма Мув – ангки!
 Иса мират ма тайсаллам!
 – Марсев пела мирев манлат, –
 Хэсмит Век ин луй си вусьл, –
 Мув харленгкет тата хасьлат.
 Ханты мува пил си каншл,
 Торум хар сух си маншал.
 Сасьл ясанг:
 хойтев нумпи?
 Ма сит лоплум:
 Сит, я, тумпи!
 Омаслум,
 Нумсем ситы манал:
 Марс па Мувеv лухсамтлаллуv.
 Мувеv – ангки, Марс – сит асев.
 Ханты лынан пуха питл.

[Ki a fontosabb?]

Föld...
 Sok fűződik hozzá.
 Rénszarvas a földön nőtt,
 Olajcsepp a földön lett,
 Az ember a földön nőtt.
 [
 Nap kering a Föld körül.
 Repül az ember,
 Réncsapást csinál az égre
 Így szólt a Huszadik Század:
 Ember vagy a Föld nagyobb?
 “...Én! – szólt az ember – erősebb vagyok!
 – Nem! Én! Én, a Földanya!
 Én szültem az összes népet!
 – Mars felé megy már a nép –
 Ily dalt fűj a Huszadik Század.
 Itt marad a kicsi Föld.
 Társat keres a Földnek az ember,
 Feltépi az ég függönyét.

Szól a szó:
Ki a fölsőbb?
Én így mondom:
Én vagyok [az erősebb]!
Ülök,
Így megy gondolatom:
Földet s Marsot barátta tesszük.
Földünk — anya, Mars — apánk,
S fiuk lesz az ember.

Прокопий Салтыков: Самем арийл
Prokopij Szaltikov: Szívem énekel

1964

Хотнгат

Хотнгат,
 пала, пала
 нох хухман,
 Пукатн
 таласлат нык,
 Лепат лув
 увелн сясал
 Овс мув таклы
 марэмам сый.
 Энмам мув сюнга
 исипа талла,
 Куш па мувн
 сюнянг ат ул!

Hattyúk

Hattyúk
 [magasra, magasra]
 fölemelkedve
 Csapatostul
 északra húztak
 Lágyan
 szól dala,
 Északi föld nélkül
 vágyódó hang.
 Szülőföld szögletébe
 húzta valami,
 Más földön
 bármi jó legyen is.

Ясанг

Елн тухрам
 Ов сяры сыйн
 Ёхи хасям
 яснген нанг лолапса.
 Лолапса яснген...
 Лувел катлты
 ат шитшам кум,
 Мосанг, пал хося
 ат ёхтам яснга
 Самыен юкатсэн си.
 Маты вот рувн
 тутлила холся,
 Маты юх нува
 тахрамтас лув.
 Ай яснгые!
 Муй сирн
 лув таклэл улты?
 Матты вотасн,
 лось пайт хося,
 Ил питама сус
 лыпат иты,
 Илампа, парл си лув.

Szó

[Távoli] zárt
 Ajtó csikorgásával
 Utolsó szavad
 ellopták.
 Ellopták szavadat.
 Megfogni
 többé nincs erőm.
 Lehet, a fülhöz
 el nem ért szóra
 Szíved így ...
 Lehet,
 valami fuvallat

Viszi valahol
 Lehet,
 faágba akadt el.
 Kis szavacska,
 Élni nélküle
 hogy fogok?
 Vagy vihar
 hóhalmokhoz vitte
 Leesett
 őszi levélként,
 Elmúlik az is.

Ным муv

Тувт па тувт,
 Веккеша тувт...
 Икн
 амартам умпия
 Вантаслат лув.

Кутн туп кутн
 Кармасат лойлат,
 Сякаланг охлалн
 Этмаман нох.

Таласлат, таласлат
 Най сорненг сэв хося,
 Энамты вутсилат
 Унашак, карся...

Луват нанг нуша,
 Овс ма муvем,
 Шик утн, торанан;
 Луват нанг лухаслан
 Иськи па вотас, –
 Сит хося вер антом!
 Ватлэм ма,
 Энаммел улапса лэрат,
 Уратлат, морхаслат.

Dél

[Tavak és tavak],
 Örökké [tavak]...
 Vízbe mártott
     merőkanalaknak
 Látszanak.

Csak ritkásan
 Állnak bokrok,
 Ágas fejüket
 Fölemelve

Nyúlnak, nyújtózkodnak
 Nap arany hajfonatához,
 Nőni akarnak
 Nagyobbra, magasra...

..... te, szegény,
 Én északi földem,
 Sűrű erdővel, fűvel;
 A te barátaid
 Hideg és vihar —
 Ehhez szó nem fér!
 Látom én,
 Nőnek életgyökerek,
 [Nyújtózkodnak, mocorognak].

[Cím nélkül]

И пуш туп уллийл тови.
 Уллийл иськи муь хошам,
 Уллийл ван амуй хув —
 И пуш туп ёхтылыл лув...
 Уйтлан мосьты ки хоят,
 Шавыи, хурлты нанг,
 Лув иситы ар пуш ат ил!

[Cím nélkül]

Egyszer van csak tavasz.
 Hideg vagy meleg,
 Rövid-e, hosszú-e,
 Egyszer jön csak ő.
 Ha kellő emberre találsz,
 [Óvjad, vigyázz rá],
 Ő sem jön többször!

[Cím nélkül]

Патлам па атые
 Морт тумпи шитам.
 Молты муй нумаслан нанг?
 Лыпатн этам
 Юх нувт холна
 Еша ат нѣхталлан нанг.

Вевлы пита́м мевалн
 И тут сэ́м антом:
 Таламтам хир иты ис;
 Пайлы там муv хося
 Кур холна тахрапл,
 Исиматты омасса ат ныты лыс.

Ох хося номас,
 Мунгхал иты, ёварлас:
 Ларпитгы ат шитал лув.
 Арэн-са сухта,
 Мось оланг уя,
 Ел хирты там молты шув.
 Хуллэн!
 Мэнэми лакки
 Торас там шитам,
 Муй, ек иты, потлтал сам;
 Тэрматы,
 тэрматы сорашак ат!

[Cím nélkül]

Sötét az éjszaka,
 S csendes eléggé.
 Mire gondolsz [vajon] te?
 [A] levéltől benőtt
 Faágakat még
 Nem mozgatod egy kicsit se.
 Elfáradt mellem,
 Egy szikra sincs:
 Kiürített zsákhöz lett hasonló;
 Ez egyenes földön
 Láb is megakad,
 Mintha láthatatlan hurkot tettek volna.

Fejben a gondolat
 [Csomóként] göngyölődött,
 Nem tud kiterjedni.
 Éneked [énekelj] csak,
 Mese kezdetét találjad,
 [Dobd félre ezt a ködöt],
 Hallod!
 [Tépd szét]
 [A] zavaró csendet,
 Jégként fagy a szív,
 [Úzd el]
 Gyorsan az éjjelt!

[Cím nélkül]

Лух усн самэм
 Якал па тарыйл,
 Холап хося пелантам
 Хул иты рохийл.
 Муй элты ситы нанг
 Тарылан, яклан?
 Молты муй моштасн нанг?
 Хаш тумпийн лойты
 Курт хося тута

Поры верты
 Ссяял ты сый.
 Лукашл,
 ал шукася, сам!
 Луттам вой,
 Луттам хул
 Ёхи ат кертлен.
 Лув иситы
 ат керлал ты...

[Cím nélkül]

Mellemben szívem
 Táncol és remeg.
 Hálóba akadt
 Halként vergődik.
 Ennyire mitől
 Táncolsz és remegsz?
 Tán valamit [megsejtettél]?
 Füzek alatt álló
 Faluhoz vigyél!
 Vigasság hangja
 Hangzik ide.
 [Nos, rendben],
 Ne nyugtalankodj, szív!
 Elhibázott madarat,
 Elszalasztott halat
 Vissza nem fordítod.
 Ő se fordul
 soha ide vissza.

Кер товн

Хот лонглат холна
 Тэлья лосьн.
 Ик сэм,
 сэм ик иты,
 Холна
 ат ракнас ил;

Товие ванан куш сясял:
 Туп ропах па еламла.
 Еламты эви иты,
 Сэм тайн янгхал...
 Хошам ма хота
 Эсалсэм лулн –
 Сэма ат питл,
 Вана ат ил.

Koratavasz

A házak teteje
 Még hóval tele.
 Vízcsepp
 Könnyként
 Le nem hullott
 Még;
 Közel hangzik bár a tavasz:
 Csak [ámít] és fél.
 Szégyenlős lányként
 [Alig láthatóan] jár...
 Ha meleg házba
 Beereszteném —
 [Szemed elé se kerül],
 Közel se jön.

Тылась

Ёш пат ловата
 Вантасл тылась,
 Веккеша вотся
 Па веккеша потам;
 Ат кутап турамн
 Кашлы лув лойл:
 Исиматты эвийн
 Воськаса лув...
 Ма лулн марэма
 Ат лытсам улты,

Хун улапса кертман
 Вутанг па пайлы,
 Ма лулн кусы иты
 Яха ат таласкам.

Hold

Tenyér nagyságúnak
 Látszik a hold,
 Örökké magányos,
 És fagyos örökké.
 Az éjféli égen
 Kedvetlen álldogál:
 Mintha egy lány
 Hagyta volna el...
 Én ily unalmasan
 Nem élnék bizony,
 Mikor az életem
 Szélesre, egyenesre fordult,
 Karika formára
 Össze nem húznám magam.

Най

Кев нумпия
 хатли нох хувлас,
 Ат сыс лув
 пувламал нох:
 Ат ингкие –
 сыстам па потам –
 Иса няламн
 нёлыслы нох:
 Илампа,
 нялмал лув сорас
 Па мувн
 яхмал лув сыс.

Nap

Urál tetejére
 fölúszott napunk
 Éjjelre
 [fölpuffadt]
 Harmatot
 Tisztát és hideget
 Mintha nyelvével
 Nyalta volna fel:
 Mintha
 Nyelve kiszáradt volna
 Más földön
 Járása idején.

ХуТЬль эТал

Ат,
 ун ворш иты,
 Ут шанша латас.
 Си лаварн шитам ут
 Мангтатлиты питас.
 Тупшак ел таха
 шув кутн ныла.
 Ма ухалн манлам,
 Олмэм ат ила;
 Потам рув айлта
 Веш пунглэм нэрал.
 Калангат хухаллат,
 Тупайлал ляснгалман,
 Кармас хорпи онгатлал
 Ты-тохи картман.
 Ут нумпийн, кел иты,
 ХуТЬль си калмас:
 Лув вурты па калы –
 Пошам мурах хорпи...
 Ма пелаем сэм тайн
 Ангкармас,няхман.
 Мевлэм хошам ойн

Тэлыя тэкатса:
Лалтыя кена ис,
Кена ис манты.

Hajnalodik

Éj,
nagy vércseként
Hegyhátra leszállt.
Súlyától a csendes erdő
Szenderegni kezdett.
Éppen csak látszik
köd között a táj.
Szánon megyek,
Kerül az álom;
Hideg szél halkan
Fújja az arcomat.
Futnak a rének,
Patáik csattogtatva,
Ágas-bogas szarvukat
Ide-oda vetve.
Erdő fölött, mint kötél
Feltűnt már a hajnal:
Vörös és fényes —
Mint a[z érett] bogyó...
Szeme [sarkából] nevetve
Pillantott felém.
Mellem meleg örömmel
Tele telt:
Könnyű lett lélegezni,
Utazni könnyű lett.

[Cím nélkül]

Асев мунг вольня па юранг,
Истэлн манл лув нык,
Уллийл мортумпи нёхлы,
Уллийл мортумпи лик.

Ас хося сэма ма питмэм.
 Отпем ма – хул велты хоп,
 Хун холламэм, нѐхалмэм хупн,
 Вотн мослтам веш пунглэм туп.

[Cím nélkül]

Obunk [szabad] és erős
 [Ősidők óta] folyik lefelé,
 Van, hogy mozdulatlan, ugyancsak
 Van, hogy haragos.

Az Obnál születtem én,
 Bölesöm halászhajó.
 Ha [sírtam], hullám ringatott,
 S arcomat csak a szél csókolta.

[Cím nélkül]

Антом кев вот Кеввур элты
 Там ар манем сама понмал;
 Наянг хатлап Ным муv хося
 Улты-холты яма ювмал.
 Хуланг Асэм мевлал вутанг,
 Войнг унтэм лумал тэланг.
 Хошам тови нави атан
 Олмэн воллы атат ила,
 Паршанг хопат хумпат васьлат,
 Картэл холап елн ныла.
 Хуланг Асэм мевлал вутанг,
 Войнг унтэм лумал тэланг.
 Холта сэмэн нанг куш пайты –
 Сом хорпийн Ным муv ворлал;
 Ным муv таклы ултем антом:
 Нопсэм сиел иса пурлал.
 Хуланг Асэм мевлал вутанг,
 Войнг унтэм лумал тэланг.

[Cím nélkül]

Nem nyugati szél hozta
 Szívembe e dalt;
 Napos napú északi földön
 Jó lett élni-hálni.
     Halas Obom melle széles,
     Vadas erdőm keble tele.
 Meleg tavaszi fényes éjjel
 Álmod nem jön.
 Vitorlás hajók vágják a hullámot,
 [Hálók lánc] látszik odébb.
     Halas Obom melle széles,
     Vadas erdőm keble tele.
 Szemed bárhová veted,
 Halpikkelyként csillog a föld;
 Nem tudok e föld nélkül élni:
 Gondolatom oda száll egyre.
     Halas Obom melle széles,
     Vadas erdőm keble tele.

Килты нанг манэм

Килты нанг манэм
 Аланг сахат нох,
 Килты, хун атьик
 Ат сорс нох.
 Атьикн исьтала
 Ат олам муv,
 Сиськийн латапла
 Нох верлам нув.
 Манлаmn Аса –
 Хул велты ёх,
 Рувая этлаmn –
 Торн верты ёх,
 Кашанг хоят тата –
 Ай муv ун –

Нопсалн веськат,
Самалн ун.

Kelts föl engem

Kelts engem
Föl reggel,
Kelts, ha a harmat
Még nem száradt fel.
Harmattól [ittasult]
Éjjel álmos föld,
Madár telepszik
Fölébredt ágra.
Menjünk az Obra —
Halász nép,
[Lejtőre] lépjünk —
Kaszálók...
Itt van mindenki —
Kicsi vagy nagy —
Gondolata becsületes,
Szíve [hatalmas].

[Cím nélkül]

Юшен нанг портаса,
Калмен ат ныла;
Номс питлы хоятн
Самэн нанг тутлила.

Мосанг, ма ат рахсам,
Вевтам ма усам, -
Муят ат елпи нанг ястасн,
Шук лулн ат тусам.

Кашлы лулн ат яхсам,
Атл-хатл нумасман,
Курнгалам лулн сяслы ат иснган,
Курт хуват яхман.

[Cím nélkül]

Utad [eltűnt] —
 [Nyomod] nem látszik;
 [Ki tudja,
 Szíved ki vitte el.]

Lehet, nem tetszettem,
 Gyenge voltam,
 Mért nem mondtad előre,
 Nem szenvedtem volna.

Kedvtelen nem jártam volna,
 Éjjel-nappal gondolkodva,
 Lábam ki nem fáradt volna
 A faluban járva.

Арые

Ям потар, ёхийет,
 Ям ясанг, похийет,
 Тэланг пасан
 Хатсялув мунг.
 Кул номс таяты,
 Хув номс понаты,
 Юшн нын ат ус
 Пайлы па тунг.
 Велпас ки утн,
 Ал хай кутн:
 Сохантал унты
 Патэла тувы.
 Вантаты еллы,
 Ал питат вевлы,
 Там исн нынан
 Сорненг ям тови!

Dalocska

Jó beszéd, emberek,
 Jó szó, fiúcskák,
 Teli asztalt
 [Terítettünk].
 Vastag legyen gondolatotok,
 Hosszú gondolatot vessetek,
 Nem volt az utatok
 Sima és egyenes.
 Erdőben, ha vadászat [van],
 Félbe ne hagyj:
 Befejeztéig
 Vigyed a végét.
 Nézzetek előre,
 El ne fáradjatok,
 E korban nektek —
 Arany jó tavasz.

[Cím nélkül]

Шув кутн шохатл Кев ур,
 Ат икн лѣхитам юш:
 Юш пунгалн энаммал торн —
 Ат лортам исиматты туш.

Торн сэварты картылуw тата
 Сыянга арилат ат...
 Ёхи ёхаттэw юпийн сяха,
 Торн эпалн ат кашмал хот.

[Cím nélkül]

Köd között [látszik] az Urál,
 Harmattól mosott út;
 Út mentén fű nőtt,
 Mint [nyíratlan] szakáll.

Szénát kaszálni fordulunk itt.
Hadd énekeljenek hangosan!
Visszatérésünk után
Szénaillattól illatozik a ház.

Schmidt Éva hanti versfordításai

Schmidt Éva 1971-es hanti-manszijszki tartózkodása során, egyetemista korában készítette (feltehetőleg első) nyersfordításait, amelyeknek egy részét most közöljük. A kézirat (egy vaskos füzet formájában) három költő négy kötetéből¹ több mint 120 vers magyar (túlnyomórészt hiányos, helyenként teljes) fordítását tartalmazza. Ezekből Vlagyimir Volgyinnal és Mikul Sulginnal – vagyis a három szerző közül kettővel – többet is ellenőriztetett.

Sajnos, Éva utólag nem írta be ebbe a füzetbe az itt még hiányzó sorok fordítását, bár nyilvánvalóan elkészítette. Hiszen később számos vers megjelent valamely antológiában magyar műfordításban. A füzet vezetéséből nyilvánvaló, hogy ezek a legelső fordítások, amelyeket Éva rögtön a vers olvasása után írt le. Hangsúlyozandó, hogy e munkák nyersfordítások. Több költemény magyarításában ragaszkodott a szó szerinti fordításhoz, azonban más esetekben több időt tudott szánni erre a munkára. Ezt bizonyítják az alliterációk (*ficánkol fürge hal, csizmatalp csikorog; fénylenek fürge hanti kezek*; stb. Schmidt Éva ezt a füzetkét használhatta később, tökéletesítette, kiegészítette ezeket a munkákat, majd jeles költőink (Bede Anna, Csoóri Sándor, Tandori Dezső, Veress Miklós) rendelkezésére bocsátotta, hogy műfordításokat készíthessenek belőlük.

Az 1973-ban íródott szakdolgozat két kis verstörédeket is tartalmaz (Volgyin: Nyírfá; Szaltikov: Egyszer van csak tavasz), amelyeknek első változata a nyersfordítások között is fellelhető. Mindkét vers második (szakdolgozatbeli) változatát teljes értékű műfordításnak tekinthetjük:

Vlagyimir Volgyin: Nyírfá

Szól az ablakon keresztül
Én ültettem fehér nyírfám.
Vad szél és havas vihar
Igen vert az én arcomba.

(Schmidt Éva 1971)

Szól az ablakon át nekem
Magam ültette fehér nyírfám:
Erős szél és havas vihar
Igen verte az arcomat!

(Schmidt Éva 1973)

---

¹ Sulgin: Tavasz ének (1971) és Mézes Ob (1962); Vlagyimir Volgyin: Hanti (1968) és Propokij Szaltikov: Szívem énekel (1964).

Prokopij Szaltikov (cím nélkül)

Egyszer van csak tavasz.
 Hideg vagy meleg,
 Rövid-e, hosszú-e,
 Egyszer jön csak ő.
 Ha kellő emberre találsz,
 [Óvjad, vigyázz rá],
 Ő sem jön többször!

(Schmidt Éva 1971)

Egyszer van csak tavasz.
 Hideg-e, meleg-e,
 Rövid-e vagy hosszú,
 Egyszer jön csak el...
 Ha tetsző emberre találsz,
 Védjed féltve
 Ő sem jön többször!

(Schmidt Éva 1973)

Természetesen a nyersfordítás nem vetekedhet a műfordítás szépségével. A fordítás iránt érdeklődőknek mégis nagyon tanulságos lehet összevetni Schmidt Éva nyersfordításait a belőle megjelenő műfordításokkal. Bár a finnugor népek irodalmát bemutató antológiák általában nem közölték a nyersfordítók nevét, tudjuk, hogy a hanti költőktől eddig magyarul megjelent versek többsége Éva munkájának keze nyomát is viselik. Ugyanis a hanti nyelvű műköltészetből eddig magyarul megjelent versek nyersfordítását 99%-os bizonyossággal Schmidt Éva készítette el (Domokos Péter szíves közlése). Ugyanakkor tudvalevőleg több hanti költő orosz nyelven is publikált, illetve a műfordítások közvetítő nyelv (általában az orosz) segítségével is készülhettek. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlékeznünk egy nagyszerű vállalkozásról, a III. Finnugor Írótalálkozó alkalmából 1993-ban megjelent *Megyek élő testvéremhez*² című antológiáról. A kötet az eredeti nyelven közölt művek mellett azok orosz (és természetesen magyar) fordításukat is közli. A hantik közül Sulgin Szamotlor és Szaltikov Hattyúraj című műve szerepel itt,³ mindkét vers nyersfordítását Schmidt Éva is elkészítette. Ha összevetjük – mindkét vers – kötetbeli három (osztják–orosz–magyar) fordítását, rögtön kiderül, hogy az orosz több kifejezésben és mondatban különbözik az eredetiektől. Mindkét esetben a magyar nyelvű változat az orosz szöveghű fordítása, Schmidt Éva nyersfordítása pedig az eredetihez hű. Példaként érdemes ilyen szempontból legalább az egyik verset szemügyre venni:

² Koczkás 1993.

³ Koczkás 1993: 20–26.

Prokopij Szaltikov: Hattyúk

Hattyúraj

Hattyúk
 [magasra, magasra]
 fölemelkedve
 Csapatostul
 északra húztak
 Lágyan
 szól dala,
 Északi föld nélkül
 vágyódó hang.
 Szülőföld szögletébe
 húzta valami,
 Más földön
 bármi jó legyen is.

Nagy szárnyaikra
 fényes hó pereg,
 északra
 tart a hattyúsereg.
 És ideszáll
 e földi állomásra
 a vágyódásnak
 égi suhogása.
 Várhatja dél
 és napsütötte part,
 földjéhez hú
 e raj: északra tart.

(Schmidt Éva fordítása)

(Veress Miklós fordítása)

Előfordulhat, hogy ugyanazt a címet viselő vers más formában más terjedelemben és tartalommal jelent meg a két nyelven (pl. Sulgintól Szamotlor címmel a Тови ар hanti és a Благодарность orosz nyelvű kötetkében⁴ is megjelent két különböző terjedelmű és témájú vers). Harmadik, orosz nyelvű változata pedig az előbb említett antológiában (21–22) található, amely terjedelmében és tartalmában azonos az elsővel, de mintegy 8–10 sorban különbözik az eredetitől. Ezek a tények megnehezítik az eligazodást a fordítások között is. Schmidt Éva nyomtatott publikációinak jegyzéke,⁵ valamint Jávorai Jenő és Nagy Katalin munkája⁶ alapján azonban nagyjából nyomon követhetjük, hogy nyersfordításai révén mikor és hol jelentek meg obi-ugor költők, írók művei. (Megjegyzendő, hogy Schmidt Éva is készített műfordításokat népköltészeti alkotásokból, illetve prózai művekből.)

Hogyan lehet eljutni a nyersfordítástól a műfordításig? Nézzünk meg néhány szemelvényt! (A bal oldalon Schmidt Éva, a jobb oldalon pedig Bede Anna fordítása olvasható):

⁴ Sulgin 1975.

⁵ Csepregi – Darvas 2002.

⁶ Jávorai Jenő 1975, 1995, 2004; Nagy 2000.

Mikul Sulgin: Tavaszi ének

Rének vágatnak
 Fényben — sötéten át,
 Magas szárvaik
 Átdöfik a tavaszt.
 Ej, szél!
 Szántalpak fütyüljenek,
 Simítsd meg ujjaim.
 Az én északomon
 Ünnepnep a tavasz.
 Rének, hej, hej!
 Rénhajtó vagyok.
 [Lélegezni] oly könnyű.
 Új útra hívnak.
 Tavaszi erdő!
 Dal ez,
 Az én új dalom!
 Kedves erdőm
 Egész zöldre vált.
 Idesereglik mind
 A déli madár.
 Mily messzi vidékről
 Jöttek ők repülve.
 Éneklek a tavaszról.
 Nőnek itt
 Új falvak,
 Hol égi tűzhöz hasonló
 A lámpa
 Csodásan énekelnek
 a madarak,
 Nőnek olajkereső
 tornyok.
 Dombraként dalolnak
 A folyók.
 Fényen — sötéten át
 Rének vágatnak át.
 Magas szárvaik
 Átdöfik a tavaszt.

Rének futnak
 A homályon át
 Meredük szárvuk átdöfi
 Az éjszakát.
 Élj, szél!
 Sikkanj szánok lábain,
 Simítsd meg ujjaim!
 Északi ég alatt
 Nagy ünnep a tavasz.
 Hej, hej réneim!
 Rénhajtó vagyok, ím!
 Szippantani kell nagyot,
 Szívni tavaszillatot.
 Erdő, halljad,
 dalolok!
 Újra új dalba fogok:
 A föld, az ébredő
 Zölden zúg már.
 Sereglik délről
 Sok fáradt madár:
 végtelen messzeségből
 jöttek
 a terhes égből...
 Tavaszról énekelek!
 Új házakban,
 új tüzek,
 akár a Hold meg a Nap,
 messze
 világítanak.
 Olajkutak árnyán jár,
 Dalol az Ob:
 ősz madár...
 Rének futnak
 a tavaszon át.
 Felvérezi szárvuk
 az éjszakát.

A fordításbeli különbségek jogosságát alátámasztja az a tény, hogy a *Fényben* — *sötéten át* sor mellé odakerült a füzetbe a következő magyarázat: „восты – голубой [világoskék] = félhomály 10 órakor”. Továbbá a magyar olvasó számára érthetőbb az égitestek (Hold és Nap) megnevezése az „égi tűz” helyett. Az eredeti „мупа туп” kifejezés ’csodás, varázsos tűz’ jelentéssel bír, amit a lámpa megnevezésére használtak. Jegyzetében Schmidt Éva egyszerűen lámpának fordítja, míg a műfordító az „új tűz” szókapcsolatot alkalmazza. A dombra, a jellegzetes obi-ugor hangszer neve kimaradt a műfordításból. Természetesen nem tudhatjuk, igazából mi a műfordító leleménye, és mi köszönhető Schmidt Éva utólagos megjegyzéseinek, magyarázatainak.

Íme egy másik fordításpár (a jobb oldalon ezúttal Veress Miklós fordítása szerepel):

Prokopij Szaltikov [Cím nélkül]

Nem nyugati szél hozta
Szívembe e dalt;
Napos napú északi földön
Jó lett élni-hálni.
Halas Obom melle széles,
Vadas erdőm keble tele.
Meleg tavaszi fényes éjjel
Álmod nem jön.
Vitorlás hajók vágják a hullámot,
[Hálók lánca] látszik odébb.
Halas Obom melle széles,
Vadas erdőm keble tele.
Szemed bárhová veted,
Halpikkelyként csillog a föld;
Nem tudok e föld nélkül élni:
Gondolatom oda száll egyre.
Halas Obom melle széles,
Vadas erdőm keble tele.

Medveünnep

Nem uráli szél sodorta
szívembe az új magot,
sarjadoznak otthonosan
bennem északi dalok.
Széles mellű Obom hallal,
Teli vadonerdőm vaddal.
Tündökletes tavaszéjjel
engem álom elkerül,
mikor a víz ragyogását
hálók kerítik körül.
Széles mellű Obom hallal,
Teli vadonerdőm vaddal
Beborítanak folyót s eget
pikkelyezüst csillagok.
Belezárva mellkasomba
Észak-szívem döng, dobog.
Széles mellű Obom hallal,
Teli vadonerdőm vaddal

Schmidt Éva irodalmi érdeklődését több tanulmánya is érzékelteti, az osztják irodalmi nyelvnek ő volt a legavatottabb ismerője. Az Alföld 1980. „finnugor”

számában⁷ az osztyák művek bevezetőjét ő írta. A költők bemutatását részben az ő segítségével végzem. „Miután végre ötféle nyelvjáráson megalkották az írott nyelv szabályait, felmerült a kérdés: hogyan lesz ebből irodalom? A népköltészetet közelítsék-e a műköltészethez, vagy európai formákat másoljanak osztyák nyelven? A népi hagyományok inkább a művészi indítást segítették elő, semmint a formai megoldásokat. ... A költők közt meg lehet különböztetni a »közemberénekes«-hagyományt követőket, akik higgadtabb, leíró-moralizáló lírát írnak, és közérthetőségre törekszenek (pl. V. Volgyin), valamint a »sámánénekes« típusúakat, akiknek expresszív, meglepő asszociációkra épülő művei korántsem könnyű olvasmányok (pl. R. Rugin egyes versei; ebbe a típusba tartozik a vogul Sesztalov is). Az európai ízlés az utóbbiakat, az osztyák nép viszont az előbbieket részesíti előnyben. A költészet formai vonatkozásában a hagyományok kevésbé követhetők: az osztyák énekversnek bonyolult szabályai vannak, melyek nagyon távol állnak a jelenkori poétikáktól. Sajnos, egy költő sem tudta továbbfejleszteni az ősi paralelizmust, figura etimologicát, alliterációt, pedig ezeknek — mint Sesztalov versei mutatják — a modern költészetben is lehet funkciója. Ha valaki népi stílusban ír, akkor egyszerű népdal kerekedik a műből. A hagyományos képalkotás és szimbolika erejét sem nagyon használják ki. A világirodalomban jártas osztyák költők tehát modern (de értelmezhető) európai lírát írnak osztyájkul. És közben cseppet sem panaszkodnak, mint a korai magyar poéták, arról, hogy anyanyelvük nehézséget jelentene. Az osztyák nyelv, melyre a 4. osztályos olvasókönyvet lehetetlennek bizonyult lefordítani, meglepő könnyedséggel és szépséggel árad R. Rugin és P. Szaltikov verseiben” (Schmidt 1980: 18).

Az említett három költő északi hanti nyelven (is) írt, Sulgin és Szaltikov suriskári, Volgyin kazimi nyelvjárásban.

Sulgint (1940–) Schmidt Éva (uo. 19.) a következőképp jellemezte: „... leningrádi tanulmányai után Hanti-Manszijszkban a népköltészet háza, majd a múzeum munkatársa lett. A műfordításoktól, gyermekversektől kezdve a lírai kötetekig széles körben publikál. Önálló kötete *Mézes Ob* (1962); *Tavaszi ének* (1971); *Hála* (1975), az utóbbi orosz nyelven. A Szovjet Írószövetség tagja.” Sulgin Petőfi-verseket is fordított osztyájkra. Számunkra különösek, szokatlanok az általa kedvelt hasonlatok:

Tüzünk pattogni kezdett,
mint északi kutya nyelve;

...fényes kezeid
járnak, mint a fecskék;

⁷ Schmidt 1980.

Mint fehér vászon,
Esett a hó;

Fekete pilláid
Mint a madár szárnya;

Tested olyan formás,
Mint a jó rénszarvas;

Lépésed oly könnyű,
Mint a futó réné; stb.

Költői nyelvébe belopóznak időnként a népköltészetből jól ismert kifejezések: *Táplálékos Obom partján; Gyors lábú lábas állat; stb.*

“V. Volgyin (1938–1971) különös életutat bejárt költő. A Nazim folyónál, egy eldugott falucskában született, 1960-ig az állattenyésztésben dolgozott, majd beiratkozott a hanti-manszijszki tanítóképzőbe. Rövidesen az osztják rádióadás vezetője lett, riportjai sokszor felértek egy lírai alkotással. A népe iránti szeretet tette költővé, versei egyszerűek, őszinték, némelyik népdalként is terjed. Korai, tragikus halála megakadályozta abban, hogy gondolataihoz méltó stílust alakítson ki. Egyetlen verseskötete látott napvilágot *Hanti* címen (1968)” (Schmidt 1980: 19). E kötet csaknem valamennyi versének nyersfordítását tartalmazza Schmidt Éva ránk maradt füzete.

Szaltikovról (1934–1994) azt vallotta szakdolgozatában Schmidt Éva, hogy képes európai szintre emelni népének irodalmát. Rendkívül tehetséges. „... életútja hasonló Ruginéhoz, jelenleg a szalehardi rádió munkatársa. Érzékeny, finom tollú lírikus, figyelemre méltó formaművész. Sajátos stílust alakított ki, melynek szabad szórendje, tiszta rímei a legmerészebb nyelvűvelők várakozásait is felülmúlják. Szívem énekel című verseskötete 1964-ben jelent meg” (1980: 19). Képvilága gazdag és eredeti:

Egyenesen leszúrt botként
Füst-gyökér vonul fölfelé;

Telek-nyarak felhőként szálltak; stb.

Lehetetlen például visszaadni magyarul a Koratavasz című versének szójátékát:

Хот лонглат холна
Тэлыя лосьн.

Ик сэм,
сэм ик иты,
Холна
ат ракнас ил;

A *сэм ик* és a *ик сэм* szókapcsolatok két azonos tagból épülnek fel, csak fordított sorrendben. A 'vízszem' a vízcseppet, a 'szemvíz' pedig a könnyet jelenti. Schmidt Éva fordításában:

A házak teteje
Még hóval tele.
Vízcsepp
Könnyként
Le nem hullott
Még;

Az itt közölt költemények többsége sajátos képi világot tükröz, amelynek gyökerei valamelyest az ősi hiedelemvilághoz is kötődnek. Azonban az 1960-as, 70-es évek költészetének az akkori Szovjetunióban (is) voltak „kötelező” témái, amelyeket hanti költőink se kerülhettek ki. Néhány bemutatott versben is érvényesül kisebb-nagyobb mértékben az új életforma, a gazdasági fejlődés feltétel nélküli dicsérete. Az európai olvasó számára kicsit leegyszerűsítettnek hat a kö-olaj, a győzelem, a helikopter stb. iránti lelkesültség. Az aktuális témájú, konkrét élményekből született költemények így kevésbé érdekesnek tűnnek. Több műben is érzékelhetjük az elvonatkoztatás és a mélyebb jelentés hiányát. Talán Szaltikovról mondhatjuk el leginkább, hogy versei a legköltőiebbek, műveiben kifejezett gondolatai, érzései túlmutatnak a naív lelkesültségen.

Schmidt Éva munkamódszere a következő volt: a lap bal oldalára ceruzával írta a magyar nyelvű fordítást, itt a hiányzó részeket, ismeretlen szavakat pontozással jelölte. Jobb oldalra kerültek az érthetetlen osztljak kifejezések. Ha orosz (ritkábban magyar) nyelvű magyarázatok is olvashatók itt, akkor sikerült anyanyelvi beszélővel, vagyis az előbb említett két költővel értelmeztetnie a sorokat. A fordítások sok helyen hiányosak, egy-egy mondat vagy kifejezés mellett sem orosz, sem magyar fordítás nem található. Az itt közölt szemelvényeket azok közül válogattam, amelyek vagy teljes fordítások voltak, vagy a hiányzó részeket pótolni lehetett a melléjük írt orosz, ritkábban magyar nyelvű magyarázatok alapján. Saját kiegészítéseimet szögletes zárójelbe tettem.⁸ Mint ismeretes, a cirill betűs írásrendszer önmagában véve nem alkalmas a hanti nyelv hang-

⁸ Néhány költemény értelmezésében Szofija Onyina is segítségemre volt, munkáját ezúton is köszönöm.

rendszerének tükrözésére, hiszen egyes fonémák között nem tesz különbséget. A fordító munkáját még az is nehezíti, hogy a költők olyan szavakat is használnak, amelyeket csak a szűkebb nyelvjárásuk ismer. Ezenkívül egyazon költő szövegeiben is megtalálhatjuk ugyanazt a szót – eltérő írásmóddal. Ilyenek például a Volgyin verseiben előforduló *куся, хуся* 'gazda'; Sulginnál a *хошм, хошам*, 'meleg' *нохрых, нохыр юх* 'cédrusfa' változatok, amelyekről már nem dönthetjük el, hogy tudatosan választott variánsok-e vagy egyszerűen a „nyomda ördöge” dolgozott. Itt jegyzem meg, hogy nyilvánvalóan elírásból származik Szaltikov itt harmadikként közölt versének *Дёл* címe *Эszak* helyett, mint ahogy a műfordítás is ezt a címet viseli (l. alább). Továbbá Volgyin Hanti című költeményének 18. sorában a *вунии* szó megfelelője helyesen *fenyő*.

A nyersfordítások közlésének több célja van. Reméljük, sikerül Schmidt Éva ritkán méltatott fordítói tehetségéből is bemutatni egy keveset, valamint belepillanthatunk a hantik kultúrájának egy kevésbé ismert részébe. Nem utolsósorban e kétnyelvű versösszeállítás módot ad arra is, hogy a nyersfordítás és a műfordítás elméletén és gyakorlatán is elgondoljunk.

Rusvai Julianna

Irodalom

A válogatásban közölt nyersfordításokból született műfordítások a következő helyeken olvashatók:

Sulgin

- Szamotoľor – Koczkás 1993: 23–24.
 Rénverseny – Tiszatáj (1972) 26/2: 34.
 Tavaszi ének – Domokos 1975: 142–143.
 Út – Alföld (1980) 31/ 8: 26.

Volgyin

- Nyár – Tiszatáj (1972) 26/2: 34–35.

Szaltikov

- Hattyúk / Hattyúraj – Koczkás 1993: 26.
 Szó – Domokos 1975: 146.

Észak – Domokos 1975: 148.

Ob folyókn – Alföld (1980) 31/8: 26.

Nem nyugati szél... / Medveünnep: Domokos 1975: 145.

Köd között... /Kaszálóknak: Alföld (1980) 31/8: 26.

***

Csepregi Márta – Darvas Anikó (2002), Schmidt Éva 1948–2002. Nyelvtudományi Közlemények 99: 314–318.

Domokos Péter (szerk.) (1975), Medveének. A keleti finnugor népek irodalmának kistükre. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Jávori Jenő (1975), A finnugor népek irodalmának bibliográfiája. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, Budapest.

Jávori Jenő (1995), Az uráli népek irodalmának bibliográfiája. (1975–1994) Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola. Szombathely,;

Jávori Jenő (2004), Az uráli népek irodalmának bibliográfiája (1995–2004). Uralisztikai tanulmányok. Budapest.

Koczkás Sándor (szerk.): Megyek élő testvéremhez. Finnugor költők antológiája. Magyar Írószövetség. Budapest, 1993.

Nagy Katalin (2000), Hanti és manysi költők, írók Magyarországon. Finnugor Világ 5/3: 8–18.

Schmidt Éva (1980), Osztyjakok (chantik). Alföld 31/8: 18–19.

Шульгин, Микуль (1975), Благодарность. Свердловск.